

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Науково-навчальний центр прикладної інформатики

ІНСТИТУТ ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ

ІННОВАЦІЙНІ НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА

МАТЕРІАЛИ
VII Міжнародної науково-практичної конференції

*27–28 лютого 2023 р.
м. Київ*

Київ – Запоріжжя
Інститут інноваційної освіти
2023

УДК 001(063):378.4 (Укр)
I66

До збірника увійшли матеріали наукових робіт (тези доповідей, статті), надані згідно з вимогами, що були заявлені на конференцію.

*Роботи друкуються в авторській редакції, мовою оригіналу.
Автори беруть на себе всю відповідальність за зміст поданих матеріалів.
Претензії до організаторів не приймаються.
При передруку матеріалів посилання обов'язкове.*

ISBN 978-966-488-262-7

I66 **Інноваційні наукові дослідження: теорія, методологія, практика :** Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 27–28 лютого 2023 р.) / ГО «Інститут інноваційної освіти»; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. – 2-е вид., випр. і доп. – Запоріжжя : АА Тандем, 2023. – 99 с.

Матеріали конференції рекомендуються освітянам, науковцям, викладачам, здобувачам вищої освіти, аспірантам, докторантам, студентам вищих навчальних закладів тощо¹.

Відповідальний редактор: С.К. Бурма
Коректор: П.А. Немкова

Матеріали видано в авторській редакції.

УДК 001(063):378.4 (Укр)

ISBN 978-966-488-262-7

© Усі права авторів застережені, 2023
© Інститут інноваційної освіти, 2023
© АА Тандем, 2023

---

¹ Відповідає п. 8 Порядку присудження (позбавлення) наукових ступенів Затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197; п. 28 Постанови Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1187 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності»; п. 13 Постанови Кабінету Міністрів України від 12 липня 2004 р. № 882 «Про питання стипендіального забезпечення»

ОСВІТА. ПЕДАГОГІКА
EDUCATION. PEDAGOGY

УДК 373.3.016:51[004]

Печена О.П.,

студентка I курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету педагогіки, психології та мистецтв,
Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка,
науковий керівник: *Демченко Ю.М.,*
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти,
факультету педагогіки, психології та мистецтв, Центральноукраїнський державний
університет імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький

**ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ**

Анотація. У статті висвітлюються теоретичні аспекти використання інформаційних технологій у початковій школі на уроках математики. Розглянуто можливості використання інформаційних технологій у навчально-виховному процесі, для створення умов активізації пізнавальної і творчої діяльності учнів та окреслено позитивні наслідки від їх застосування у педагогічній діяльності.

Ключові слова: інформаційні технології, мультимедіа, інформатизація навчання, методика математики, початкова школа.

Постановка проблеми. Життя розвивається бурхливими темпами. Вагомих змін зазнали всі сфери людського життя, в тому числі і система освіти. Традиційне навчання втратило свою актуальність, адже, зводилося до пояснення матеріалу вчителем, заучування школярами основних постулат та орієнтацію на середнього учня. На сучасному етапі розвитку суспільства навчання потребує більшої динамічності, активності та самостійності. Тому важливо навчити учня осмислювати тему, яка вивчається, а він, в свою чергу, повинен знайти інформацію, яка допоможе сповна реалізувати поставлену проблему. Саме тому виникає необхідність пошуку нових методів навчання

Навчання школярів у початковій школі має свої особливості. Учні молодших класів через свій вік, мають тимчасові обмеження щодо використання комп'ютерних технологій у навчанні. Але незважаючи на це,

застосування комп'ютерних технологій під час уроків початкових класів, дає позитивний вплив на формування вміння та бажання вчитися, мислити, здобувати знання і навички, для подальшого успішного навчання в середній школі [1, с. 23].

Початкова школа – це фундамент, від міцності якого залежить подальше навчання дитини, і тому особлива відповідальність в цьому покладена на вчителів початкової ланки. На даному етапі важливо розвивати самостійність, активність, вміння зберегти пізнавальну активність і допомогти гармонійному входженню дитини в освітній процес, підтримати її емоційне благополуччя і здоров'я. Всі вище згадані риси учнів і розвиваються завдяки впровадженню інформаційних технологій (ІТ) в освітній процес.

Молодші школярі з великим інтересом беруть участь у підготовці повідомлень, рефератів, доповідей та пошуку інформації. Комп'ютер в даному випадку є інформаційно-навчальним посібником. У такому випадку, вчитель має виступати як організатор навчального процесу, як керівник самостійної діяльності учня, який надає йому необхідну підтримку та допомогу. Шляхом застосування інформаційних технологій урок стає цікавішим. Заздалегідь підготовлені матеріали, можна вивести на екран (схеми, дати, імена відомих людей, історичні факти), таким чином вчителю вдається пояснити набагато більше навчального матеріалу на уроці, а кожна дитина, в той час, працює у своєму темпі, отримуючи інформацію за доступним їй сприйняттям (зоровому, слуховому, тактильному).

На сьогодні використання комп'ютера в нашому житті замінює бібліотеку, телевізор, поштову скриньку тощо. Проте, використання інформаційних технологій на уроках в початковій школі потребує подальшого ґрунтовного вивчення та удосконалення, зокрема, системи роботи ІТ, підбір методів та прийомів залежно від вікової категорії молодших школярів, ефективність та результативність використання ІТ [3, с. 45].

Щоб повернути учням зацікавленість до вивчення математики, зробити навчання пізнавальним, посилити бажання вчитися спонукало нас до пошуків. Вважаємо, що сприяти вирішенню поставлених перед освітою завдань мають інформаційні технології навчання. Саме цим і обумовлюється актуальність обраної теми.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз наукових праць свідчить, що наявність різноманітних методичних аспектів навчання математики у початковій школі засобами інформаційних технологій досліджували: М. Богданович, Н. Будна, Л. Коваль, Г. Лищенко, Л. Ніколау, Т. Ніконенко, С. Скворцова та ін. Важливо також зазначити, що не зважаючи на відносну новизну, проблемі використання інформаційних технологій у освіті присвячені праці таких вітчизняних і закордонних вчених як: Б. Гершунський, І. Горбунова, М. Жалдак, В. Кремень, Є. Машбіца, Н. Морзе, С.

Панюкової та ін. Особливості інтеграції ІТ в навчальний процес початкової ланки освіти, досліджували: Н. Коршунова, С. Пайперт, О. Рибалко, О. Суховірський та ін. Проте, проведене теоретичне дослідження дозволило виявити недостатність висвітлення проблеми використання інформаційних технологій для навчання математики молодших школярів і необхідність її актуалізації [2, с. 3].

Мета роботи. Мета полягає в дослідженні використання інформаційних технологій в початковій школі і розробці ефективних шляхів їх застосування в процесі навчання математики молодших школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інноваційні технології в освіті стають характерним явищем, а можливість до їх застосування – важливою вимогою до усіх вчителів. Важливе місце в числі найефективніших педагогічних інновацій належить інформаційним технологіям. Однозначного визначення поняття немає. Відтак, І. Бекман, зазначає, що: *«інформаційна технологія – це сукупність конкретних засобів, за допомогою яких людина виконує різноманітні операції для обробки інформації у різноманітних сферах своєї життєдіяльності»* [2, с. 5].

В Україні інформатизація навчального процесу як засіб вдосконалення освітньої системи і розвитку суспільства в цілому розвивається відносно недавно. Саме поняття інформаційні технології (ІТ) треба розуміти як *«сукупність методів, пристроїв і процесів, які використовуються для збору, обробки і поширення інформації та використання їх в науково-пізнавальній сфері»* [2, с. 5].

Найчастіше щодо навчання використовують синонімічні терміни «інформаційних технологій навчання (ІТН)», зокрема, «сучасні інформаційні технології навчання (СІТН)», «нові інформаційні технології навчання (НІТН)». Їх можна означити як методологію і технологію навчального та виховного процесу із використанням новітніх електронних засобів навчання й у першу чергу електро-обчислювальних машин (ЕОМ).

Значення ІТ – величезне, оскільки допомагає підвищити ефективність проведення занять, посилити привабливість викладу матеріалу, здійснити диференціацію видів завдань, а також урізноманітнити форми зворотного зв'язку. Сьогодні інформаційні технології можна вважати тим новим способом передачі знань, який відповідає якісно новому змісту навчання та розвитку молодшого школяра. Цей спосіб дозволяє дітям з інтересом вчитися, розвиває інтелектуальну діяльність. Використання ІТ відкриває дидактичні можливості, пов'язані з візуалізацією матеріалу, можливістю здійснювати різноманітні подорожі, уявити наочно ті явища, які не можна продемонструвати іншими способами. Такі заняття стають цікавішими, динамічнішими, легше запам'ятовується навчальний матеріал.

Використання ІТ дозволяють:

- реалізувати індивідуалізацію та диференціацію навчання;

- підвищити обсяг виконаної роботи на уроці;
- удосконалити контроль знань;
- раціонально організувати навчальний процес;
- формувати навички дослідницької діяльності;
- забезпечити доступ до різних довідкових систем, електронних бібліотек;
- розвивати критичне мислення [4, с. 72].

Вказані аспекти особливо актуальні в час, коли учні недостатньо засвоюють фактичний матеріал. Пояснення нової теми, в міру можливості, повинне супроводжуватися показом презентації, яка не тільки економить час, а й робить пояснення більш цікавим. На слайдах (з анімацією, малюнками, фотографіями, необхідними картами і схемами), можна коротко викласти ключові моменти цілого ряду питань теми заняття

На сьогодні потужна методична база ІТ робить заняття цікавими та захоплюючими. Використання таких програм як Microsoft Power Point (анімаційні конспекти), Microsoft Office Word і Microsoft Office Excel (роздатковий матеріал), Internet Explorer (пошукова діяльність), комплекс Smart (переміщення слів, картинок) дозволяють: розвантажити педагога, збільшити зацікавленість школяра в предметі, більш наочно подати матеріал за рахунок використання анімації, збільшити емоційні складові, підвищити темп заняття, забезпечити зворотний зв'язок, здійснити швидкий пошук потрібної інформації. Інтернет дозволяє розвивати навички та вміння розповідати про зміст або переказувати побачене. Навчання за допомогою ІТ засноване на конструктивізмі, який ставить в центр процесу навчання учня. Педагог виступає в цій ситуації активним помічником, і його головна функція – організувати та стимулювати навчальний процес [3, с. 22].

У викладанні математики в початковій школі, доцільно застосовувати інтерактивну дошку «Smart». Наприклад, при засвоєнні знань з відповідної теми, можливо пограти у гру «Хрестики-нулики»: команди по черзі можуть відкривати клітинки ігрового поля. Під кожною цифрою знаходиться завдання, яке виконують обидві команди. Хто правильно виконає завдання, той ставить свій значок (хрестик або нулик) у відкриту клітинку. У грі перемагає команда, в якій значків на ігровому полі більше.

Майстер презентацій Microsoft PowerPoint є практично універсальним засобом для створення різних видів наочності і може бути застосованим у будь-якому класі на уроці будь-якого типу.

Висновки та перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження. Проведене дослідження дозволило стверджувати, що використання ІТ у навчальному процесі передбачає підвищення якості освіти, тобто вирішення однієї з нагальних проблем для сучасного суспільства. Використання ІТ під час уроків математики сприяє активній діяльності учнів. Величезне значення комп'ютера проявляється в поєднанні

трьох основних функцій: комп'ютер як знаряддя, комп'ютер як партнер, комп'ютер як джерело формування нових знань. Проведення уроків з використанням інформаційних технологій – це потужний стимул навчання. За допомогою таких уроків активізуються психічні процеси учнів: сприйняття, увага, пам'ять, мислення; набагато активніше і швидше відбувається збудження пізнавального інтересу. Людина за своєю природою більше довіряє очам, і понад 80% інформації сприймається та запам'ятовується саме через зоровий аналізатор. Дидактичні переваги уроків з використанням інформаційних технологій – це створення ефекту присутності («Я це бачив!»), у учнів з'являється інтерес, бажання дізнатися та побачити більше.

Список використаних джерел

1. Баханов К.О. Інтерактивні методи навчання. Харків : Основа, 2014. 366 с.
2. Грабовська Т.І. Інноваційний розвиток освіти: особливості, тенденції, перспективи. Ужгород, 2016. 232 с.
3. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. Київ : Академвидав, 2014. 224 с.
4. Єльнікова О.В. До питань інформатизації управління загальноосвітнім навчальним закладом. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2013. № 5–6. С. 72.
5. Махмутов М.І. Сучасний урок. Київ, 2015. 48 с.
6. Савицька І. Впровадження інноваційних технологій у практику роботи початкової школи. *Початкове навчання та виховання*. 2016. №16. С. 1–2.

Руденок М.,

студентка відділення “Початкова освіта”,

науковий керівник: **Старовойт З.П.,**

викладач основ ритміки і хореографії, викладач-методист Коростишівського

педагогічного фахового коледжу імені І. Я. Франка

Житомирської обласної ради

БАНДОНЕОН І ТАНГО-ОРКЕСТРИ

Анотація. У тезах розкрита історія винаходу музичного інструмента, розповідається про найбільш відомих виконавців на бандонеоні, роль інструмента у виконанні мелодій аргентинського танго.

Ключові слова: бандонеон, музичний інструмент, виконавці, музикант, композитор, танго.

Бандонеон – німецький інструмент з великим аргентинським життям. Це клавішно-духовий язичковий музичний інструмент, прямий нащадок німецької концертини, різновид ручної гармоніки [ісп. *bandoneyn*, з нім. *Vandonion*, від *Vand* (прізвище) і *Akkordion* — акордеон]. Інструмент

призначено для створення поліфонічної музики. Особливо популярний в Аргентині та Уругваї і входить до більшості танго-оркестрів.

Хоча бандонеон винайшли не так давно, не існує однозначної думки що до його походження. В кінці XIX ст. музичні інструменти із сімейства акордеонів виготовлялись в Саксонії. Більшість дослідників сходяться на думці, що до винаходу бандонеона мав безпосереднє відношення німецький музикант, вчитель музики і продавець музичних інструментів Генріх Бенд (1821–1860), родом із міста Креффельда. Достовірно відомо, що Бенд відкрив свій магазин музичних інструментів в 1843 році і там продав свій перший бандонеон. Вважається, що на честь творця і названо інструмент.

Генріх Бенд сконструював інструмент на основі квадратної німецької концертини, тому спершу інструмент був відомий як “креффельдська концертини”. Бандонеон має чотирикутну форму, має відмінне від акордеонів звучання через відсутність перемикачів регістра. Генріх Бенд змінив і розширив оригінальну розкладку кнопкової панелі. Кнопки розміщено так, щоб полегшити створення акордів. Інструмент видає два різні звуки при зміні рухів міха. На вдиху міхів і на видиху одна і та ж кнопка інструменту може грати різні ноти. І тон звучання змінюють завдяки різному тиску на міх. Якість звуків можна покращити, використовуючи коліно, на яке ставиться бандонеон під час гри.

Інструмент призначався як заміна органа для супроводу церковних служб, виконання духовної музики у релігійних громадах. Проте складність гри на ньому змінила призначення. Бандонеон став широко використовуватись у популярній музиці. Поширилися бандонеон-оркестри. Генріх Бенд організував у своєму місті виробництво та продаж інструмента разом зі спеціально написаною музикою. До 1939 р. в Німеччині діяло вже безліч подібних оркестрів.

Проте найбільшої популярності бандонеон набув у Аргентині та Уругваї і став символом аргентинського танго. Перші зразки бандонеонів потрапили в Буенос-Айрес наприкінці 19 ст., а від 1911 року німецькі бандонеони виготовляли виключно для ринку Аргентини та Уругваю. Відомо, що лише 1930 р. із Німеччини до Аргентини були завезені десятки тисяч бандонеонів. Тоді інструмент пережив сплеск популярності, практично повністю витіснивши акордеон.

Сьогодні без бандонеона неможливо уявити музику аргентинського танго, саме він надає їй неповторного пронизливого звучання. Завдяки йому музика набула нового, щемливого змісту, широкої популярності. Музику танго асоціюють із пристрастю, тугою, і ніхто не задумується, як створюються ці пронизливі звуки. З погляду музики, танго може виконуватись різнманітними інструментами, але бандонеон тут відіграє центральну роль. Аргентинське танго не могло б існувати без бандонеона.

Одним із найбільш відомих виконавців на бандонеоні був видатний аргентинський музикант і композитор другої половини двадцятого століття Астор П'яццолла (1921–1992), на батьківщині відомий як “Великий Астор”. Написав для улюбленого інструмента величезну кількість мелодій танго. Його твори значно збагатили жанр танго, докорінно перевернули традиційне танго, показавши його у новому ключі. Мелодії увібрали в себе елементи джазу і класичної музики. П'яццолла став родоначальником стилю, що одержав назву Nuevo tango – Нове танго, призначене не тільки для виконання, але і для слухання.

Лібертанго (ісп. Libertango) Астора П'яццолли — одне із самих відомих сучасних танго, музика, яка перетворила танго у високе мистецтво. Записана і видана в 1974 році у Мілані. Назва походить від злиття слів “свобода” (ісп. Libertad) і “танго”, що символізує перехід композитора від традиційного танго у танго нове. На сьогодні жодне оркестрове виконання мелодії аргентинського танго не обходиться без бандонеона. Астор П'яццола відіграв виняткову роль у його піднесенні та поширенні.

Серед сучасних виконавців на бандонеоні – всесвітньо відомий французький музикант Рішар Гальяно (народився 12 грудня 1950 року, м. Канни, Франція). Роки активності – з 1964 по теперішній час. Друг і учень Астора П'яццолі. Музичну освіту здобув в консерваторії Ніцци в 1969 році. Віртуозний майстер гри на баяні, бандонеоні, акордеоні.

Показово, що музикант відвідав Україну з концертами щонайменше 5 разів. Виступав у Києві, Одесі, Львові. Сьогодні Гальяно – один з найвідоміших джазових бандонеоністів.

Масове виробництво бандонеонів припинилось під час Другої світової. Музиканти продовжували грати на вінтажних зразках, які з роками ставали рідкісними і високовартісними. У 2014 році в Аргентині оголосили про плани власного виробництва бандонеона. На сьогодні бандонеон офіційно визнаний в Аргентині національним здобутком; 11 липня в країні святкують День бандонеона.

Чи звучить бандонеон в Україні? Так, звучить. З 2020 року вражає грою на бандонеоні заслужений артист України, баяніст Національної філармонії України Ігор Саєнко, віртуозно виконуючи твори “короля танго” Астора П'яццолі.

Найбільша в світі колекція бандонеонів – 450 інструментів – зберігається у Музеї танго і бандонеона у містечку Штауфен-ім-Брайсгау в Німеччині. Пам'ять про геніальний винахід зберігають і в Крефельді, на батьківщині Генріха Банда. Раз на два роки там проходить фестиваль Бандонеона.

На завершення публікації про історію бандонеону – відео виступу Астора П'яццолі зі своїм квінтетом на джазовому фестивалі в Монреалі в 1984 р.

Сподіваюсь, тези будуть цікавими та інформативними для студентів різних курсів педагогічних та музичних коледжів.

Список використаних джерел

1. Астор П'яццола – Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Астор_П'яццола
2. Бандонеон // Велика українська енциклопедія [Електронний ресурс] – Київ: Енциклопедичне видавництво, 2015–2022. <https://vue.gov.ua/Бандонеон>
3. Бандонеон – Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Бандонеон>
4. Рішар Гальяно – Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Рішар_Гальяно
5. Юцевич Ю. Музика: словник-довідник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2009. 352 с.

Розділ 2

КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО

CULTURE AND ARTS

Волосюк М.М.,

науковий співробітник Почаївського історико-художнього музею,
м. Почаїв, Тернопільська обл.

ЕТИМОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКИХ ІМЕН: ВІД ДАВНИНИ ДО СУЧАСНОСТІ

Ім'я – це свого роду кодове значення для будь-якої людини. Щодо називання, як функції кличного звертання до особи, то тут ми маємо ряд варіативних форм: що означає ім'я взагалі, як сприймається саме звертання носієм імені і оточуючим його соціумом, чому саме така форма чи то назва, ім'я.

Говорячи про специфіку найменування осіб як жіночого так і чоловічого роду неможливо не зачепити момент від давнини, первинних кроків історії теми, адже кожен наш сьогоднішній, сучасний, крок докорінно пов'язаний з нашим минулим, незважаючи на те, хочеться нам того чи ні.

Зачепивши питання особистісних імен розуміємо, що просакральний момент тут відіграє чималу роль, адже наша історія життя на теренах рідної землі мала спочатку язичницьку основу, але із започаткуванням християнства все докорінно почало мінятися. Наявність власних імен була досить варіативною. Деякі імена залишалися в проязичницькій основі, а інші пішли вперед з новим віянням часу і набули більш прохристиянського бачення.

Починаючи з X ст. відколи Київська Русь прийняла християнство в обіході найменувань появилися видозмінні давньоруським суто християнські, запозичені грецькі, латинські, а також імена з інших країн світу, де в той час вже панувало християнство.

Траплялися випадки коли особа вже хрещена мала два імені: одне християнське згідно віросповідання, а інше – те, яке бажалося рідним, світське свого роду. Для прикладу, князь Володимир прийнявши християнство був хрещеним Василь, отож світське Володимир, князь Володимир, а церковне Василь.

Отож, якщо переглянути давню історію ще літописного періоду, спостерігаємо, що побутували подвійні найменування людей: церковне, сакральне, і світське, «мирське». Така ситуація сприймалася досить нормально, оскільки людству завжди хотілося чогось надзвичайного і дивакувато простого.

Система імен, яка має право на життя в сучасному соціуму, формувалася досить довго і пройшла чималий шлях реформувань і реорганізацій. Існують традиційно поширені й відомі українські імена, для прикладу: Володимир, Василь, Георгій, Юрій, Марія, Олександра, Катерина, Марина та ін.

Тема імен є актуальною у будь-який період життя суспільства, адже до уваги завжди береться кодова сила, яка вкладається в дане ім'я чи то жіноче чи чоловіче.

Кожне ім'я проходить свого роду ряд етапів набуття:

- прозорість етимології;
- основу творення імені;
- співвіднесеність із дохристиянськими основами;
- регіональна специфіка;
- нівеляція діалектних особливостей у сфері найменування;
- фонетико-морфологічні явища видозмін;
- побутове, звичне, адаптування до називання (розмовно-побутові варіанти);
- індивідуально-пестлива форма звертання по імені.

Кожне ім'я, несучи певну кодову силу закладену у своїй основі, має функцію впливу та життя і діяльність людини. Така думка побутувала з давніх ще дохристиянських періодів і чітко тримає свої позиції такого сприйняття ще й сьогодні. Хоча, як стверджують чіткі життєві реалії, сила людини в її вільності і бадьорості духу, чіткості і силі характеру.

Імена в залежності від ситуації мовлення можуть виступати у різних видозмінних вживаннях. Ось для прикладу, поряд із усталеними офіційними звертаннями, називаннями, існують розмовно-побутові варіанти – скорочені, чи усічені, здрібніло-пестливі або ж згрубіло-зневажливі.

Загально національні імена які виникли у тривалому процесі освоєння давніх запозичень і мають особливість відображати певну взаємодію літературно-книжної та усно-розмовної традицій у розвитку рідномовного називання, найменування.

В народі традиційно побутує думка: «Не людина до імені, а ім'я для людини». Тому розмова про кодовість імен і символічні досить дискусійна і варта детальних аналізів та вивчень.

Розділ 3

ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО. ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ.
ФІЛОСОФІЯ. КУЛЬТУРОЛОГІЯ. ФІЛОЛОГІЯ

HUMANITIES

RELIGIOUS STUDIES. HISTORY AND ARCHAEOLOGY.
PHILOSOPHY. CULTURAL STUDIES. PHILOLOGY

Богданець І.М.,

аспірант кафедри політології та публічного управління
Волинського національного університету імені Лесі Українки

ВПЛИВ СИМУЛЯКРІВ ТА СИМУЛЯЦІЇ НА ЛЮДИНУ У ВІРТУАЛЬНІЙ РЕАЛЬНОСТІ

Одним з головних об'єктів дослідження з початку другої половини ХХ ст. до наших днів є комп'ютерна техніка та створена за її допомогою віртуальна реальність.

Вперше термін «Віртуальна реальність» у сучасному значенні вжив Дж. Ланье (80-ті рр. ХХ ст.) і визначив його як «...створений технічними засобами світ, який передається людині через її відчуття: зір, слух, дотик і інші» [4, с. 7]. М. Хейм визначив віртуальну реальність, як реалізацію філософської ідеї множинності світів [3, с. 22]. Г. Рейнгольд схилився до характеристики цього феномену, як «нової паралельної дійсності» [6, с. 11]. На погляд Ж. Бодріяра, віртуальна реальність є «реальністю симульованою» [9, с. 45]. Ж. Дельоз характеризує це явище негативно через експансію симулякрів [2, с. 52]. Б. Вулі говорить про те, що «штучна реальність - автентичний стан постмодерну, а віртуальна реальність - його точне технологічне втілення» [8, с. 113]. В. Брікен стверджує, на противагу іншим, що віртуальна реальність більш ніж реальна, адже цифрова інформація змінює наші уявлення про обчислення, символи, сенси, метафізику культуру та навіть про самих себе [1]. О. Олліхано називає це явище «зоною первинної актуальності» за

допомогою якої ми можемо хоча б частково домінувати (що недоступно нам у реальному світі) [5].

Точки зору і позиції різняться, але оцінка цього феномену здебільшого негативна, адже якщо вважати свідомість віртуальною реальністю, яка відтворює у нашому мисленні навколишній світ, то дублювання – це своєрідне відтворення світу за допомогою комп'ютерного обладнання об'єднанням знаків, які функціонують за правилами логіки у межах регламентованих певною мовою програмування і є копією копії, а отже – симулякр. Тобто, відірваним від прототипу конструктом, який є втіленням віртуальної реальності й становить небезпеку для користувача, адже загрожує імерсивними станами (надмірним заглибленням, що супроводжується зміною особистого сприйняття часу та простору), інформаційною експансією, поглинанням реальності гіперреальністю, втратою власної ідентичності, зниженням рівня соціалізації тощо.

Людина не спроможна керувати світом у власній свідомості, але, імовірно, потребує цього контролю, бо відтворює цей світ за допомогою комп'ютерних технологій у віртуальній реальності. До того ж не повністю копіює його, а створює лише «ілюзію відповідності», адже віртуальна реальність через усунення рамок параметрів часу та простору [3, с. 53] й репрезентованість об'єктів та суб'єктів за допомогою знакових систем [9, с. 56] є «пластичною», тобто відкритою до управління та домінування [5].

Висхідною точкою віртуального конструювання є наслідування онтологічних закономірностей творення матеріальних об'єктів, як прототипів.

Людина актуалізує річ у матеріальному просторі з власної свідомості шляхом реалізації стимульованої потребою потенції. Слід зауважити, що конструкти реальності «опредмечені», тобто, вони є матеріальними. Таким чином, механізм створення реальних об'єктів долучає до циклу існування об'єктів природну саморегуляцію (нове заміщує старе).

Однак, структурною одиницею віртуальної реальності є знак, а це означає, що продукти віртуального конструювання уникають матеріалізації. Позбавлені матерії вони уникають природної саморегуляції та стають необмеженими у своєму існуванні. Без фізичного втілення, вони функціонують поза часом та простором. Навіть після втрати актуальності ці об'єкти продовжують своє буття, як пасивні частинки загального потоку. «Відірвані» від свого прототипу вони стають частиною симуляції – симулякрами.

На думку Ж. Бодріяра цей процес спричинений чотирьохступеневою «девальвацією знаку» [9, с. 45]. Слід зауважити, що симулякр як частина віртуального буття, стає референтом, зразком [11, с. 41], тобто він виконує роль прототипу у віртуальній реальності.

На противагу Ж Бодріяру Ж. Дельоз заперечує раціональність системи «прототип-копія», адже у нескінченній кількості симулякрів прототип нівелюється. Чередування актуального та віртуального у геперпросторі призводить до «вічного повернення». Цей підхід усуває дуалізм буття та небуття та висвітлює прерогативу віртуальної реальності як проміжної [2, с. 76].

Негативні конотації симулякрів та симуляції пов'язані з неперервною циркуляцією сукупності інформаційних потоків, що здатні провокувати імерсивні стани і, таким чином утримувати свідомість та впливати на неї.

Якщо основним об'єктом впливу віртуальної реальності є свідомість, то її провідником та інструментом виступає наше тіло. Воно стає точкою сполучення машини й людини [1]. І віртуалізація тіла перетворює його у симулякр.

Розглядає віртуальну реальність, як певну «імерсивну пастку» нераціонально, адже «імерсивні стани» викликають і робочі процеси, і перегляд кіно, і заняття творчістю тощо. Фокусування змінює індивідуальне сприйняття часу та простору.

«Повне злиття» людини з віртуальною реальністю об'єктивно неможливе, незалежно від ступня імерсивності чи автентичності аватара. Окрім фізіологічних потреб, як слушно зауважив М. Хейм існує ще три структури реальності, яких не існує у віртуальному світі – це тривога, темпоральність та народжуваність/смертність) [3, с. 53].

Отже, у контексті вищезазначеного існує необхідність переосмислення віртуальної реальності, як додаткового простору середовища існування людини, що за умови усунення проявів інформаційної експансії втратить свої негативні конотації.

Список використаних джерел

1. Bricken, W., Virtual Reality: Directions of Growth. Notes from the SIGGRAPH'90 Panel. [Available online] / Bricken W. URL: <http://www.hitl.washington.edu/publications/m-90-l/>
2. Deleuze, G., (2004). Difference and repetition. London: Continuum.
3. Heim, M., (1993) The Metaphysics of Virtual Reality. New York: Oxford University Press.
4. Lanier, J., (2010). You Are Not A Gadget. New York: Knopf Doubleday Publishing Group.
5. Ollinaho, O., (2018). Virtualization of the Life-World. Human Studies, 41(2), 193-209. doi: <https://doi.org/10.1007/s10746-017-9455-3>
6. Rheingold, H., (1991) Virtuelle Welten und Reisen im Cyberspace. New York.
7. Toffler, A., (1984). Future Shock. Bantam.
8. Woolley, B., (1992). Virtual Worlds. A Journey in Hype and Hyperreality. Oxford, Cambridge : Blackwell.
9. Бодрійяр, Ж., (2004) Симулякри і симуляція. Київ : Основи.
10. Власенко, Ф. П., (2014). Віртуальна реальність як простір соціалізації індивіда. Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. (Вип. № 56), 208–218.
11. Михальчук, І., (2018). Симуляція реальності людини у віртуальному просторі. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 38–43.

СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ

ЕКОНОМІКА. ПОЛІТОЛОГІЯ.
ПСИХОЛОГІЯ. СОЦІОЛОГІЯ

SOCIAL AND BEHAVIORAL STUDIES

ECONOMICS. POLITICAL SCIENCE.
PSYCHOLOGY. SOCIOLOGY

Верцанова Н.Є.,

здобувачка вищої освіти ступеня бакалавра
Горлівського інституту іноземних мов

ВИЯВЛЕННЯ ПРОЯВІВ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ

Питання конфліктів, конфліктних ситуацій та труднощів виступає одним з найбільш гострих та складних під час виховання підлітків. Взаємодія між дітьми-підлітками та батьками в даний відрізок часу істотно ускладнюється. Підлітковий вік – це самий критичний період всього шляху розвитку особистості, який знаменується створенням нової психічної організації, нової структури особистості на базі глобальної перебудови стосунків з навколишнім світом, оточуючими людьми та із самим собою. У стосунках між батьками та їхніми дітьми підліткового віку в цей складний період доволі часто виникають суперечності. Також під час кризи підліткового віку, діти схильні до проявів девіантної поведінки, яка проявляється не тільки вдома, а і в школі, це може спричинити сварки між однокласниками або іншими учнями, а також ця агресія може проявлятися в плані булінгу.

Згідно з темою написання бакалаврської роботи, а саме: «Психологічна готовність батьків до взаємодії з дітьми в період кризи підліткового віку», я вирішила провести дослідження в межах школи, завдяки періоду психолого-педагогічної практики, і дослідити проблему з середини, провести опитування з учнями 7 класу, які доречі і відносяться до категорії дітей підліткового віку. Розробивши тест, який містив 13 запитань різного характеру, я створила опитування в гугл формі, та розіслала його учням,

давши їм декілька днів на його проходження. Для того щоб дітям було не складно відповідати на запитання, у варіантах відповідей було так або ні, де кожна відповідь так оцінювалася в 5 балів, а кожна відповідь ні – в 0 балів.

Отримавши та обробивши результати опитування виявилось, що насправді у учнів 7 класу існують прояви агресивної поведінки, що саме і спричинено початком або продовженням кризи підліткового віку, яка починається так само неочікувано, як і закінчується. Відсоткові та кількісні результати показали що в класі серед дітей 90% (18 осіб) явно схильні до агресивних імпульсів по відношенню до оточуючих і втрати контролю над собою. Зміст їх висловлювань, а також їх форма і елементи, їм супутні, нерідко свідчать про намір нашкодити іншим, душевно поранити їх. Вони можуть навіть самі не підозрювати, що так зване «висловлювання правди в очі» часто означає лише прояв їх агресивності. Так само, як і те, що вони часто роблять негативні оцінки поведінки знайомих і близьких, підвищують голос і використовують надмірно гострі аргументи, оскаржуючи відмінну від їхньої точки зору. Стосовно решти учнів, а саме 10% (2 особи) схильні вірити в душевне багатство людини, в доброту, справедливість, любов як чинники, які визначають нашу цивілізацію. Правда, їм не дано легко залучати інших до реалізації власних цілей. І їх вміння володіти власними почуттями нерідко поєднується з недоліком впевненості в собі. Тому вони часто стають об'єктом агресивності інших.

Згідно з результатами проведення психодіагностичного обстеження, яке виявило що більшість учнів схильні до девіантної поведінки було розроблено програму психопрофілактичних та просвітницьких дій у вигляді тренінгу під назвою «Стоп булінг», в якому учнів було ознайомлено з поняттям боулінг та видами боулінгу. Метою тренінгу було навчити дітей розв'язувати конфліктні ситуації, а також дати їм знання щодо того, до кого можна звернутися у разі виявлення булінгу в школі, також було розроблено сценарій та буклети в межах тематики заходу, який проводився на онлайн зустрічі.

Безсумнівно, сценарій будувався на творчому підході, враховувались всі ідеї та пропозиції учнів. Зміст тренінгу відповідав віковим особливостям дітей та їх інтересам. Під час заходу застосовувались активні творчі форми роботи. Вони є найбільш доцільними та ефективними для учнів цього віку. Виховна мета заходу, на мою думку, була повністю досягнута. Діти побачили, як можна розв'язати конфліктну ситуацію, до кого звернутись, які наслідки можуть бути не тільки у агресора, а й у спостерігача. Виховний захід дійсно згуртував шкільний колектив, учні зрозуміли, що у кожного в житті траплялись образи, і мали змогу подивитись один на одного з іншого боку. Учні підтримували один одного та стали більш толерантними.

Паржніцька В.А.,

здобувач вищої освіти ступеня бакалавра
Вінницького торговельно-економічного інституту
Державного торговельно-економічного університету

науковий керівник: **Богацька Н.М.,**

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки та міжнародних
відносин Вінницького торговельно-економічного інституту
Державного торговельно-економічного університету

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОПТОВОЇ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглянуто сучасний стан оптової торгівлі в Україні. Проаналізовано динаміку оптового товарообороту, структуру оптового товарообороту. За допомогою графічного методу проаналізовано структуру оптової товарообігу в Україні за 2021 рік, зроблено висновки про значні диспропорції оптової торгівлі по регіонах. Наведено ТОП-5 компаній, які займаються оптовою торгівлею в Україні.

Ключові слова: оптова торгівля, оптовий товарооборот, завдання оптової торгівлі, продовольчі товари, непродовольчі товари, заходи вдосконалення.

Постановка проблеми. Важливе значення у розвитку національної економіки відіграє оптова торгівля, адже, саме вона сприяє більш повному задоволенню потреб споживачів і має позитивний вплив на соціально-економічний розвиток країни в цілому. Оптова торгівля є одним із видів прояву і узгодження ринкових інтересів виробників і покупців та уособлюється продажем товарів і послуг з метою їх переробки або подальшого продажу. Оптова торгівля відіграє важливу роль у забезпеченні товарного обміну, об'єднуючи території, встановлюючи доцільні господарські зв'язки між виробниками та покупцями. Поглиблення і вдосконалення цієї ролі оптової торгівлі є важливою об'єктивною передумовою забезпечення стабільного та динамічного розвитку економіки нашої країни на шляху її ринкових перетворень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Приділяли увагу аналізу сучасного стану та розвитку оптової торгівлі такі науковці: Кравченко М.С., Іванченко Н.Б., Афенді А.І., Демчук Н.І., Власенко Н.О, Рахман М. С., Прус Д. В., Кошельок Г.В, Слободянюк Н. О.

Мета статті. Полягає у визначенні стану та тенденцій розвитку оптової торгівлі в Україні. Дослідження ринку оптової торгівлі, її основних суб'єктів, стану та тенденцій, визначення напрямів покращення оптової торгівлі в Україні.

Виклад основного матеріалу. Оптова торгівля є стратегічною сферою діяльності, оскільки вона може відігравати важливу роль у розвитку вітчизняного виробництва, внутрішньої та зовнішньої торгівлі, тобто сприяти більш повному задоволенню потреб споживачів та позитивно впливати на соціально-економічний розвиток країни в цілому. За даними Державної служби статистики, станом на 2021 рік, підприємства у сфері торгівлі займають 36,7% від загальної кількості усіх суб'єктів господарювання, у ній зайнято 25,8% робітників від загальної чисельності працюючих[1].

Оптова торгівля має виконувати такі основні завдання:

- якісне, своєчасне, у необхідному обсязі надання товарів і послуг покупцям відповідно до укладених угод;
- здійснення маркетингових досліджень і впровадження логістики у сфері діяльності опту;
- сприяння збільшенню обсягів і вдосконаленню асортименту товарів і послуг відповідно до попиту і вимог ринку;
- вдосконалення і розвиток своєї матеріально-технічної бази з використанням досягнень НТП і передового досвіду;
- підвищення ефективності господарських зв'язків;
- підвищення якості обслуговування клієнтів [2, с. 18].

Рисунок 1. Динаміка оптового товарообігу за 2017–2021 рр.,млн.грн

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [1]

На рис.1 представлена динаміка оптового товарообороту за 2017–2021 рр. Товарообіг підприємства у 2020 році становить 2462558,8 млн. грн, а у 2021 році 3153187,3 млн. грн, тобто відбулось збільшення на 690628,5грн. Тільки у м. Києві оптовий товарообіг у 2021 р. склав 1625981133,4 грн., у тому числі продовольчих товарів 42,6%,непродовольчих товарів 53,2%.

У таблиці 1 наведемо структуру оптового товарообігу підприємств оптової торгівлі за 2017–2021 рр. у грошовій та відсотковій формі. З наведених даних можемо спостерігати,що в структурі оптового товарообігу

найбільшу частку склав продаж непродовольчих товарів у 2021 році і становить він 84,4%, а найменша частка непродовольчих товарів була у 2020 році, що становить 82,2%. В свою чергу ж питома вага продовольчих товарів за 2021 рік становила найменший відсоток-15,6%, а найбільший у 2020 році-17,8%

Таблиця 1. Динаміка структури оптового товарообороту підприємств оптової торгівлі України за 2017–2021 рр.

Показник:	2017	2018	2019	2020	2021
продовольчі товари	314047,6	356102,8	392139,9	437577,3	490576,1
непродовольчі товари	1594623,0	1859264,6	1930037,0	2024981,5	2662611,2
Питома вага в оптовому товарообороті%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
продовольчі товари	16,5	16,1	16,9	17,8	15,6
непродовольчі товари	83,5	83,9	83,1	82,2	84,4

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України [1]

Найбільша частка оптового товарообороту за 2021 рік у складі загального обороту підприємства, основним видом діяльності яких є оптова торгівля, спостерігається на підприємствах Харківської, Львівської, Київської, Дніпропетровської, Одеської області. Така закономірність є природною, оскільки саме ці регіони є промислово-економічними центрами України з розвиненою інфраструктурою та значною густотою населення. Решта регіонів України виділяються незначними обсягами оптової торговельної діяльності.

Найбільші обсяги загального обороту підприємств оптової торгівлі спостерігаються у м. Києві – близько третини загальної суми. Це обумовлено передусім високою концентрацією капіталу в регіоні, значним рівнем ділової та інвестиційної активності, підвищеним попитом на товарному ринку (рис. 2).

Як можемо спостерігати найбільшу частку оптового товарообороту підприємств оптової торгівлі за видами економічної діяльності у 2021 році склала оптова торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами, інші види спеціалізованої оптової торгівлі (сюди входить: оптова торгівля твердими, рідким, газоподібним паливом і подібними продуктами, оптова торгівля хімічними продуктами, оптова торгівля деревиною, будівельними матеріалами та санітарно-технічним обладнанням), неспеціалізована оптова торгівля.

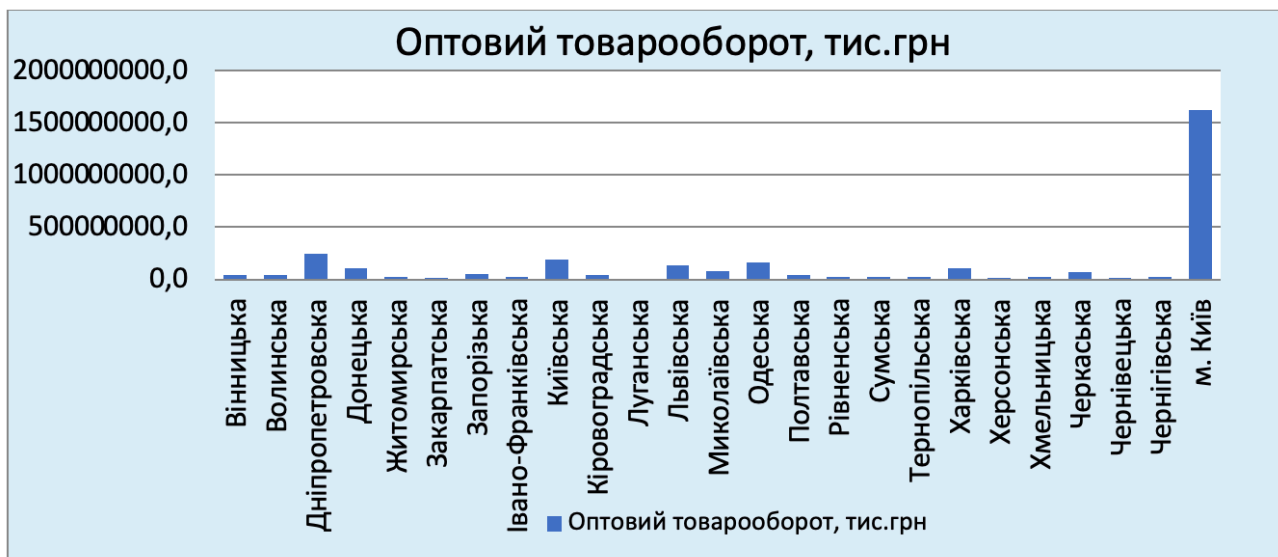

Рисунок 2. Оптовий товарооборот по регіонах за 2021 рік

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України [1]

Таблиця 2. Обсяги і структура оптового товарообороту за видами економічної діяльності

Вид діяльності	Код за КВЕД-2010	Тис. грн	У % до підсумку
Усього		3153187317,6	100,0
Оптова торгівля автотранспортними засобами та мотоциклами	45 (крім 45.2, 45.32)	194522064,3	6,2
Оптова торгівля, крім торгівлі автотранспортними засобами та мотоциклами	46 (крім 46.1)	2958665253,3	93,8
Оптова торгівля сільськогосподарською сировиною та живими тваринами	46.2	286785113,1	9,1
Оптова торгівля продуктами харчування, напоями та тютюновими виробами	46.3	455471439,9	14,4
Оптова торгівля товарами господарського призначення	46.4	396320470,5	12,6
Оптова торгівля інформаційним і комунікаційним устаткуванням	46.5	91097218,0	2,9
Оптова торгівля іншими машинами й устаткуванням	46.6	130132450,5	4,1
Інші види спеціалізованої оптової торгівлі	46.7	1027467834,4	32,6
Неспеціалізована оптова торгівля	46.9	571390726,9	18,1

Джерело: складено автором за даними Державної служби статистики України [1]

ТОП-5 компаній, які займаються оптовою торгівлею, мають різноманітні напрямки роботи. Аналітики системи з перевірки контрагентів YouControl проаналізували дані щодо доходу компаній за 2018 рік і сформувавши ТОП-5 представників ринку оптової торгівлі. До переліку входить багато загальновідомих підприємств з гучними іменами.

Таблиця 3. ТОП-5 оптових компаній

Назва компанії	Дохід 2018 року
ТОВ "Тедіс Україна"	51,0–51,5 млрд
ТОВ "ДТЕК Трейдинг"	51,0–51,5 млрд
ТОВ "Кернел-Трейд"	46,0–46,5 млрд
ПП "ОККО-Бізнес Контракт"	34,5–35,0 млрд
ПРАТ "Миронівський хлібопродукт"	34,0–34,5 млрд

Факторами, які негативно впливають на розвиток підприємств оптової торгівлі є: – недосконалість нормативно-правової бази щодо регулювання діяльності підприємств оптової торгівлі; – нездатність таких підприємств пристосуватись до змінних ринкових умов з тим, щоб стати потрібним оператором у системі збуту і розподілі продукції завдяки наданню спектру послуг; – зростання вартості оренди складських приміщень та технічного обладнання [3].

Сфері оптової торгівлі притаманні недоліки, які стримують її розвиток. Проте, оскільки вона є основною в товарообороті країни, доцільним є вироблення заходів та напрямів її вдосконалення [4].

Таблиця 4. Напрями та заходи вдосконалення оптової торгівлі

Напрями	Заходи вдосконалення
Економічні	Для найбільш конкурентоспроможного виду оптової торгівлі в Україні необхідно створити рівноправні умови, які допоможуть перемогти конкурентів на ринку. Якщо нові оптові підприємства зможуть адаптуватися до всіх умов на ринку, тоді в Україні почнеться справжня «боротьба» за споживачів, що приведе до розвинутого ринку оптової торгівлі. Ефективність роботи залежить від вивчення кон'юнктури ринку та від активного просування товарів від виробників до споживачів. Це може бути досягнуто, перш за все, за рахунок вивчення кон'юнктури продовольчого ринку, обсягу та структури платоспроможного попиту

Технології та склади	Налагодження позицій зі складами в Україні приведе до стрімкого підвищення інтересу з боку потенційних українських виробників. Упровадження такого поняття, як «мобілізований склад» – буде величезним успіхом для оптового ринку України. Завдяки йому товар буде швидше надходити до споживачів, а підприємства зможуть економити кошти на орендах складів. Упровадження нових технологічних і модернізованих транспортних засобів
Іноземні виробники	Поява іноземних виробників на українському ринку негативно позначилася на українських виробниках, які не змогли витримати конкуренцію з іноземними товарами, які набагато якісніші за вітчизняні товари та мають кращу споживацьку репутацію. Необхідно зменшити іноземну поставку товарів, водночас покращити якість вітчизняних, і тоді українські виробники знову опиняться на ринку
Моніторинг ринку	Для організації моніторингу кон'юнктури продовольчого ринку необхідна наявність досить повної, об'єктивної та точної інформації, що характеризує кон'юнктуру ринків конкретних товарів

Висновки. Проведене дослідження дало змогу оцінити стан оптової торгівлі в Україні до початку війни. Також були виявлені фактори, які негативно впливають на розвиток підприємств оптової торгівлі. Надано заходи вдосконалення оптової торгівлі по таким напрямках: економічний, технології та склади, іноземні виробники, моніторинг ринку.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 19.02.2023)
2. Оптова торгівля в Україні : монографія / А.А. Мазаракі, Г.М. Богославець, О.М. Трубей, А.М. Носуліч ; за ред. А.А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 208 с.
3. Власенко Н.О. Оцінка сучасного стану оптової торгівлі в Україні. Підприємницька модель економіки та управління розвитком підприємства: тези II Міжнародної науково-практичної конференції (6-8 листопада 2019 р.). Житомир, 2019. С. 835-838.
4. Рахман М. С., Прус Д. В. Аналіз ринку оптової торгівлі України. *Бізнес Інформ.* 2020. №7. С. 154-160.

Попело О.В.,

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри менеджменту та державної служби
Національний університет «Чернігівська політехніка»

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА ТЕНДЕНЦІЇ СТИМУЛЮВАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ФІНАНСОВИМИ УСТАНОВАМИ ЄС

Однією з визначальних характеристик функціонування високорозвинутих економічних систем постіндустріального типу є домінування інтелектуальної, знанневої та інформаційної компонент розвитку як базових передумов і водночас ключового ресурсного елементу забезпечення процесу генерації інноваційного продукту, який в свою чергу виступає первинним драйвером інтенсивного економічного зростання.

До основних фінансових інструментів стимулювання розвитку та впровадження інноваційно-інформаційних технологій фінансовими установами ЄС можна віднести наступні: традиційні засоби зовнішнього фінансування (кредитна лінія, овердрафт, лізинг, факторинг, торговий кредит тощо), комплексні програми проектного фінансування ЄС (Horizon Europe), венчурне інвестування, засоби альтернативного фінансування.

У контексті порушеної проблематики стимулювання інноваційно-інформаційних технологій, варто відмітити високий рівень інноваційної активності малих і середніх підприємств (МСП) ЄС, зокрема станом на кінець 2022 року кількість МСП ЄС, що здійснюють інноваційну діяльність склала 47%, при цьому найбільший рівень інноваційних МСП спостерігається у Фінляндії (72%), Мальті (70%) та Кіпрі (68%), а найнижчий у Естонії (39%) та Угорщині (37%). Найвищий рівень інноваційної активності МСП за галузями спостерігається у промисловості (52%), торгівлі (49%) та сфері послуг (47%). Характерною рисою для даного типу підприємств ЄС є превалювання залучення традиційних інструментів зовнішнього фінансування (кредитна лінія, банківська позика, овердрафт, лізинг, факторинг, торговий кредит тощо), що застосовується 82% МСП ЄС. При цьому, найбільш поширеними інструментами є застосування кредитних ліній та банківського овердрафту (47%), лізингу (47%), банківських позик (46%), грантів (42%). У регіональному вимірі, використання даних інструментів найбільш поширене у Фінляндії (93%), Мальті (89%) та Ірландії (88%), а найменш поширене у Угорщині (74%) та Латвії (74%) [1].

Одним із найбільш поширених інструментів стимулювання впровадження інноваційно-інформаційних технологій фінансовими установами ЄС є використання спеціалізованих фондів проектного фінансування, що забезпечують широку доступність залучення фінансових

ресурсів до реалізації інноваційних проектів. Згідно останніх досліджень, використання інструментів публічного R&I інвестування у рамках відповідних фондів дозволяє отримати прибуток на рівні 20% [2]. При цьому, в середньому кожен €1 інвестованих у R&I проекти коштів дозволяє генерувати €13 доданої вартості [3].

Не менш важливим напрямком стимулюючих заходів інноваційної політики ЄС є процеси цифрової трансформації економіки. Зокрема, програмою Digital Europe Programme визначаються наступні пріоритети проектного фінансування: суперкомп'ютери, штучний інтелект, кібербезпека, передові цифрові навички, забезпечення широкого застосування цифрових технологій в економіці (у т.ч. побудова Digital Innovation Hubs). Означені вище пріоритети націлені на прискорення процесів цифрової трансформації, особливо в контексті застосування інноваційно-інформаційних технологій МСП ЄС. У рамках програми передбачений загальний обсяг проектного фінансування на рівні 7,5 млрд євро [4, 5].

Варто відзначити, наявність високих адаптивних якостей системи стимулювання впровадження інноваційно-інформаційних технологій фінансовими установами ЄС, що виявляється у можливостях корегування конкретних напрямків проектного фінансування інновацій відповідно до зміни умов зовнішнього середовища. Прикладом таких дій є реагування ЄС на збройну агресію Росії проти України, що зумовила перенаправлення частини проектного фінансування інновацій до оборонного сектору, зокрема, виділення European Defence Fund 8 млрд євро на оборонні R&I; перенаправлення 1,6 млрд євро у рамках вищезгаданої програми Horizon Europe на інноваційні проекти у сфері прикордонного контролю, протидії кіберзлочинам та безпеки критичної інфраструктури; можливість залучення коштів у межах підтримки European structural and investment funds для підтримки European Defence Technological and Industrial Base [6].

Важливою складовою стимулювання та розвитку інноваційно-інформаційних технологій фінансовими установами ЄС є використання інструментів венчурного фінансування як базового інструменту фінансування високоризикових проектів, переважно стартап-проектів. Даний інструмент набув широкого використання та демонструє сталу висхідну динаміку росту обсягів інвестованих коштів, для порівняння, у 2011 році обсяг інвестованого венчурного капіталу у рамках ЄС складав 2,7 млрд євро, а наприкінці 2021 року аналогічний показник складав 15,2 млрд євро. Лідерами у залученні венчурного капіталу у 2021 році стала Німеччина (близько 4 млрд євро) та Франція (3 млрд євро), разом з тим, у порівнянні відносних показників обсягів інвестованого венчурного капіталу та ВВП лідерами є Естонія (0,38%), Фінляндія (0,32%) та Данія (0,24%). Ключовими напрямки інвестування венчурного капіталу ЄС у 2021 році є сфера

інформаційно-комунікаційних технологій (7653), біотехнології та охорона здоров'я (2554), побутові товари та послуги (1584) [6].

Не менш актуальним аспектом у контексті забезпечення фінансування впровадження інноваційно-інформаційних технологій підприємницького сектору ЄС є надання широких можливостей до вибору інструментарію доступного для залучення фінансування згідно потреб та параметрів конкретних інноваційних проектів. Одним із таких засобів є альтернативні фінансові інструменти (у т.ч. цифрові фінанси), що дозволяють спростити процес залучення фінансового ресурсу враховуючи обмеження традиційних фінансових інструментів. Серед них найбільш поширеними є FinTech інструменти (зокрема debt-based online activities) та краудфандинг (у формі краудінвестингу та неінвестиційного краудфандингу). При цьому, онлайн інструменти із залучення позикового капіталу складають переважну частину онлайн альтернативних фінансів (online alternative finance) ЄС (83%). Додамо, що активного розвитку набуває й краудфандинг, навіть попри вихід Великобританії (світового лідера у сфері краудфандингу) із ЄС. Підтвердженням даної тези є активний ріст ємності ринку краудфандингу ЄС (без врахування Великобританії), що починаючи з 2013 року до 2021 року зріс з 0,4 млрд доларів до 9,9 млрд доларів відповідно [6].

Слід зауважити, що окрім виключно фінансових інструментів стимулювання впровадження інноваційно-інформаційних технологій, важливим є реалізація організаційної компоненти ефективного інноваційного процесу, особливо у частині формування можливостей дієвої комунікації інноваторів та потенційних інвесторів. Задля реалізації даної мети Європейською комісією було розроблено Innovation Radar – цифровий інструмент, що дозволяє за допомогою спеціального веб-ресурсу здійснювати швидкий пошук конкретних інноваційних проектів у межах ЄС за галузями, ринковими потребами, типом інновацій тощо [7].

Підсумовуючи вищевикладене, досвід ЄС у сфері стимулювання впровадження інноваційно-інформаційних технологій дозволяє стверджувати, що побудова ефективної системи розвитку та імплементації інноваційних процесів на різних рівнях потребує формування широкого фінансового інструментарію залучення інвестиційних ресурсів відповідно до потреб різних інноваційних проектів, управлінської гнучкості фінансових установ та налагодженого дієвого організаційного механізму реалізації інноваційних процесів.

Список використаних джерел

1. Survey on the access to finance of enterprises (SAFE). Analytical Report 2022. *European Commission*. 2022. URL: https://single-market-economy.ec.europa.eu/system/files/2023-01/SAFE%20Analytical_Report%202022.pdf.
2. EC report shows public investment in research and innovation yields results. *MRS Bulletin*. 2017. Vol. 42(6). pp. 411-412. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/mrs-bulletin/article/ec-report-shows-public-investment-in-research-and-innovation-yields-results/0FF792FF37CE03D59B981FB45E77BFAA>.
3. Where the EU should invest in the future. EUA recommendations for the post-2020 Multiannual Financial Framework and related funding programmes. *European University Association*. 2018. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/where%20the%20eu%20should%20invest%20in%20the%20future%20-%20eua%20recommendations%20for%20the%20post-2020%20mff.pdf>.
4. Innovation policy. Fact Sheets on the European Union. *European Parliament*. 2023. URL: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/67/innovation-policy>.
5. The Digital Europe Programme. *European Commission*. 2022. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/activities/digital-programme>.
6. European Commission, Directorate-General for Research and Innovation, Science, research and innovation performance of the EU 2022 : building a sustainable future in uncertain times, Publications Office of the European Union, 2022, <https://data.europa.eu/doi/10.2777/78826>.
7. Innovation Radar. *European Commission*. 2023. URL: <https://www.innoradar.eu/about>.

Samoilovych A.,

PhD student of the Department of Management and Civil Service
of Chernihiv Polytechnic National University

Scientific Supervisor: ***Popelo O.,***

Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Management and Civil Service
of Chernihiv Polytechnic National University

EUROPEAN EXPERIENCE OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC ENSURING THE PROVISION OF DIGITAL SERVICES

One of the key roles in achieving the effectiveness of realizing the economic potential of the country is played by the processes of its digitalization. The development of digital technologies makes possible to ensure the speed and accessibility of information exchange, expand existing forms and methods of personnel involvement, and create effective tools for optimizing the management system. A special place is occupied by the issue of organizational and economic support for the provision of digital services.

Today, there are a large number of forms and types of digital services, which are classified under such main categories as: communication, information, entertainment and business [1, p. 155], as well as digital administrative services provided by state and local authorities.

An important element for the development of an effective mechanism of organizational and economic support for the provision of digital services is the analysis of the experience of the European Union. The main priorities for the development of the field of digital services in the EU are set out in the framework of the Europe's Digital Decade 2030 development program, which defines the following goals: 100% availability of key state services online and digital recording of medical records; 80% of the population should have access to online identification through personal ID; 75% of EU enterprises must use cloud services and artificial intelligence in their business operations; availability of free access to gigabit connection and 5G coverage; 80% of the population should have basic digital skills [2].

Achieving the strategic goals listed above for the development of the sphere of EU digital services is carried out by involving the key infrastructure components of this process (human capital, telecommunications network, human resources, readiness of enterprises to implement digital services). The development of telecommunications and communications is a necessary component of the infrastructure of the sphere of digital services. In particular, the expansion of the 5G coverage area.

Another no less important direction of digital services that has gained active development in the EU in recent years is the provision of public digital services (e-government), which is based on the following 4 aspects: user orientation, transparency, key tools, cross-border digital services.

Sweden is one of the leading countries in the field of digitization and implementation of digital services. To date, the Swedish government has built a detailed legal framework and a complex of state institutions that regulate relations in the field of digitization and the provision of digital services. The priority directions are stimulation of the development of the knowledge economy, the introduction of green information and communication technologies, the development of the national information market, an active policy in the field of electronic government and ensuring the security of cyberspace.

No less important is the experience of Germany in the process of developing state policy in the field of digitization and the provision of digital services, which is based on a decentralized approach to management, the absence of a central regulator, and the distribution of powers between ministries and agencies tasked with coordinating and regulating this area. The priority areas of the German government's digital policy are the development of the digital economy and the knowledge economy, e-government, ensuring the privacy and cyber security of the virtual space, and digital services in the field of health care (eHealth).

Austria's experience in building a national policy in the field of digitalization and the provision of digital services is based primarily on the constitutional and legal regulation of these processes. The main priorities here are the creation of an effective e-government system, the formation of a wide range of means of

obtaining digital services, ensuring the safe storage and exchange of data in cyberspace, and the development of an inclusive state digital policy.

Summarizing the results of the study, it is possible to form a conceptual model of organizational and economic support for the provision of digital services in the regions of Ukraine based on the implementation of EU experience), which will cover structural and management components.

The structural component of the model includes the organizational basis of the process of providing digital services, the classification of types of digital services according to content, the key principles of providing digital services in modern conditions, and a list of the most important tools that ensure the stable functioning and development of digital services.

The management component of the model covers the main supporting points of the development of the system of providing digital services at the state level as part of the overall comprehensive policy of digital transformation, which includes institutional and legal support, priority areas of development, and cyber security.

Therefore, on the basis of the above, it can be argued that the formation of a comprehensive understanding of the structural components of the process of providing digital services and the involvement of progressive management practices (both in the legislative and digital fields) allows for the integration of the existing experience of European countries and the formation of an effective system of organizational and economic support for the provision of digital services in the regions of Ukraine.

References

1. Mustafa, Syed Ziaul, and Arpan Kumar Kar. «Management of Multidimensional Risk for Digital Services in Smart Cities.» *Advances in Smart Cities*. Chapman and Hall/CRC, 2017. 149–165.
2. *Europe's Digital Decade: Digital Targets for 2030*. European Commission. 2023. URL: [Europe's Digital Decade: Digital Targets for 2030](#).
3. *Digital Economy and Society Index (DESI) 2022*. European Commission. 2023. URL: [Digital Economy and Society Index \(DESI\) 2022](#).
4. *Key Indicators. Data Visualisation Tool – Data & Indicators*. European Commission. 2023. URL: [Key Indicators](#).
5. *eGovernment Benchmark 2022*. European Commission. 2023. URL: [eGovernment Benchmark 2022 | Shaping Europe's digital future](#).
6. *Європейський досвід нормативно-проектного забезпечення розвитку інформаційного суспільства: висновки для України Аналітична доповідь. Національний інститут стратегічних досліджень. 2014. URL: [Європейський досвід нормативно-проектного забезпечення розвитку інформаційного суспільства: висновки для України](#)*

Смирнова Н.В.,

кандидат економічних наук, викладач
Відокремленого структурного підрозділу
«Криворізький фаховий коледж Національного авіаційного університету»

Грбарчук А.М.,

здобувач вищої освіти ступеня бакалавра
Відокремленого структурного підрозділу
«Криворізький фаховий коледж Національного авіаційного університету»

ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ КОНТЕКСТ ЕВОЛЮЦІЙНОГО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ГРОШЕЙ

Анотація. Всі ми живемо у штучно створеному матеріальному світі, виробничо-господарські і обмінні процеси якого не є можливими без грошей, що виконують роль їх своєрідного регулятора, виступаючи посередником при придбанні товарно-матеріальних цінностей. Виникнення грошей як загального еквівалента відбулося внаслідок протофінансових відносин первісних суспільств. По мірі еволюції суспільно-економічних формацій ускладнювалися господарсько-виробничі відносини і роль грошей поступово почали виконувати дорогоцінні метали. Гроші перестали ототожнюватися з речами, натомість, як і за умови натурального господарства, багатство вимірювалося кількістю металевих грошей з дорогоцінних металів. Дана асоціація доволі стійка і збереглася у історичній пам'яті значної частини населення до нашого часу, але за умови використання паперових грошей є не доречною.

Ключові слова: гроші, трансформація, вартість, цінність, інфляція, товар, стереотип.

Постановка проблеми. Сучасне розуміння грошей зводиться до платіжного засобу, універсального товару, що приймається як розрахункова одиниця у всіх торгівельних закладах країни чи світу. Гроші не є феноменом сьогодення, вони виникли за часів первісних суспільних формацій, змінюючи по мірі історичного розвитку цивілізації свою матеріальну, вартісну і філософську сутність. Гроші є найбільш загадковим товаром винайденим людством: вони не споживаються як решта матеріальних благ, а витрачаються, одночасно слугують і засобом отримання і джерелом багатства. Але, попри цю універсальність, гроші еволюціонують паралельно з прогресом технологічного способу виробництва, змінюючи форму і сутнісний зміст, залишаючись найбільш бажаним товаром і формою заощаджень. Окрім того, з переходом до інформатизації і технологізації суспільно-виробничих відносин, традиційне розуміння сутності грошей, що сформувався у попередній формації, стає не актуальним і існує як пережиток минулого.

Стан дослідження. Питання дослідження еволюції грошей як феномену розвитку виробничо-господарських відносин знайшло відображення у працях Безпрозваної Т.А. [1], Голуба В.М. [2], Ільїна В. [3], Клімової С. [4], Морозова А. [5], Панчишина С.М. [6], Рахтети О.М. [7], Скринник З. [8]. У них авторами приділено достатньо уваги з'ясуванню філософської сутності грошей і їх матеріально-речового змісту з часу генезису людської цивілізації до сучасності. Окрім того, висвітлено питання онтологічної природи грошей, пов'язуючи причини їх виникнення і особливості розвитку з культурним середовищем місцевості їх появи [8]. Також здійснено історичний аналіз витоків грошової культури сучасності [1]. Але, пори наявність ґрунтовного дослідження вище зазначених питань, не приділено уваги зв'язку еволюційної трансформації матеріальної сутності грошей з розумінням їх природи, гальмування останнього з яких відображається у стереотипному сприйнятті їх функцій.

Отже, метою дослідження є узагальнення трансформації еволюційного розуміння сутності грошей.

Виклад основного матеріалу. Сучасне інформаційно-технологічне суспільство неможливо уявити без товарно-грошових відносин, колообігу грошей, ресурсів, капіталу, робочої сили і товарів. На даний час гроші, забезпечуючи відповідний колообіг товарно-матеріальних цінностей, виконують роль своєрідної «кровоносної системи» суспільно-виробничих відносин. Традиційне розуміння їх сутності пропонує розглядати їх у якості універсального товару, платіжного засобу і однієї з форм накопичення багатства. У даному визначенні справедлива лише перша частина, оскільки сучасні гроші втратили здатність виступати у ролі багатства з відміною золотовалютного стандарту.

Отже, зважаючи на вище зазначене, слід розглянути трансформацію еволюційного розуміння сутності грошей, окремо виокремивши їх сучасне значення, позбавивши його стереотипів. Так, першими відомими грошима були товари, а саму історію грошей слід починати з виникнення і розвитку первісних (архаїчних) суспільств, з їх протофінансових відносин у вигляді довільного стихійного обміну. Тогочасні товарні гроші окрім виконання функції платежу, мали товарну форму і могли виступати матеріальними цінностями, що або використовувалися у побуті, або слугували тогочасною ознакою багатства, як-то худоба чи золоті прикраси. Відповідно, історія грошей почалася з їх товарної форми, а саме певного виду товару (товарів), які були потрібні всім учасникам обмінного процесу і сприймалися ними як певне благо, використання якого приносило особисту вигоду його власникові. Таке розуміння грошей супроводжувало розвиток простої, розгорнутої і загальної форми вартості, еволюція якої сприяла появі грошей у вигляді загального товару-еквівалента, чому, в свою чергу, слід завдячувати двом великим суспільним поділам праці.

З часом роль грошей почали виконувати дорогоцінні метали, але вони, на відміну від товарних грошей, вже не мали тієї практичної цінності, але могли накопичуватися, легко трансформуватися, надаватися у борг. Володіння металевими грошима сприймалося також як джерело багатства, а виробничо-господарська діяльність тогочасних суспільних продуцентів спрямовувалася на виготовлення товарів з метою їх продажу і отримання джерела багатства – грошей, частина з яких знов спрямовувалася у виробничий процес. Тобто, перехід від простого до розвиненого товарного виробництва став можливим завдяки появі металевих грошей, які мали реальну цінність, а вартість товарно-матеріальних благ вимірювалася їх кількістю, що, в свою чергу, виражалося у грамах (або інших мірах ваги) чи номіналом. Навіть у наш час практикується робити заощадження у формі придбання банківських злитків з дорогоцінних металів. Тогочасний номінал залежав від кількості дорогоцінного металу, використаного при виробництві монети, що, знайшло своє вираження у металістичній теорії грошей.

Недоліком металевих грошей була їх відносна рідкісність, а перевагою – здатність накопичуватися у будь-якій кількості, не втрачаючи купівельної вартості, на відміну від їх сучасних паперових аналогів. Саме з часів виникнення і поширення металевих грошей з дорогоцінних металів походить стереотип мислення відносно того, що багато грошей – це благо, який не актуальний за умов сучасного грошового обігу, але відносно добре закріпився у свідомості значної частини населення у наш час.

Відміна золотовалютного стандарту відкріпила вартість грошей від дорогоцінних металів і їх цінність почала вимірюватися номіналом, що знайшло відображення у номіналістичній теорії, згідно якої паперові гроші не мають реальної вартості і, по-суті, не мають ніякої вартості, набувають її примусово через присвоєння їм номіналу. Центральні державні фінансово-кредитні установи, визначаючи номінал грошових знаків, встановлюють їх купівельну спроможність, але незабезпечення їх певною кількістю дорогоцінного металу фактично перетворює їх на папірці з уявною вартістю.

Незважаючи на такі трансформації і фактичну втрату сучасними грошима здатності утворювати скарби і використовуватися у якості багатства, у свідомості більшої частини населення гроші все ще асоціюються з багатством, а їх накопичення у матеріальній формі – з його примноженням, забуваючи при цьому, що саме сучасна паперова форма грошей найбільш вразлива для інфляції. Інфляційні передбачення, часті кризи і зміни рівня цін змушують певну частину населення заощаджувати грошові кошти у вигляді їх звичайного зберігання і, навіть, не на банківських рахунках. Таке штучне вилучення готівки з обігу зменшує її кількість у ньому і змушує Центральний банк її додатково друкувати, щоб забезпечити макроекономічну рівновагу між кількістю грошей і ВВП. Але, за настання кризи чи під час інфляційних очікувань, бажаючи не втратити заощадження, населення починає масово

скуповувати необхідні і не дуже товари, надаючи економічній системі додаткові грошові кошти і збільшуючи тим самим загальну кількість готівки в обігу, сумарна вартість якої перевищує ВВП. Даний процес є некерованим і сприяє поступовому знеціненню грошей. Паралельно з цим зменшується купівельна спроможність населення внаслідок збільшення номінальної заробітної плати, яке відбувається з метою забезпечення платіжного попиту і призводить лише до поступового зростання цін, внаслідок чого інфляційне коло замикається. Так, мінімальна заробітна плата і пенсія виступає базисом, основою визначення інших їх видів, вона є коефіцієнтом 1, від якого напряду залежить їх перерахунок. Тому стримування зростання мінімального рівня доходів населення лише сприятиме встановленню макроекономічної рівноваги між ВВП і грошовою масою, зменшуючи рівень інфляції і поступово стабілізуючи ціни.

Окрім того, часті підвищення рівня соціальних стандартів паралельно зі зростанням цін, що є наслідком підняття доходів у приватному секторі економіки, також сприяють збільшенню готівки в обігу, викликаючи тим самим більше знецінення грошей і доходів соціально незахищених і не тільки верств населення. Це, в свою чергу, провокує найменш захищені верстви населення вимагати підвищення стандартів їх життя, що поступово призводить до підняття доходів і іншим громадянам – працівникам державного і вже потім приватного сектору, в результаті чого без вилучення зайвих грошей інфляційний виток повторюється знов.

Відповідно, можна дещо перефразувати відомий вислів і зробити висновок, що низька обізнаність у економічних питаннях значної частини нашого суспільства, сприйняття ними зростання кількості грошей у вигляді доходів сприймається як абсолютне благо, а наслідки перекладаються на приватний сектор, який, на їх погляд, є головним винуватцем підняття цін.

Основи економіки, правознавства і соціології у наш час мають стати базисом будь-якої освіти, оскільки сприйняття людиною оточуючого соціально-економічного середовища повинно відбуватися не на побутовому рівні, а на основі наукового розуміння процесів, що відбуваються на всіх рівнях економічної системи. Тобто, основною задачею розвитку суспільно-економічної формації повинно стати подолання невігластва у сфері елементарних понять з економіки, права і соціології, оскільки стереотипи мислення з даних питань є суттєвою перешкодою для подальшого суспільно-економічного прогресу, в тому числі і фінансової системи.

Отже, вартість сучасних грошей умовна, штучно створена і розуміння цього повинно бути у кожного учасника економічних відносин. Гроші слід раціонально витратити, а заощадження створювати не у їх паперовому еквівалентів, так як економічні реалії сьогодення доводять недоречність цього процесу.

Відповідно, гроші еволюціонували паралельно зі зміною суспільного способу виробництва і дані еволюційні тенденції повинні були відбутися і у свідомості учасників економічних відносин, що, зважаючи на вище зазначене, остаточно стверджувати не можна: трансформація виробничо-господарських відносин відбулася, але певні стереотипи мислення щодо сутності і призначення грошей залишилися.

Висновки. Гроші є найбільшим феноменом, найбільш парадоксальною річчю, винайденою людською цивілізацією, з'явилися як результат довільного обміну у архаїчних суспільствах і еволюціонували паралельно з розвитком суспільно-економічних формацій, набуваючи якісно нового змісту і більш умовного вартісного характеру. Дана трансформація відбувалася паралельно зі зміною свідомості учасників економічних відносин: від розуміння грошей як товарів і корисних речей у побуті до суто паперових знаків вартості зі штучним курсом і уявною цінністю. Але економічні процеси сьогодення доводять дещо протилежне – трансформація розуміння сутності грошей відбувається значно повільніше, порівняно з їх еволюцією.

Список використаних джерел

1. Безпрозванна Т.А. Особливості генезису грошової культури. *Культурологія*. 2020. № 42(55). С. 153-159.
2. Голуб В.М. Дискусійні питання економічної сутності фінансів. *Чернігівський науковий часопис. Серія 1. Економіка і управління*. 2011. № 1(1). С. 97-103.
3. Ільїн В. Еволюція грошей: від засобу обміну – до загальної міри вартості. *Вісник НБУ*. 2011. № 4. С. 60-64.
4. Клімова С. Розвиток наукової думки щодо сутності фінансів. *Держава і ринок*. 2010. № 1. С. 112-119.
5. Морозов А. Еволюція та сучасний стан грошового обігу в Україні та світі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2012. № 132. С. 60-63.
6. Панчишин С.М. Еволюція грошей у товарній формі виробництва. *Науковий вісник Українського державного лісотехнічного університету*. 2002. Вип 126. С. 20-27.
7. Рехтета О.М. Трансформація національної економіки в глобальному вимірі. *Економіка та управління національним господарством*. 2018. № 16. С. 210-214.
8. Скринник З. Еволюція онтологічної природи грошей як феномену культури. *Вісник Львівського університету. Філософські науки*. 2006. Вип. 9. С. 36-45.

Татарко А.Ю.

здобувачка вищої освіти ступеня магістра
Інституту післядипломної освіти
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
науковий керівник: **Дембицька Н.М.**,
доктор психологічних наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри психології розвитку
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

КОРЕЛЯЦІЯ МІЖ РІВНЕМ СПРИЙМАНОГО СТРЕСУ І РІВНЕМ ОСОБИСТІСНОЇ ТРИВОЖНОСТІ

Анотація. Стаття присвячена визначенню ступеня кореляції між рівнем сприйманого стресу людини і її рівнем особистісної тривожності. У результаті дослідження вдалося виявити, наскільки рівень особистісної тривожності прямо пов'язаний із рівнем сили стресу, який людина схильна відчувати. Чим більшим є рівень особистісної тривожності, тим сильнішою є суб'єктивна реакція людини на стресори.

Ключові слова: стрес, дистрес, особистісна тривожність, стресостійкість.

Постановка проблеми. «Діагностичний і статистичний мануал психічних розладів» (DSM-5) описує тривогу як очікування майбутньої загрози. [1] Висока тривожність як риса особистості, відповідно, проявляється у постійному або частому очікуванні ймовірної загрози. Кожна людина час від часу відчуває тривогу, але люди з високим рівнем тривожності страждають від неї більшу частину свого життя.

Рівень особистісної тривожності може потенційно значною мірою впливати на рівень сприйманого стресу, тому у рамках даного дослідження була поставлена **мета** – виявити наявність і рівень кореляції між показником особистісної тривожності і силою емоційної реакції на стрес.

Стан дослідження. Аналіз наукових робіт в галузі психології вказує на актуальність численних питань, пов'язаних із темою стресу, серед яких об'ємну нішу займає вивчення впливу стресу на фізичне і психічне здоров'я людини, а також дослідження різних факторів, які можуть впливати на те, як людина переживає стрес і як це пов'язано із потенційними негативними наслідками стресу.

Американський нейроендокринолог, професор біології, нейронауки і нейрохірургії в Стенфордському університеті Р.М. Сапольські (R.M. Sapolsky) широко досліджує тему біологічної обумовленості поведінки і, зокрема, біологію стресу. У своїй роботі Р.М. Сапольські описує, що для таких тварин, як зебра, реальною є лише гостра фізична криза. Крім того, їхній організм може страждати від хронічних проблем. Стресором для людини, втім, може бути очікування стресора у формі тривоги. Лише на підставі очікування,

людина здатна «включити» таку ж сильну реакцію на стрес, як якби стресова подія вже відбулася. [2, с. 16–19] Тобто, люди здатні відчувати дуже сильні емоції (що провокують відповідне збудження в тілі) виключно на підставі своїх стресогенних думок.

Люди можуть бути схильні до тривожності і посиленої емоційної реакції на стрес у зв'язку з біологічною обумовленістю. Така тривожність пов'язана зі структурою мозку, яка називається «мигдалеподібне тіло», і пренатальний стрес задає довічний тип її функціонування, пов'язаний із високою тривожністю. У мигдалеподібному тілі виникає більше рецепторів (тобто воно стає більш чутливим) до глюкокортикоїдів, більше нейромедіаторів, що викликають тривожність, і менше рецепторів для хімічного компонента, що знижує тривожність. [2, с. 117]

Виклад основного матеріалу. Для дослідження було проведене тестування вибірки учасників за допомогою двох опитувальників:

- Опитувальник “Шкала сприйманого стресу (ШСС-10)”.
- Опитувальник “Шкала тривожності Ч.Д. Спілбергера (C.D. Spielberger)”.

Шкала сприйманого стресу – опитувальник, що складається з 10 питань і призначений для визначення рівня стресу, який людина переживає у даний час.

Шкала тривожності Ч.Д. Спілбергера – опитувальник, що дозволяє виміряти рівень ситуативної (“зараз”) і особистісної (“зазвичай”) тривожності людини. Для нашого дослідження було прийнято рішення використати саме показник особистісної тривожності як відносно сталий психологічний фактор. Особистісна тривожність – це стійка індивідуальна характеристика, що відображає схильність людини до стану тривоги і передбачає наявність тенденції сприймати велику кількість ситуацій, як такі, що несуть загрозу для життя і здоров'я, благополуччя, самооцінки тощо.

За результатами опитувальника кожен учасник отримав певну кількість балів за шкалою особистісної тривожності, що означає:

- до 30 балів – низький рівень тривожності;
- 31–45 – помірний;
- понад 46 – високий рівень.

Учасники, що отримують високі бали за показником особистісної тривожності, схильні сприймати багато життєвих ситуацій як загрозу і реагувати вираженням негативним психологічним станом тривожності.

При цьому низька оцінка особистісної тривожності теж вважається негативним фактором, оскільки може свідчити про недостатній рівень відповідальності людини або ж про її схильність витіснити власну тривогу.

Помірний рівень тривожності визначається Ч.Д. Спілбергером як природний і необхідний для безпечного життя людини і достатнього рівня відповідальності перед собою та оточенням. Значні відхилення від помірною

рівня можуть свідчити про наявність проблем у людини і її потребу в психологічній допомозі. [3]

Вибірка для даного дослідження була сформована із 60 волонтерів – громадян України різного віку, статі, без урахування професії, рівня освіти тощо. Саме такий тип вибірки був визначений як оптимальний, відповідно до мети і умов проведення дослідження.

На першому етапі дослідження учасникам були надіслані індивідуальні, спеціально підготовлені файли у docs.google.com. Кожен файл містив 3 вкладки:

- Загальна інформація, яку досліджуваний зазначає про себе (стать, вік) і базова інформація для учасника щодо дослідження і роботи з файлом.
- Питання шкали сприйманого стресу з випадаючими варіантами відповідей + інструкція для учасника.
- Питання шкали тривожності Ч.Д. Спілбергера з випадаючими варіантами відповідей + інструкція.

На другому етапі, на основі відповідей учасників, було визначено рівень кореляції між балом за шкалою сприйманого стресу і балом за шкалою особистої тривожності Ч.Д. Спілбергера. Можливий діапазон значень коефіцієнта кореляції становить від -1,0 до 1,0. Тобто, значення не можуть перевищувати 1,0 або бути меншими за -1,0. Кореляція -1,0 вказує на ідеальну обернену кореляцію, а кореляція 1,0 вказує на ідеальну пряму кореляцію.

Не існує єдиного правила для визначення того, який розмір кореляції вважається сильним, помірним чи слабким. Розшифровка коефіцієнта залежить від теми дослідження. При вивченні показників, які важко виміряти, можна очікувати, що коефіцієнти кореляції будуть нижчими (наприклад, 0,4+ у такому випадку може вважатися відносно сильним показником). При вивченні показників, які легше виміряти, варто очікувати більш високої кореляції.

В даному дослідженні ми вирішили опиратися на шкалу Чедока, яка оцінює значимість рівня коефіцієнту наступним чином, як демонструє таблиця 1 [4]:

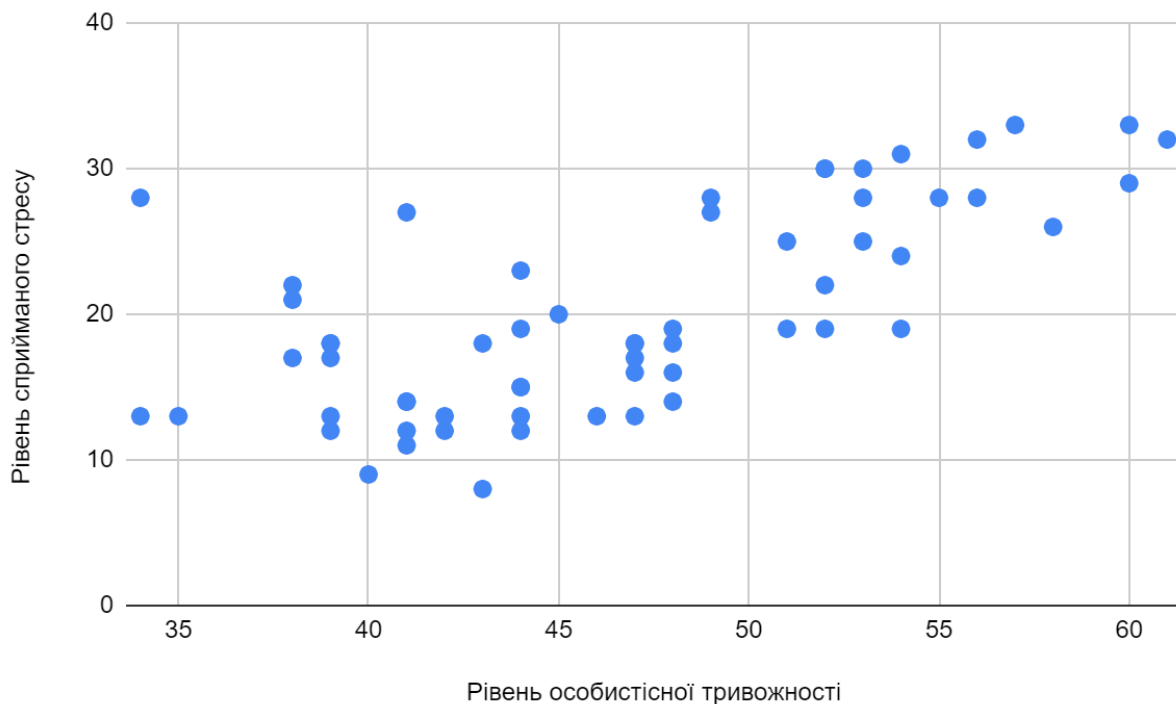
Таблиця 1.

Значимість коефіцієнту кореляції за шкалою Чедока

Показник коефіцієнту	Значимість кореляції
$0 < R \leq 0,1$	відсутня
$0,1 < R \leq 0,3$	слабка
$0,3 < R \leq 0,5$	помірна
$0,5 < R \leq 0,7$	помітна

$0,7 < R \leq 0,9$	сильна
$0,9 < R \leq 0,99$	дуже сильна
$0,99 < R \leq 1$	абсолютна

В результаті було виявлено, що рівень особистісної тривожності за шкалою Ч.Д. Спілбергера має пряму кореляцію із рівнем емоційної реакції на стрес, що зображено на рис. 1. Рівень кореляції сягає 0,68, що, згідно зі шкалою Чедока, відносимо до помітної кореляції.

Рис. 1. Співвідношення рівня сприйманого стресу і рівня особистісної тривожності

Підвищена тривожність може бути симптомом одного із тривожних розладів, таких як генералізований тривожний розлад (ГТР), соціальна тривожність, obsesивно-компульсивний розлад (ОКР), посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), панічний розлад тощо. Тривожні розлади – це діагностовані стани психічного здоров'я, які характеризуються надмірним страхом, тривогою та пов'язаними з ними поведінковими і фізичними змінами, які з часом можуть погіршуватися. Ці стани помірною або значною мірою впливають на повсякденну діяльність, роботу і стосунки з іншими людьми [1].

Рівень тривожності може зростати з часом, якщо не працювати над його зниженням. Через страх перед симптомами або нападами тривоги людина може почати уникати ситуацій, які раніше були значущими або приносили задоволення. Це може призвести до соціальної ізоляції, що негативно

впливає на психологічне благополуччя і може знижувати рівень стійкості до стресу.

Оскільки високий рівень тривожності може бути симптомом різних розладів, за можливості, людина, що страждає, має пройти діагностику у спеціаліста і пройти відповідну терапію, що допоможе знизити тривожність.

Існують стратегії для самостійного зниження рівня тривожності [5]:

1. У кожному випадку, коли людина відчуває, що рівень її тривоги починає зростати, слід визначити, що саме її турбує в даний момент. Можна використовувати записи у щоденнику, проговорювати почуття з близькими. Якщо є можливість змінити ситуацію, що призводить до тривоги, варто негайно побудувати план вирішення проблеми і вдатися до дій.

2. Часто тривога виникає через події, які можуть ніколи не відбутися. Людина з високою тривожністю може турбуватися про можливі проблеми, такі як втрата роботи, хвороба, втрата близьких тощо. Тому для такої людини важливо виробити у собі звичку фокусуватися на тому, що є в даний момент. Щоб було легше, можна продумати плани для найбільш імовірних негативних подій. Також можна використати минулий досвід, проаналізувавши, як часто людина переживала даремну тривогу. Але фокус має бути на теперішніх обставинах і найбільш вірогідних позитивних сценаріях майбутнього. Такий шлях трансформації мислення може вимагати багато часу і сил, тому оптимально проходити його з допомогою психолога або використовуючи спеціальні техніки самодопомоги, зокрема, техніки КПТ.

3. Регулярні практики глибокого дихання і релаксації, медитації можуть сприяти зниженню рівня тривожності з часом. Також їх можна використовувати як методи швидкої допомоги у моменти помітного зростання рівня тривоги.

Висновки. В результаті дослідження було виявлено, що рівень особистісної тривожності за шкалою Ч.Д. Спілбергера має пряму кореляцію із рівнем сприйманого стресу, яка сягає рівня 0,68. Даний показник можемо вважати помітною кореляцією, що дозволяє говорити про наявність зв'язку між рівнем особистісної тривожності і силою суб'єктивної реакції людини на різні стресори. Людина з високим балом тривожності схильна хвилюватися і бачити для себе загрозу у широкому колі ситуацій, що може спричиняти більш складну адаптацію до змін і ситуацій невизначеності.

Список використаних джерел

1. American Psychiatric Association. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. 5th ed / American Psychiatric Association. – Washington D. C., 2013. – 947 p.
2. Sapolsky R. M. Why Zebras Don't Get Ulcers: An Updated Guide to Stress, Stress Related Diseases, and Coping (2nd Edition) / R. M. Sapolsky. – New York, 1998: W.H. Freeman. – 437 p.
3. Gaudry E. Anxiety and Educational Achievement / E. Gaudry, C. D. Spielberger. – Sydney: Wiley, 1971.
4. Turan U. A. Correlation coefficients analysis on innovative sustainable development groups / U. A. Turan. Eureka: Social and Humanities. – 2020. – № 1. – P. 46–55. – URL: <https://doi.org/10.21303/2504-5571.2020.001130>.
5. Bystritsky A. Current diagnosis and treatment of anxiety disorders / A. Bystritsky, S. S. Khalsa, M. E. Cameron, J. Schiffman. – 2013. – 38 (1). – P. 30–57. – URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3628173/>.

Філіппова І.Г.,

здобувачка вищої освіти ступеня бакалавра
Горлівського інституту іноземних мов

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОКРАСТИНАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

У зв'язку з пандемією і доступністю лише дистанційного формату взаємодії з респондентами, збір емпіричних даних на дослідження проводився дистанційно.

У учасників дослідження не було виявлено соматичної, неврологічної, психічної та іншої патології, що перешкоджає участі в дослідженні чи вносить обмеження.

Категорія досліджуваних.

Вибірка – 69 студентів.

До дослідження були включені особи, які досягли 17 років, але не старше 26 років, які проходили на момент дослідження навчання у ВНЗ.

Період дослідження: вересень-жовтень 2022 року.

Відповідно до мети були сформульовані такі завдання емпіричного дослідження:

1. Після підбору психодіагностичних методик сформувати вибірку.

2. Провести тестування респондентів та обробити дані за ключами, щоб результати занести до таблиці вихідних даних, а звідти до IBM SPSS Statistics 22.

3. Потім ці дані опрацювати статистичними програмами. Провести дослідження характеру взаємозв'язку характеристик прокрастинації.

Відповідно до мети та завдань емпіричного дослідження були підібрані такі методики:

1. Шкала академічної прокрастинації (*General Procrastination Scale*).
2. Опитувальник самоорганізації діяльності Мандрикова (ОСД).
3. Опитувач особистої та ситуативної тривожності Спілберга-Ханіна.
4. Авторська анкета

На першому етапі емпіричного дослідження ми використовували описові статистики для отримання характеристики об'єктивних даних, отриманих від респондентів в ході дослідження. До об'єктивних даних входили:

- навчальний заклад, в якому навчається респондент;
- вік;
- стать

100% респондентів навчаються у вищому навчальному закладі. Вік респондентів від 17 до 21 року – переважна більшість, найменше представників віком 23–26 років – 12% від загальної кількості, респондентів жіночої статі – 70%, чоловічої – 30%.

Далі відповідно до завдань дослідження нами було проведено статичний аналіз рівня академічної прокрастинації у вибірці, спираючись на підсумкові бали, набраний кожним респондентом за опитувальником академічної прокрастинації К. Лея.

У таблиці 1 представлені середні значення, стандартне відхилення, максимальні та мінімальні значення за опитувальником академічної прокрастинації для всієї вибірки.

Таблиця 1

Дані описової статистики за шкалою Опитувальника академічної прокрастинації

Шкала	Висока схильність до прокрастинації	Середня схильність до прокрастинації	Низька схильність до прокрастинації
Рівень академічної прокрастинації	3 особи (4%)	65 осіб (95%)	1 особа (1%)

Виходячи з представлених даних (Таблиця 1), можна сказати, що із загальної кількості опитаних переважає в своїй більшості представники із середнім рівнем схильності до прокрастинації – 95% опитаних. Максимальний бал за академічною прокрастинацією відповідає високому рівню прокрастинації, тобто можна говорити про схильність до академічної прокрастинації у деяких респондентів, а саме у 3 осіб. Низький рівень прокрастинації характерний лише для 1 особи.

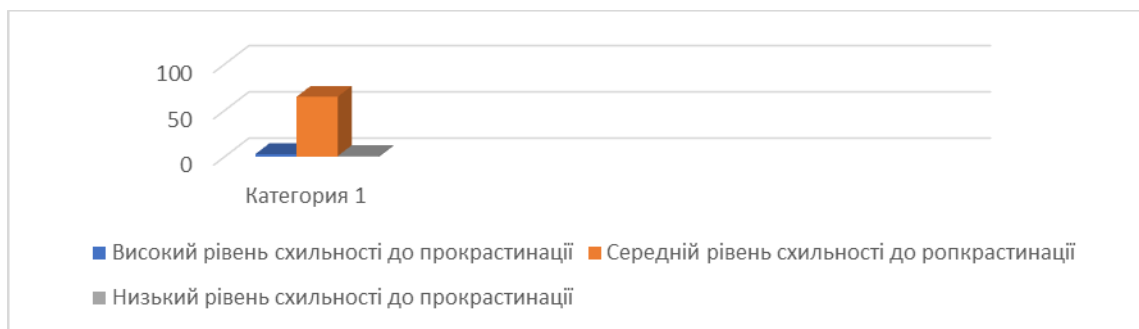

Рис. 1. Графічне зображення розподілу відповідей за методикою №1

Для виявлення рівня самоорганізації діяльності використовувалася така методика як опитувальник самоорганізації діяльності О.Ю. Мандрикова (ОСД), а саме для статистичного аналізу були взяті шкали «планомірність», «самоорганізація». Описові статистики за шкалами даного опитувальника представлені Таблиці 2.

Таблиця 2

Описові статистики за шкалами Опитувальника самоорганізації діяльності (ОСД)

Описові статистики			
Шкали	Максимум	Середнє	Мінімум
Планомірність	18	17	34
Самоорганізація	2	58	9
Цілеспрямованість	6	63	0
Наполегливість	1	68	0
Фіксація	7	60	2

Виходячи з результатів таблиці 2, можемо зробити наступні висновки.

За шкалою *Планомірність* найменш схильними до такої якості виявились 34 опитаних (тобто 50%). Максимум та мінімум розподілились порівну, тобто по 25% відповідно.

За шкалою *Самоорганізація* найбільшу кількість респондентів можна віднести до середнього рівня, тобто ці люди, яким, не вдається при самоорганізації до допомоги зовнішніх коштів або не мають наміру звертатися при їх використанні успішності в діяльності.

По шкалі *Цілеспрямованість*, можна сказати наступне: найменш цілеспрямованими можна назвати жодного опитаного, найбільш цілеспрямованими виявились тільки 6 осіб.

По шкалі *Наполегливість* лише одна особа виявилась максимум цілеспрямованою, решта – середній показник. Це означає, що

Фіксація проявилась наступним чином – лише 7 осіб. Це люди негнучкі в плануванні, що прагнуть всіма можливими способами завершити розпочату справу. Решта опитаних не настільки заціклені на завершення розпочатого (рис. 2).

Рис. 2. Результати опитаних по методиці №2

Таким чином при розгляді наглядних результатів методики №2, можемо констатувати, що опитаним характерно середній показник майже по всім шкалам. Рівномірно розподілились відповіді тільки по шкалі планомірність.

На нашу думку фактично зволікання виконання академічних завдань – це форма ірраціонального зволікання, оскільки людина діє всупереч здоровому глузду. Затримки, що спостерігаються в академічній прокрастинації, можуть бути результатом пізнього початку (наприклад, «я почав писати лише за тиждень до крайнього терміну») та імпульсивних відволікань під час роботи (наприклад, «я працював, але втомився і випив каву з другом замість цього»).

Результати тесту Спілбергера-Ханіна. За нашими даними, більшість студентів (79%) стикаються з негативними емоційними станами, найчастіше з яких – тривога (її відзначають 88% респондентів) та почуття провини (57% респондентів). Це цілком узгоджується з результатами дослідників, які вивчають цю тему, які свідчать про те, що негативні емоції є важливими попередниками прокрастинації. Коли людина стикається з завданням, яке розглядається як неприємне, важке або нудне, він відчуває негативні емоції. У таких обставинах прокрастинатор намагається якнайшвидше позбутися цих емоцій, уникаючи завдання і займаючись чимось абстрактним.

Схоже, що люди відкладають виконання своїх завдань через відсутність доступу до адаптивних стратегій регулювання емоцій та, як наслідок, збою в саморегулюванні. Прокрастинація сприяє короткочасному позбавленню негативних емоцій, але не має довготривалих ефектів. Відкладення цілей або завдань викликає в майбутньому велику кількість негативних емоцій, таких як почуття провини та занепокоєння, та сприяє ще більшому відкладанню справ у довгостроковій перспективі.

Коли прокрастинатори стикаються із завданнями або ситуаціями, які здаються важкими або викликають огиду, вони воліють негайно регулювати негативні емоції, а не виконувати завдання.

Загальні висновки щодо блоку, що досліджує емоційні стани прокрастинаторів, підтверджують, що студенти відчувають спектр негативних емоцій та напруги, які викликаються або тривогою про наслідки прокрастинації, або провину чи сором перед викладачем та/або одногрупниками.

Дійсно, «навіть передбачення негативного результату в майбутньому, незалежно від того, чи станеться він чи ні, може викликати сильний стрес, як і власне переживання цього негативного результату, а часто сильніший стрес».

У повільності у виконанні академічних завдань є характеристики самих завдань: 54% респондентів називають їх причиною трудомісткість, 41% – складність. Вигляд завдання також виявився одним із вирішальних факторів: виконання письмових робіт відкладають 60% респондентів. Отримані результати узгоджуються з даними інших дослідників. Так, J. Mohammadi Bytamar, Z. Heydari, S. Khakpoor, проаналізувавши роботи на цю тему, виділили низку факторів, що впливають на прокрастинацію, у тому числі фактори, пов'язані з характеристиками завдання – сприйнятою огидою або складністю завдання, часом, необхідним для отримання винагороди, а також фактори, пов'язані з індивідуальними характеристиками – високою імпульсивністю (Rebetez, Rochat, Barsics, Van der Linden, 2018), низькою свідомістю, перфекціонізмом.

Результати відповідей на власну розроблену анкету.

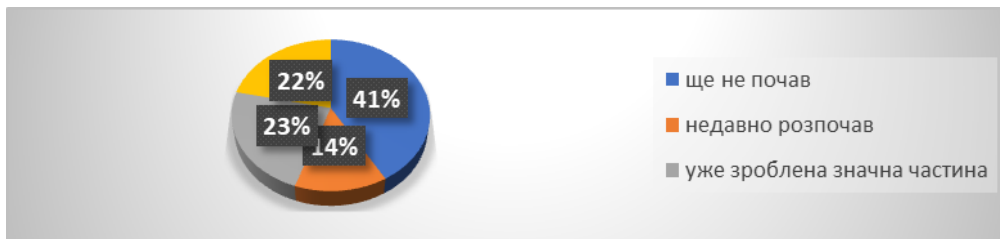
Відповідно до першого напрямку дослідження – виявлення особливостей академічної прокрастинації – було проаналізовано питання анкети № 1, 2, 3, 4, 10.

З питання № 1 «Коли найбільше хочеться відкласти виконання академічних завдань?» розподіл відповідей виявився наступним: 15 осіб (23%) студентів хочеться відкладати виконання весь час, у 24 осіб, тобто у 28% це бажання відкладати виникає перед сесією, у 17 осіб (24%) – після сесії, у 13 осіб (22%) – після канікул. Ці дані можуть свідчити про кількість «злісних» академічних прокрастинаторів, тобто число (51%) студентів, які відкладають виконання завдань весь час, незалежно від зовнішніх факторів.

Показовими є дані, отримані у відповідь на запитання № 2 «Коли Ви найчастіше приступаєте до виконання завдання, яке дається протягом семестру?». Згідно з цими даними, 15 осіб (24%) студентів відкладають поточні завдання до останнього моменту, і 26% (а це більше третини) приступають до виконання завдання відразу після отримання. Таким чином, третина студентів схильні виконувати завдання безпосередньо перед терміном здачі, що, ймовірно, позначається як завдання.

У питанні № 3 «Коли Ви зазвичай починаєте підготовку до іспитів?» відповіді студентів розподілилися таким чином: 31 особа (49%) готуються до іспитів останніми днями перед самим іспитом, 19 осіб (тобто 29%) – протягом усього семестру, 8 осіб (9%) – у ніч перед іспитом, і лише 3 особи – з початку семестру. Таким чином, хоч іспит і є досить значущою академічною подією, проте є частина осіб, які готуються в останній день. Водночас позитивним фактором є те, що майже третина опитаних готується протягом всього семестру.

Особливим видом академічного завдання курсова чи дипломна робота. Особливість полягає в тому, що на її виконання виділяється досить багато часу – від семестру до 1 навчального року. На період проведення опитування 27 осіб, а це 28% студентів навіть не розпочали цю роботу, 9 осіб нещодавно розпочали її, у 15 осіб вже зроблено значну частину, і у 14 осіб робота йде до завершення. Візуально ці дані представлені на рисунку 3.

Рис. 3. Розподіл відповідей респондентів на запитання анкети-опитувача № 4 «На якому етапі знаходиться виконання Вашої курсової чи дипломної роботи (якщо вона є цього навчального року)?»

Важливим аспектом вивчення академічної прокрастинації є аналіз розподілу свого часу студентами. Відповіді на запитання

№ 10 «Чим Ви займаєтесь замість того, щоб виконувати важливі навчальні завдання?» (допускався вибір кількох варіантів) розподілилися таким чином. Найпопулярнішою альтернативою виконанню академічних завдань є заняття улюбленою справою – «дивлюся серіали, фільми, відео, граю у відеоігри, читаю книги, слухаю музику тощо». – її відзначили 9 осіб респондентів. На другому місці варіант «займаюся домашніми справами» – 10 осіб; на третьому – «готовлю завдання для інших предметів, тому що уникаю виконання іншого завдання, що мучить», – його відзначили 50% респондентів. Далі за популярністю йде варіант «займаюся незначними (простими) справами» – 1 особа. Для виявлення частки студентів, не схильних до прокрастинації, було запроваджено варіант «мені не властиво відкладення виконання завдань»; його обрали 7 респондентів, що складає 9%.

У рамках другого напрямку – вивчення причин академічної прокрастинації – респондентам було поставлене пряме запитання: «Чому Ви відкладаєте виконання завдання?». При відповіді це запитання респонденти могли вибрати кілька варіантів відповіді. Найпопулярнішими відповідями стали: 1) «завдання сприймається мною як важке (трудомістке, потребує значних зусиль)» – 14 осіб – 21%; 2) «завдання сприймається мною як складне (незрозуміло, як його виконувати)» – 21 особа – 33%; 3) «великий термін виконання завдання» – 11 осіб.

Для перевірки припущення про те, що тип завдання може спричиняти зволікання його виконання, було поставлене запитання: «Які види заданих Ви відкладаєте найчастіше?».

З цих даних випливає, що набагато частіше відкладаються письмові завдання, які передбачають певний продукт, ніж ті, де необхідно щось прочитати або відповідати усно.

У рамках третього напрямку дослідження були поставлені питання про емоційні стани, що супроводжують прокрастинацію. При відповіді на запитання «Під час відкладення виконання завдань чи відчуваєте Ви якісь негативні емоційні стани?» 43 особи – 65% обрали варіант “так”, 35% – варіант “ні”. Наступне запитання «Якщо на попереднє запитання Ви відповіли “так”, вкажіть один або кілька емоційних станів, які Ви відчуваєте під час відкладення завдання» передбачав уточнення емоційних станів під час академічної прокрастинації. Відповіді це питання представлені рисунку 4.

Рис. 4. Розподіл відповідей респондентів на запитання анкети-опитувача № 8 «Вкажіть один або кілька емоційних станів, які Ви відчуваєте під час відкладання завдання»

Питання № 9 анкети було спрямовано виявлення поширеності специфічного психофізіологічного стану утруднення початку виконання завдання. Дані представлені рисунку 5.

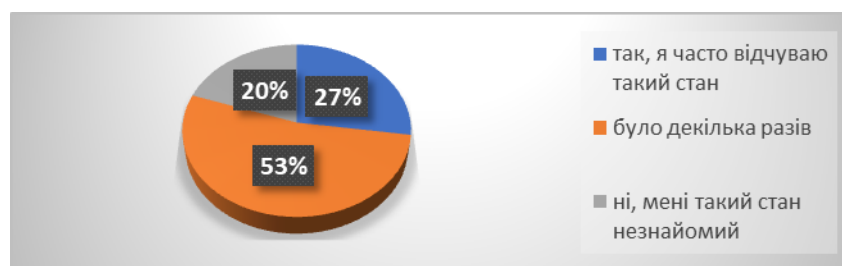

Рис. 5. Розподіл відповідей респондентів на запитання анкети-опитувача № 9 «Чи був у Вас такий стан, коли Ви вже сіли за виконання завдання, але не могли його почати, тому що відчували стан сильної скутості, ступору?»

Питання № 11–12 були присвячені четвертому та п'ятому напрямкам дослідження. Запитання № 11 анкети «Чи Ви пропускаєте заняття через те, що не виконали завдання?» дозволив виявити актуальність вивчення стану академічної прокрастинації з погляду її впливу на навчальний процес. 50% респондентів зазначили, що не пропускають заняття з цієї причини, 48% зізналися, що кілька разів пропускали заняття з цієї причини, а 13% – що

часто пропускають заняття з цієї причини. Питання № 12 анкети було спрямоване на виявлення шляхів подолання стану академічної прокрастинації.

Найпопулярніші варіанти відповідей можна об'єднати загальним прагненням позбутися напруги, викликані або тривогою про наслідки невиконання завдання, або переживання провини або сорому перед викладачем та/або одногрупниками, або тим фактом, що завдання залишається невиконаним і тим самим змушує виділяти нею психологічні та емоційні ресурси.

Наступний етап – було проведено перевірку на нормальність розподілу всіх досліджуваних шкал, а саме:

- шкали академічної прокрастинації
- шкали самоорганізації
- шкали планованості
- шкал особистісної та ситуативної тривожності

Результати перевірки шкал на нормальність розподілу наведено у Таблиці 3.

Таблиця 3

Результати перевірки шкал на нормальність розподілу

Шкали	Стандартне відхилення	Асимптотична значимість	Критерій Колмогорова -Смирнова
Академічна прокрастинація	13	0,41	0,8
Самоорганізація	3,9	0,21	1,04
Планованість	5,9	0,62	0,9
Особистісна тривожність	8.14	0,2	0,067
Ситуативна тривожність	7.3	0,180	0,81

З результатів Таблиці 3 бачимо, що це шкали, необхідні аналізу відповідають нормальному розподілу, оскільки асимптомна значимість за всіма показниками менше 0,05. Надалі виявлення наявності кореляційних зв'язків використовуватиметься коефіцієнт кореляції Спірмена.

Для перевірки та виявлення характеру взаємозв'язку між рівнем академічної прократинації та рештою шкал у студентів ми провели кореляційний аналіз Спірмена, особливості можуть бути взаємопов'язані з академічною прокрастинацією та впливати на неї. Короткі результати представлені у таблиці 4.

Кореляційний аналіз шкал

	Кореляції			
	Самоорганізація	Планомірність	Особистісна тривожність	Ситуативна тривожність
Прокрастинація	-0,445*	-0,279	0,407*	0,263

*Кореляція значуща на рівні 0,01 (2-стороння)

Виходячи з отриманих результатів Таблиці 2.5, можна побачити, що показники за шкалою «самоорганізація» опитувальника самоорганізації діяльності (ОСД) мають зворотний кореляційний зв'язок із рівнем прокрастинації респондентів ($r = -0,445$, $p \leq 0,01$, тобто кореляція значуща на рівні 0,01), що відповідає помірній негативній кореляційній зв'язку.

Отже, студенти, які мають слабкі навички самоорганізації діяльності, найбільше схильні до прокрастинації.

Шкала прокрастинація має слабкий позитивний кореляційний зв'язок зі шкалою «особистісна тривожність» ($r = 0,407$, $p \leq 0,01$, тобто кореляція значуща на рівні 0,01). Значних кореляційних зв'язків зі шкалою «ситуативна тривожність» під час аналізу виявлено був ($r=0,263$).

За даними першого блоку нашого дослідження, більшість мають студентів зволікання у виконанні завдань пов'язані з певними періодами: сесією, виходом після канікул. Проте 40% опитаних відкладають виконання завдання постійно, незалежно від зовнішніх чинників. Третина опитаних студентів починають виконання завдання безпосередньо перед терміном здачі. Таким чином, можна припустити, що близько третини студентів мають сильну схильність до стану академічної прокрастинації. У разі підготовки до іспиту відсоток прокрастинаторів значно зростає – 72% готуються останніми днями і ще 5% – у ніч перед самим іспитом. При цьому час, що звільнився через відкладення виконання академічних завдань, охоче приділяється виконанню альтернативних, більш звичних і занять, що приносять задоволення (хобі, домашні справи тощо).

Так, ми виявили 9 факторів, що сприяють прокрастинації:

1. Великий ступінь свободи у навчальній ситуації.
2. Тривалі терміни.
3. Відраза до завдання.
4. Спокуси та відволікаючі фактори.
5. Обмежена інформація для правильного самоконтролю.
6. Низька увага до навичок навчання.
7. Відсутність можливостей для побудови власної ефективності.
8. Неefективна групова робота.
9. Вплив однолітків.

Виконання завдання безпосередньо перед терміном складання, підготовка до іспитів за кілька днів до них – безперечно позначаються на якості завдань та знань, отриманих студентами-прокрастинаторами, і, як наслідок, на їхню успішність. Як показало наше дослідження, 39% респондентів пропускали заняття через невиконане завдання кілька разів, а 7% роблять це часто. Крім того, на момент проведення опитування 54% респондентів ще не розпочали роботу над курсовою чи дипломною роботою. Деякі дослідження зарубіжних авторів показують, що прокрастинація є провісником відрахування: більшість студентів, які кидають навчання, роблять це після тривалого відкладання академічних завдань.

На нашу думку відчуття тиску часу внаслідок прокрастинації може знизити точність та пунктуальність та негативно впливає на продуктивність.

Психокорекційна програма профілактики прокрастинації юнаків.

Основні поведінкові та когнітивні техніки. Поведінковий підхід.

Для зменшення прокрастинації часто використовують поведінкову техніку, спрямовану на:

- 1) підвищення автоматичності діяльності,
- 2) полегшення управління часом
- 3) створення спеціальних умов діяльності, які заважатимуть актуалізації проблемної поведінки.

Корекційна програма включала 10 модулів, присвячених тем:

1. Психоутворення з когнітивно-поведінкової терапії та прокрастинації.
2. Інформація про причини та поведінкові прояви прокрастинації.
3. Психоутворення з цілепокладання та поведінкової активації.
4. Теорії мотивації та використання системи винагороди для вироблення навичок працьовитості.
5. Уявлення про психічну втому та її взаємозв'язок з прокрастинацією.
6. Вплив відволікаючих факторів на прокрастинацію та використання стимулів збільшення цілеспрямованості у роботі.
7. Різні способи підвищення впевненості у собі, розстановки пріоритетів та дотримання пріоритетів.
8. Вплив неадаптивних переконань та проведення поведінкових експериментів для їхньої корекції.
9. Вивчення особистих цінностей для розуміння цінності відкладеного поведінки.
10. Інформація про можливість зривів та відновлення проблемної поведінки та важливості попередження рецидивів.

Узагальнюючи всі етапи емпіричного дослідження, можна сформулювати такі висновки:

Середні показники групи студентів, яким подобається дистанційне навчання немає значних відмінностей із середніми показниками групи студентів, яким подобається такий формат освіти.

Академічна прокрастинація має прямий кореляційний зв'язок з особистісною тривожністю, тобто тривожність є однією з причин прокрастинації.

Список використаних джерел

1. Бабатіна С. Синдром академічної прокрастинації і соціальна відповідальність у студентському віці // *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2013. № 2. С. 24–25.
2. Соболева С. Академічна прокрастинація як психолого-педагогічна проблема // *Гуманістський вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. 2014. Вип. 34. С. 190–197.
4. Грабчак О. Особливості академічної прокрастинації студентів-першокурсників / О. Грабчак // *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2016. № 4. С. 210–218.
5. Іпполітова Е.А. Особливості часової перспективи студентів з високим рівнем навчальної прокрастинації Е.А. Іпполітова // *Молодий вчений*. 2013. № 11. С. 762–765.
5. Мортук Т.О. Прокрастинація як інгібітор розвитку успішної особистості / Т.О. Мортук, Д.В. Стеценко // *Актуальні питання сучасної психології : матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів і молодих вчених, (м. Суми, 15 трав. 2014 р.)*. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2014. С. 292–297.
6. Павелків Р.В. Вікова психологія / Р.В. Павелків. Київ : Кондор, 2011. 468 с.
7. Панок В.Г. Психологія життєвого шляху особистості : монографія / В.Г. Панок, Г.В. Рудь. Київ : Ніка-Центр, 2006. – 280 с.

Чуєнков А.А.,

аспірант кафедри обліку і оподаткування

Державного торговельно-економічного університету

науковий керівник: **Король С.Я.,**

доктор економічних наук, професор кафедри обліку і

оподаткування Державного торговельно-економічного університету

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ВАРТІСТЬ БІЗНЕСУ»: ІНТЕГРОВАНІЙ ПІДХІД

Вартість бізнесу визначають для надання користувачам фінансового капіталу (інвесторам) інформації про поточний стан діяльності підприємства та формування стратегії його подальшого розвитку. Актуальність питання полягає в тому, що протягом двадцяти останніх років поняття «вартість бізнесу» або «вартість підприємства» переважно трактувалось з точки зору оцінки кількісних показників і не приділялася велика увага до значення якісних.

Проаналізувавши статтю І.В. Кривов'язюка [1], в якій науковець провів дослідження економічної сутності поняття «вартість підприємства» та навів хронологію його трактування різними науковцями за останні 20 років,

можна прийти до висновку, що всі його визначення були схожі за своїм сенсом. Можна виділити такі основні підходи до трактування поняття вартості підприємства:

- це вартість усього майнового комплексу підприємства;
- це вартість усіх його активів;
- це вартість майбутніх грошових потоків;
- це грошове вираження результату діяльності підприємства;
- це вартість, за яку покупці готові придбати підприємство.

Також, в деяких визначеннях згадувалися нематеріальні активи, соціальна корисність підприємства та інтереси учасників ринку до цього підприємства, але якісні показники згадувалися не так часто.

На даний момент, акцент починає схилятися в сторону якісних показників. Інвесторів цікавить репутація підприємства на ринку, його відносини з клієнтами, рівень соціальної відповідальності підприємства та вартість бренду в цілому. У зв'язку з цим, останнім часом все частіше підприємства запроваджують в своїй діяльності інтегрований підхід ведення бухгалтерського обліку та складання інтегрованої звітності. Поступово поняття вартості бізнесу (вартості підприємства) набуває нового сенсу.

Згідно з Міжнародними основами інтегрованої звітності створення (International Integrated Reporting Framework), збереження й втрата вартості – процес, що виражається в збільшенні, зменшенні або перетворенні капіталів, обумовлений комерційною діяльністю та продуктами діяльності організації [2]. Проаналізувавши це визначення, бачимо, що до поняття вартості підприємства відносяться капітали що включають кількісні показники - фінансовий, виробничий та капітали що включають якісні показники - інтелектуальний, людський, соціально-репутаційний та природній капітали. Можна спостерігати розширення трактування сутності поняття «вартість бізнесу» або «вартість підприємства» через збільшення кількості якісних показників, які характеризують це поняття. Нижче наведені визначення кожного з капіталів, що включають якісні показники, згідно Міжнародними основами інтегрованої звітності (див. табл. 1).

Інтелектуальний капітал такий як, наприклад, авторські права або програмне забезпечення, дають можливість створювати унікальні товари, роботи, послуги та можуть складати більшу частину від вартості бізнесу. До людського капіталу відносяться робітники, які є професіоналами в певній галузі та за відсутності яких може знизитися ефективність господарської діяльності й відповідно вартість бізнесу.

Види капіталів, що включають якісні показники

Вид капіталу	Визначення
Інтелектуальний	це засновані на знаннях нематеріальні ресурси організації, включаючи: <ul style="list-style-type: none"> - інтелектуальну власність, наприклад, патенти, авторські права, програмне забезпечення, права та ліцензії; - «організаційний капітал», наприклад, неявні знання, системи, процедури й правила.
Людський	це компетенції, здібності й досвід людей, а також їх мотивація до інновацій, в тому числі їх: <ul style="list-style-type: none"> - відповідність й підтримка моделі корпоративного управління організації, підходу до управління ризиками й етичних цінностей; - здатність розуміти, розробляти та реалізовувати стратегію організації; лояльність й мотивація до вдосконалення процесів, товарів й послуг, включаючи їх здатність керувати, управляти й співпрацювати.
Соціально-репутаційний	це інститути й відносини всередині та між спільнотами, групами зацікавлених сторін й іншими об'єднаннями, а також здатність ділитися інформацією для підвищення індивідуального й колективного благополуччя. Соціально – репутаційний капітал включає: <ul style="list-style-type: none"> - спільні норми, а також загальні цінності й моделі поведінки; - створенні організацією відносини з ключовими зацікавленими сторонами, а також довіра й готовність співпрацювати, які організація прагне побудувати й зберігати з зовнішніми зацікавленими сторонами; - створенні організацією нематеріальні ресурси, пов'язані з брендом й репутацією; соціальну ліцензію на діяльність організації.
Природний	це відновлювальні та невідновлювальні природні ресурси й процеси, які забезпечують організацію товарами або послугами, котрі сприяють минулому, теперішньому або майбутньому добробуту організації.

Джерело: розроблено на основі [2].

Одним з найважливіших показників, на які дивляться інвестори, – це стан соціально – репутаційного капіталу, тобто те, як підприємство взаємодіє з суспільством і всіма іншими зацікавленими сторонами. При вирішенні питання стосовно інвестування це може бути ключовим фактором, а якщо відносини з суспільством і репутація погіршаться, відповідно й вартість підприємства може різко зменшитися.

Крім того, все більшу увагу почали приділяти і природному капіталу. Природні ресурси тісно пов'язані з діяльністю підприємства, в деяких випадках від них залежать основні виробничі процеси на підприємстві, а це

відповідно наряду пов'язано з формуванням вартості бізнесу. Проаналізувавши вище наведенні поняття можна зробити висновок, що всі перераховані капітали, які мають якісні показники, набувають велике значення для формуванні вартості бізнесу.

Висновок. Останнім часом для характеристики поточного стану діяльності бізнесу все більшого значення набувають якісні показники. Тому поняття «вартість бізнесу» починає змінювати свою сутність. Це є позитивним моментом, оскільки дає більш реалістичну картину при оцінці поточної вартості та стану діяльності підприємства. У зв'язку з цим представляє інтерес подальше більш глибоке дослідження сутності поняття «вартість бізнесу» на основі застосування інтегрованого підходу.

Список використаних джерел

6. Кривов'язюк І.В., Бурбан О.В. Економічна сутність поняття «вартість підприємства» та детермінанти її зростання. *Економіка та держава*. 2020. № 10. С. 99–104.
7. Integrated Reporting Framework: веб-сайт. URL: <https://www.integratedreporting.org/resource/international-ir-framework/> (дата звернення: 17.01.2023).

Розділ 5

УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ MANAGEMENT AND ADMINISTRATION

Миков Д.М.,

головний спеціаліст відділу з питань соціального захисту осіб з інвалідністю, учасників АТО, ветеранів війни та праці управління праці та соціального захисту населення виконавчого комітету Коростенської міської ради, м. Коростень, Україна

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ МАРКЕТИНГУ ТА ОЧІКУВАННЯ НА 2023 РІК

Події в Україні та пов'язана з ними економічна невизначеність зробили 2022 рік не схожим на жоден інший. З часів пандемії COVID-19 українському бізнесу досі не доводилося настільки швидко адаптуватися під поточні обставини, змінювати стратегії, оптимізувати інструменти та бюджети.

Хтось мусив поставити всі активності на паузу, а дехто зміг працювати навіть у таких шалених умовах. Але об'єднувало усіх одне — кожен намагався знайти ясність в умовах невизначеності.

Доцільно проаналізувати бізнес та визначити пріоритети, зокрема, для маркетингу та побудові взаємодії зі споживачем у 2022 року, оскільки зрештою вони зберігають свою актуальність і у 2023 році.

Компанія Deloitte опублікувала дослідження «Глобальні маркетингові тенденції 2022 року». Названі сім ключових тенденцій, спрямованих на покращення позицій на ринку, високий рівень сервісу, мотивування команди у світі, орієнтованому на клієнта.

1. Ціль як маяк розвитку. Думка стосовно того, що цілі бізнесу мають виходити за межі підвищення прибутку, стає все більш поширеною. За результатами дослідження Edelman Trust Barometer за 2021 рік, 68% споживачів вважають, що вони здатні змусити корпорації змінюватися, а 86% людей очікують, що генеральні директори будуть говорити про соціальні проблеми. Третина споживачів віком до 25 років бачать екологічність як головний критерій для покупки товарів для краси та особистої гігієни. У всьому світі 57% вказали, що загалом вони більш лояльні до брендів, які зобов'язуються подолати соціальну нерівність.

2. Автентичний інклюзивний маркетинг. Взаємодія із майбутнім клієнтом означає коригування рішень відповідно до системи DEI (diversity – різноманіття, equality – рівність, inclusivity – інклюзивність).

3. Створення інтелектуального творчого двигуна. Колись маркетинг був прив'язаний до сфери для креативу, але зростання великих даних і штучного інтелекту змінило вимоги професії. Тепер маркетологи прагнуть розкрити найбільш деталізовану інформацію про своїх клієнтів і зв'язати повідомлення бренду з цими моментами їхнього повсякденного життя. У цьому більш інтенсивному середовищі маркетологи тяжіють до вибору спеціалістів із аналітичними навичками.

4. Взаємодія зі споживачами без файлів cookie. Проблеми конфіденційності споживачів призвели до суворіших правил та рішень деяких великих технологічних компаній припинити підтримку сторонніх файлів cookie, які відстежують активність користувачів. Багато організацій розширюють використання власних даних для показу релевантної реклами споживачам. У цьому зрушенні лідирують швидко зростаючі бренди: 61% компаній переходять на стратегію використання власних даних.

5. Створення зорієнтованого на людину досвіду роботи з даними. 68% респондентів сказали, що їм було корисно, коли бренд сповіщав, коли товари надходять у продаж (лише 11% вважали ці сповіщення моторошними). Однак люди негативно реагували, коли здавалося, що їхній пристрій слухає їх. У цьому випадку 26% припустили, що ця взаємодія була корисною, тоді як 53% вказали, що взаємодія була моторошною. Коли справа доходить до надійних даних, прозорість і людяність є найважливішими. Тоді клієнти в 2,5 рази частіше надають особисту інформацію, яка допомагає покращити продукт, і в 1,7 разів частіше відчують, що вони отримали більше цінності, ніж очікувалося.

6. Покращення гібридного досвіду. Наше життя миттєво перейшло від фізичного до цифрового. Замість того, щоб люди тижнями чекали на консультацію свого лікаря, телемедицина надала їм можливість швидко запланувати 15-хвилинну віртуальну зустріч. Наступним завданням є забезпечення найкращого інтегрованого фізичного та цифрового (гібридного) досвіду. 75% респондентів сказали, що протягом наступних 12 місяців вони вклатимуть більше коштів у гібридні рішення. Багато керівників прагнуть підвищити персоналізацію (43%), інновації (43%), зв'язок із клієнтами (40%) та інклюзивність (38%).

7. Підвищення якості обслуговування клієнта за допомогою штучного інтелекту. Багато брендів використовують штучний інтелект для прогнозування поведінки клієнтів та надання більш персоналізованих та креативних маркетингових повідомлень. Але часто цього недостатньо для створення динамічного клієнтського досвіду. Використання агентів з обслуговування та інтеграція штучного інтелекту в найважливіші складові клієнтського досвіду – від своєчасної пропозиції до передачі представникам сервісної служби відповідної інформації – може допомогти брендам надавати цілісні рішення [1].

Враховуючи викладене вище, слід розуміти, що з кожним роком клієнти ставлять свої вимоги та виклики для бізнесу, і їх неодмінно слід враховувати, і не порушувати особисті кордони клієнта, зокрема, в такому разі вашому клієнту буде комфортно з вами співпрацювати, і відповідно вони повертатимуться знову і знову до ваших послуг. І знову ж таки, слід адаптуватись до умов та викликів, які перед нами ставлять все нові і нові завдання.

Цей рік показав, що довгострокове планування у теперішніх умовах – важке, але необхідне завдання. Аби бізнес продовжував зростати, стратегічне планування потрібне, і digital-маркетинг відіграє в цьому ключову роль.

Які тренди будуть актуальні у 2023 році, перевагу яким маркетинговим інструментам віддати та як вибудувати комунікацію з користувачем.

Одних з основних характеристик в маркетинговій діяльності 2023 року має бути адаптованість. Саме швидкість реагування на зміни в країні має визначати зміни в діяльності і задавати цей напрямок.

Разом з тим, важливо приділяти увагу саме короткостроковому плануванню. Пандемія, військовий стан, а зараз і хвиля землетрусів у сусідніх країнах впливають на цінності, пріоритети людей, звісно це матиме відображення і на попиті продукції. Обираючи стратегію відповідно до якої буде плануватись бізнес-процес варто враховувати всі згадані фактори та зміни в суспільстві.

Крім того, розглянемо ще і наступні важливі чинники.

Фактори, які цього року прямо чи опосередковано диктують умови, в яких будуть розвиватися компанії наступного року:

- зменшення кількості платоспроможного населення (частина виїхала, частина втратила роботу, інша залишилася на окупованих територіях);
- зміна географії, бо люди переміщаються як всередині країни, так і за її межами;
- вплив зовнішніх обставин на кшталт атак на критичні інфраструктури;
- підвищення довіри до українських брендів [3].

Разом з тим, можна виокремити наступні важливі кроки:

1. Регулярно проводити аналіз ситуації на ринку і впроваджувати принципи гнучкого маркетингу. Розуміти, що роблять конкуренти — як і за допомогою яких каналів комунікують, які продукти запускають, що змінюють у сервісі, які додаткові переваги пропонують. Ця інформація допоможе вчасно адаптувати власний бізнес до поточного стану ринку.

2. Слухати та розуміти свого споживача. Бренд, якщо він націлений на довгострокове існування, має відштовхуватися від того, що хвилює покупців — цінності та мотиви, драйвери та бар'єри, актуальні задачі та виклики.

3. Забезпечувати присутність на платформах, якими користується споживач, наприклад, соціальні мережі чи маркетплейси. Зробити власний майданчик зручним для повсякденного користування — мати веб та

мобільну версію, під'єднати чат-ботів та лайв-чати, адаптуватися до роботи офлайн.

Враховуючи зазначене вище, та у зв'язку з введенням воєнного стану внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України ситуація бізнес-процеси зазнають змін. Українські експерти наголошують, що усі вищезгадані тренди допомагають як формувати маркетингову стратегію, так і адаптуватися до постійних змін. Варто враховувати, що сучасна компанія є живим організмом, який постійно зазнає змін як внутрішніх, так пов'язаних із впливом зовнішнього середовища. І знову ж таки, слід адаптуватись до умов та викликів, які перед нами ставлять все нові і нові завдання.

Список використаних джерел

1. Міжнародне дослідження Deloitte 2022 Human Capital Trends [https](https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/about-deloitte/press-releases/gx-2022-global-human-capital-trends-report.html) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/about-deloitte/press-releases/gx-2022-global-human-capital-trends-report.html>.
2. Очківська М.С., Рибалко М.А. Маркетинг: нові тенденції та перспективи: Навч. пос. – М.: Економічний факультет МГУ ім. М.В. Ломоносова, 2020. – 176 с.
3. Digital Marketing 2023: очікування та прогнози [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.promodo.ua/>

Оринчак О.М.,

аспірантка кафедри менеджменту і публічного адміністрування, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова
pressgeo16@gmail.com, ORCID 0000-0002-8853-2938

НАГЛЯДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ НАДРОКОРИСТУВАННЯ

Метою наглядової діяльності у сфері надрокористування на міжнародному рівні є забезпечення ефективного контролю за використанням надр та дотриманням встановлених норм і правил усіма державами, що об'єднані спільними юридичними та територіальними ознаками. Це сприяє збереженню природних ресурсів, уникненню конфліктів і забезпеченню сталих та відповідальних підходів до надрокористування.

Завдання наглядової діяльності на міжнародному рівні включають:

Розробка і впровадження міжнародних стандартів: Для забезпечення єдиної системи контролю та нагляду в сфері надрокористування необхідно розробляти і впроваджувати міжнародні стандарти, які визначають правила та процедури контролю за використанням надр.

Обмін інформацією: Важливим завданням є обмін інформацією між державами та міжнародними організаціями щодо надрокористування. Це

допомагає забезпечити прозорість процесів та сприяє виявленню порушень та вирішенню спільних проблем.

Співпраця та координація: Держави повинні співпрацювати та координувати свої дії в сфері контролю та нагляду за надрами. Це може включати проведення спільних перевірок, об'єднання ресурсів для ефективного контролю та розвиток спільних стратегій.

Застосування санкцій та відповідальність: У разі виявлення порушень у використанні надр повинні бути застосування санкцій та відповідальність.

Метою державної наглядової діяльності у сфері надрокористування є забезпечення органами державної влади та місцевого самоврядування дотримання законодавчо-нормативної бази країни суб'єктами управлінської діяльності, що стосується використання надр для пошуку, розробки та використання корисних копалин. Також, важливо забезпечити екологічну безпеку та охорону навколишнього середовища.

Державні органи здійснюють контроль за дотриманням законодавчих актів, що стосуються надрокористування. Це включає перевірку додержання правил, норм, ліцензійних умов та інших вимог, що регулюють галузь. Державні органи проводять моніторингові заходи та інспектування для перевірки виконання умов дозволу на користування надрами. Це може включати перевірку умов договорів, технологічних процесів, використання ресурсів та дотримання вимог охорони довкілля. У разі виявлення порушень державні органи можуть застосовувати санкції, які передбачені законодавством. Це може включати штрафні санкції, скасування ліцензій, обмеження діяльності підприємств і т.д. Державні органи співпрацюють з іншими органами влади, місцевими органами самоврядування, науковими установ [2, с. 150; 3, с. 311].

Завданнями державної наглядової діяльності у сфері надрокористування в Україні є наступні: дотримання встановленого порядку та правових норм: Органи державного контролю забезпечують додержання об'єктами контролю правових норм, які стосуються використання надр. Це включає дотримання встановленого порядку, правил, умов дозволу та інших нормативних вимог; раціональне і ефективне використання надр: Органи контролю наглядають за забезпеченням раціонального та ефективного використання надр в Україні. Це охоплює контроль за збереженням ресурсів, оптимізацію видобутку корисних копалин, енергоефективність та впровадження новітніх технологій; організація та підвищення результативності роботи: Державні органи займаються організацією контрольно-наглядової діяльності в галузі надрокористування та підвищують її результативність. Це включає оптимізацію процесів контролю, впровадження електронних систем моніторингу та звітності, підвищення кваліфікації спеціалістів; виконання державних програм: Органи контролю забезпечують виконання державних програм у галузі надрокористування. Це

включає впровадження стратегічних заходів, регулювання ринку корисних копалин, просування інновацій та розвиток галузі; формування методичного базису оцінки діяльності: Органи контролю сприяють формуванню методологічного підходу до оцінки діяльності в галузі надрокористування та управління[1].

Об'єктами державної наглядової діяльності у сфері надрокористування виступають державні органи, органи місцевої влади, установи, організації, суб'єкти підприємницької діяльності, організовані групи громадян, окремі громадяни, що здійснюють різні види діяльності в межах використання надр, у тому числі управлінську діяльність.

Ієрархічна структура суб'єктів державної наглядової діяльності у сфері надрокористування в Україні може бути організована на рівні:

Верхні рівні контролю та нагляду: Включають державні владні інститути і інститути судової влади, які здійснюють контроль та нагляд за надрами країни. Ці органи мають повноваження встановлювати правові норми, регулювати діяльність у сфері надрокористування та вживати заходів щодо їх додержання.

Рівні місцевої влади: Включають органи місцевого самоврядування, які мають компетенцію у контролі та нагляді за надрами на своїх територіях. Вони виконують завдання, встановлені національним законодавством, і співпрацюють з вищими рівнями контролю та нагляду.

Судова влада: Інститути судової влади включаються в ієрархічну структуру контролю та нагляду як незалежні органи, які розглядають справи у сфері надрокористування та приймають рішення з питань порушень законодавства.

Елементи ієрархічної структури можуть також виділятися за функціональним та призначенням критеріями:

За функціональним критерієм: Законодавча, виконавча і судова влада виконують свої функції у контролі та нагляді в сфері надрокористування.

За призначенням у контролі та нагляді: Державні органи загальної компетенції, такі як вищі владні інститути, здійснюють контроль та нагляд.

Україна розглядає сферу надрокористування як важливий джерело доходів для різних рівнів бюджету, зокрема державного та місцевих бюджетів. Особливо важливими є рентні платежі та платежі за користування надрами, які включають продаж прав на видобування корисних копалин. Аналіз надходжень від ренти та продажу прав за користування надрами може допомогти оцінити ефективність управління сферою надрокористування в Україні.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про надра : Закон України від 27.07.1994 р. №132/94-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 36. Ст. 40.
2. Мачуська І.Б. Поняттєво-категоріальний апарат дослідження контрольно-наглядової діяльності у сфері надрокористування. Юридичний науковий електронний журнал, 2020, № 5. С. 149-151.
3. Мачуська І.Б. Інститут контрольно-наглядової діяльності у сфері надрокористування в Україні. Юридичний науковий електронний журнал, 2020, № 8. С. 309-312.

Шаульська Г.М.,

кандидат наук з державного управління,
головний консультант тренінгового центру
Дослідницької служби Верховної Ради України, м. Київ, Україна
ORCID 0000-0001-7696-1017, schaulska@i.ua

РЕАЛІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ НАРОДОВЛАДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ДЕЯКІ ЗАКОНОДАВЧІ ЗМІНИ

Народовладдя — це належність усієї повноти влади в межах території держави народові та здійснення ним цієї влади як безпосередньо, так і через своїх представників у органах державної влади та органах місцевого самоврядування [1]. «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» — стаття 5 Конституції України. У Законі «Про місцеве самоврядування в Україні», статті 4, зазначено, що місцевого самоврядування здійснюється на основних принципах: народовладдя; законності; гласності; колегіальності; поєднання місцевих і державних інтересів; виборності тощо. В умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України серед викликів, які постали перед державою, стало забезпечення належного функціонування місцевого самоврядування із збереженням головних принципів, на яких воно ґрунтується, а також забезпечення діяльності органів публічної влади, від яких залежить життєздатність територіальних громад.

Серед законодавчих змін, як реагування на необхідність забезпечення спроможності якісно опрацьовувати виклики воєнного часу, обороноздатність і безпеку територіальних громад і держави на тлі повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України, — закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» від 12 травня 2022 року № 2259-ІХ. У супровідних документах акту зазначено: «потребу у прискоренні прийняття управлінських рішень в

умовах війни, безперервності функціонування органів публічної влади, в тому числі комунального сектору економіки на усіх рівнях» мають забезпечити зміни до закону. Крім того, з метою врегулювання особливостей здійснення повноважень органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану, спрощення процедури прийняття кадрових рішень щодо посад в органах місцевого самоврядування, посад керівників суб'єктів комунального сектору економіки в умовах воєнного стану. З огляду на це у Законі пункт третій викладено в новій редакції. У межах територій територіальних громад, у яких сільські, селищні, міські ради та/або їхні виконавчі органи, та/або сільські, селищні, міські голови не здійснюють покладені на них Конституцією та законами України повноваження, а також в інших випадках, передбачених цим Законом, утворюються Військові адміністрації населених пунктів. Відповідно до норм закону Військову адміністрацію населеного пункту, або кількох населених пунктів, очолює начальник, який призначається на посаду та звільняється з посади Президентом України за пропозицією Генерального штабу Збройних Сил України або відповідної обласної державної адміністрації. Законом передбачається, що Начальником військової адміністрації населеного пункту (населених пунктів) може бути призначений відповідний сільський, селищний, міський голова. Крім того, передбачено збільшення повноважень сільського, селищного, міського голови територіальної громади, де не ведуться бойові дії та не утворена військова адміністрація. За відсутності кворумів в окремих місцевих радах, запропоновані нормативні зміни надають повноваження головам місцевих громад приймати рішення з низки актуальних питань, забезпечуючи життєдіяльність громад. В умовах воєнного стану такі законодавчі зміни у місцевому самоврядуванні підтримали міські голови Дніпра, Житомира, Львова, Миколаєва та інших.

Разом із тим, наділення сільського, селищного, міського голови територіальної громади повноваженнями ухвалення рішень з ключових питань життєдіяльності територіальної громади одноосібно може містити і певні ризики. Зокрема, частиною другою статті 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» «Акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування» передбачено, що: «рішення ради приймається на її пленарному засіданні після обговорення більшістю депутатів від загального складу ради, крім випадків, передбачених цим Законом...». Тобто, змінення механізму ухвалення рішень, на нашу думку, потребує розробки іншого демократичного механізму (наприклад, онлайн голосування), який не порушить основних принципів місцевого самоврядування, як: народовладдя, законність, гласність, колегіальність, поєднання місцевих і державних інтересів та ін. (стаття 4 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»), а також Європейської хартії місцевого самоврядування.

Ризики перевищення повноважень, має урівноважити частина шоста статті 9 закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану», де зазначено: «У разі наявності фактів порушення сільським, селищним, міським головою відповідної територіальної громади під час реалізації повноважень, передбачених частинами четвертою і п'ятою цієї статті, Конституції чи законів України начальник обласної військової адміністрації за погодженням з Генеральним штабом Збройних Сил України порушує перед Президентом України питання про утворення військової адміністрації населеного пункту (населених пунктів)», – що, на нашу думку, не є достатнім організаційно-правовим захистом від небезпек, які створюються нормами статті 9.

Таким чином, закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» від 12 травня 2022 року № 2259-IX у подальшому можна буде доопрацювати, як необхідність забезпечення спроможності якісно реагувати на виклики воєнного часу, обороноздатність і безпеку територіальних громад і держави на тлі повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України.

Серед законодавчих новацій щодо організації державної влади, місцевого самоврядування та регіонального розвитку — проект Закону «Про внесення змін до Виборчого кодексу України щодо гарантованого включення до виборчих списків учасників бойових дій» від 25.05.2022 № реєстр. № 7405. Як зазначено у пояснювальній записці, метою ухвалення законопроекту є забезпечення гарантованого представництва у радах різного рівня учасників бойових дій, які мають великий рівень довіри в суспільстві і, відповідно, моральне право впливати на управління державою, регіонами та громадами. Поділяючи думку розробників законопроекту, що у зв'язку з повномасштабною військовою агресією Росії проти України, яка розпочалась 24.02.2022 р., в суспільстві суттєво зріс рівень поваги та довіри до патріотів України, які, ризикуючи здоров'ям та життям, зі зброєю в руках протистоять окупантам, варто зазначити і необхідність доопрацювання законодавчої ініціативи. Тобто, узгодження положень законопроекту: 1) з вимогами частини восьмої статті 7 та пунктом 1 частини п'ятої статті 12 Виборчого кодексу України; 2) частиною третьою статті 6 Закону України «Про політичні партії» (військовослужбовці, поліцейські, працівники митних органів та громадяни України, які зараховані до добровольчих формувань територіальних громад не можуть бути членами політичних партій).

В умовах російської військової агресії органам публічної влади у допомогу могли б стати і органи самоорганізації населення (ОСН). ОСН є однією з важливих форм участі членів територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах у вирішенні окремих питань місцевого значення.

Правовий статус, порядок організації та діяльності таких органів визначається законом України «Про органи самоорганізації населення» від 11.07.2001 р. № 2625-III та іншими актами. У монографії більш докладно ми зазначали, ОСН — лише одна з форм участі членів територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах у вирішенні питань місцевого значення, одна з форм народовладдя [3, с. 81–83].

Як передбачено чинним законодавством, основними завданнями ОСН є: створення умов для участі жителів у вирішенні питань місцевого значення в межах Конституції і законів України; задоволення соціальних, побутових та інших потреб жителів шляхом сприяння у наданні їм відповідних послуг; участь у реалізації соціально-економічного, культурного розвитку відповідної території, інших місцевих програм (стаття 3 закону). На сьогодні у Верховній Раді зареєстровано законопроект «Про внесення змін до Закону України «Про органи самоорганізації населення» щодо удосконалення порядку організації, діяльності та припинення органу самоорганізації населення» (реєстр. № 6319 від 18.11.2021 р.). Метою законопроекту є: удосконалення порядку організації, діяльності та припинення органу самоорганізації населення, що сприятиме розвитку і поширенню практики створення органів самоорганізації населення як форми участі жителів у вирішенні окремих питань місцевого значення. Доповнення, зміни та уточнення стосуються: спрощення процедури створення ОСН; визначення повноважень і території діяльності ОСН; уточнення права обирати та бути обраними до ОСН; усунення неузгодженості щодо порядку створення і строку повноважень ОСН та його персонального складу; легалізації та реєстрації ОСН як юридичної особи; уточнення порядку припинення повноважень персонального складу ОСН і припинення діяльності ОСН.

Зауважимо, народовладдя — це належність усієї повноти влади в межах території держави народові та здійснення ним цієї влади як безпосередньо, так і через своїх представників у органах державної влади та органах місцевого самоврядування. Потреба у розширенні повноважень органів місцевого самоврядування (система місцевого самоврядування включає і ОСН — стаття 5 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»), стало головним чинником розпочати децентралізацію, докладніше за посиланням [4, с. 163–180]. На наша думку, законопроект № 6319 від 18.11.2021, варто доопрацювати з урахуванням здійснення повноважень органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану та потреб суспільства.

Підсумовуючи вищевикладене необхідно зазначити, в умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України серед викликів, які постали перед державою, стало забезпечення належного функціонування місцевого самоврядування із збереженням головних принципів, на яких воно ґрунтується, а також забезпечення діяльності

органів публічної влади, від яких залежить життєздатність територіальних громад. Отже, серед пріоритетів уряду та Верховної Ради України мають бути: збереженням принципу народовладдя, розширення можливостей та удосконалення інструментарію органів місцевого самоврядування, спрощення механізмів реалізації повноважень, якими вони наділені.

Список використаних джерел

1. Конституційний Суд України. Народовладдя. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/31-narodovladdya>
2. Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
3. Шаульська Г. М. Механізми взаємодії громадськості з органами публічної влади в Україні: монографія / за заг. ред. Т.В. Мотренка. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2018. 200 с.
4. Шаульська Г. М. Громадянське суспільство і публічне управління України крізь призму людиноцентричної парадигми: теорія і практика: монографія. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2022. 300 с.

Розділ 6

ПРАВО

LAW

Калашиников М.Ю.,

здобувач вищої освіти ступеня бакалавра,

Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Ефективне функціонування органів публічної адміністрації неможливо без належного правового регулювання, як їх правового становища так і їх адміністративно-процесуальної правосуб'єктності. При цьому нормативно-правова основа процесуальної діяльності органів публічної адміністрації повинна формуватися адекватно сучасним інтеграційним і глобалізаційним процесам, вимогам переходу до європейських стандартів реалізації прав і свобод громадян, що забезпечить стійкий рух та розвиток України [1]. Нинішній рівень правового регулювання процесуальної регламентації діяльності органів публічної адміністрації не дає змоги повною мірою забезпечити дієву та прозору процедуру реалізації прав громадян у відносинах з органами публічної влади.

Практичне значення дослідження та пошуку вирішення цих складних проблем деліктної відповідальності державних установ полягає в тому, що отримані результати мають, по-перше, сприяти вдосконаленню наукової бази знань про деліктну відповідальність публічних установ, а по-друге, захистити прав і свобод людини. Одним із інструментів може бути вдосконалення правового регулювання діяльності інститутів влади.

Політика місцевого самоврядування України базується на інтересах мешканців територіальної громади та передбачає децентралізацію повноважень, тобто передачу багатьох повноважень, ресурсів та відповідальності від виконавчої влади до органів місцевого самоврядування. Ця політика ґрунтується на положеннях Європейської хартії місцевого самоврядування та найкращих світових стандартах зв'язків з громадськістю у цій сфері.

Про необхідність реформи місцевого самоврядування тривалий час обговорювались на всіх рівнях, але досі зусилля щодо її реалізації не мали повного успіху. Сьогодні, децентралізація – це не лише прагнення вдосконалити державне управління, а необхідна умова подолання політичної кризи в Україні.

З метою вдосконалення організації та діяльності органів місцевого самоврядування України необхідно внести певні корективи в засади, закріплені в Конституції України. Вітчизняна соціально-економічна та суспільно-політична практика виявляє суперечності та прогалини нормативної моделі. Як наслідок, потенціал місцевого самоврядування як оптимального засобу участі населення у вирішенні питань місцевого значення не реалізується повною мірою [3].

Перш за все, необхідно уточнити поняття територіальної основи - Місцевий уряд. Поселенський підхід до визначення територіальної основи місцевої публічної влади необхідно залишити в минулому, виходячи з припущення, що потреби локалізованих груп населення можуть бути задоволені на рівні поселення. Частиною 1 ст. Стаття 133 Конституції України визначає адміністративно-територіальну одиницю як самостійний населений пункт (село, місто), а також їх частину (міський район), територію. Як наслідок, на номінальному рівні адміністративної системи вже немає чіткої межі між адміністративно-територіальними одиницями та територіальними громадами.

Найбільшу групу правових актів органів місцевого самоврядування становлять нормативно-правові акти, які встановлюють загальнообов'язкові правові норми у певній сфері, а також спрямовані на органи виконавчої влади, підприємства, об'єднання громадян, організації та установи на його території. Правове регулювання місцевих органів державної влади зосереджується на сфері місцевого самоврядування, а конкретизація нормативних положень закону фокусується на регулюванні місцевих процедур, на способах досягнення цих специфікацій [2].

Однією з найважливіших категорій діяльності органів і посадових осіб місцевого самоврядування є акти, спрямовані на здійснення їх повноважень та акти, спрямовані на реалізацію делегованих повноважень, тобто класифікація повноважень виконавчої влади, переданих відповідно до закону органам місцевого самоврядування. законодавства, органи та посадові особи місцевого самоврядування підконтрольні відповідному органу виконавчої влади з питань здійснення делегованих їм повноважень виконавчої влади

У контексті децентралізації представники органів місцевого самоврядування отримують додаткові повноваження, що несе в собі ряд ризиків: центральна влада не зможе на належному рівні контролювати органи місцевого самоврядування.

Виділяють такі основні досі невирішені проблеми:

1. Відсутність підтримки політики децентралізації серед населення через відсутність у широких верств знань щодо процесу. Нерідко перешкоджають створенню громад й управлінці через страх втратити робочих місць.

2. Відсутність державного регулювання у питанні розподілу обов'язків між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади. У рамках політики децентралізації уряд повинен чітко визначити повноваження, які виконуватиме райдержадміністрація та райрада.

Процес децентралізації розглядається не лише з точки зору територіального устрою держави, а й з точки зору цілей, предметів і функцій державного управління. Тому мова йде про різні види децентралізації, кожен з яких повинен мати відповідну правову форму для практичної реалізації. За предметом і сферою впливу виділяють такі основні види децентралізації: вертикальну, горизонтальну, предметну, територіальну, функціональну.

Конфлікти можна вирішити за умови чіткого розподілу повноважень між виконавчою владою та місцевим самоврядуванням без раціоналізації адміністративно-територіального устрою України та створення нової територіальної громади, здатної вирішити всі місцеві проблеми. створення організацій виконавчої влади для здійснення важливих і нестандартних видів діяльності. Такий процес вже розпочався в Україні і принесе позитивні результати в середньостроковій перспективі.

Оцінка ефективності місцевих органів державної влади є доречною з точки зору механізмів компенсації та контролю, які передбачають відповідальність за неефективну діяльність, заміну (поглинання), конкуренцію.

Проте в умовах недостатньо розробленої теорії та практики контролюючого органу, точніше, концепції системного нагляду, в тому числі за участі громадян та державних інституцій, можна констатувати системну безвідповідальність в Україні. Для виправлення ситуації необхідно створити достатні умови (критерії) для правового регулювання влади на місцях та поширення демократії участі.

Список використаних джерел

1. Чавикіна О. В. Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця (Україна). Розвиток місцевого самоврядування як один з пріоритетів державної регіональної політики. URL: http://www.confcontact.com/2017-ekonomika-i-menedzhment/10_chavykina.htm
2. Актуальні проблеми реформування органів місцевого самоврядування. URL: <https://buklib.net/books/35891/>.
3. «Немає інших ефективних систем влади, ніж ефективне місцеве самоврядування, і це ми повинні робити», – В. Негода. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/nemaye-inshih-efektivnih-sistem-vladi-nizh-efektivne-misceve-samovryaduvannya-i-ce-mi-povinni-robiti-vyacheslav-negoda>

ПРАВО НА НЕДОТОРКАНИСТЬ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Актуальність проблеми недоторканості персональних даних підтверджується стрімкими змінами та розвитком інформаційно-комунікаційних технологій у структурі світу, які вплинули на формування інформаційного суспільства в умовах процесу глобалізації. Тема невід'ємного права на персональні дані в соціальних мережах набуває нового значення відповідно до тенденцій та викликів розвитку соціальних мереж у сучасному світі. До найбільших соціальних мереж сьогодні, окрім Facebook, належать MySpace, Twitter [1].

У наш час рівень розвитку інформаційних технологій значно підвищився: ніхто не може сховатися від різноманітності технічних пристроїв, які використовуються для збору, зберігання та обробки даних. Крім того, практично всі юридичні особи та фізичні особи-підприємці так чи інакше збирають та обробляють персональні дані. Основними принципами захисту персональних даних є прозорість і чіткість вимог до операторів обробки персональних даних і надання фізичним особам можливості контролювати дії операторів, що обробляють їх персональні дані, і за бажанням припиняти обробку. Забезпечення захисту персональних даних на високому рівні забезпечується шляхом встановлення штрафів та інших цивільних, адміністративних та кримінальних заходів, тому законодавство будь-якої держави оновлюється відповідними нормами [2].

Легкий доступ до будь-якої інформації про людей та їх постійна віртуальна доступність призводить до виникнення нового погляду на цінність конфіденційності. На сьогодні існує чимало прикладів незаконного зберігання та використання цієї інформації. Тому захист даних як механізм захисту персональних даних займає особливе місце у системі забезпечення прав і свобод людини. Крім того, з моменту комерціалізації Інтернету актуальною проблемою став захист інтелектуальної власності.

Поточні права на захист даних у цифрову епоху регулюються різними стандартами та законодавством [3]. У Європі рекомендації щодо захисту даних базуються на Європейській конвенції з прав людини. Простий перелік уже висвітлює головну слабкість цих зусиль: добре відома просторово-часова незалежність цифрової ери дозволяє людям мати віртуальну мобільність, яка не зупиняється на національних кордонах тощо [4].

Загальний регламент захисту даних Європейського Союзу називають стандартом для захисту інформації споживачів і конфіденційності даних у сучасну цифрову епоху. В Україні закладено нормативно-правові засади

побудови інформаційного суспільства на основі чинної Конституції України, Законів України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про захист персональних даних», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про електронний цифровий підпис», «Про науково-технічну інформацію», «Про телекомунікації», «Про Національну програму інформатизації» та інших чинних нормативно-правових актів.

Відповідно, сучасний погляд на право на інформаційне самовизначення розглядає особистість у контексті вільної можливості розвитку особистості. Це вимагає захисту персональних даних. Людина, з іншого боку, не має права в сенсі абсолютного і необмеженого контролю над «своїми» даними; скоріше, це особистість, яка розвивається в межах соціальної спільноти і залежить від комунікаційної інформації, навіть якщо вона є особистим, представляє образ соціальної реальності, який не можна приписати виключно відповідній особі.

Тому можливі обмеження в контексті більшого загального інтересу до персональних даних [4]. Саме ці виміри потребують переоцінки в епоху цифрових технологій, і вони дедалі більше залежать від інтересів національної безпеки, а тому автоматично включають міжнародні перспективи.

Отже, доступ до баз персональних даних фізичної особи підвищує ризик вторгнення у сферу приватного життя та порушення невід'ємних прав. Комп'ютерні технології значно загострили юридичні проблеми, пов'язані з розголошенням інформації та конфіденційністю, а також браком традиційних правових засобів для покращення конфіденційності. Таким чином, стрімкий розвиток інформаційних технологій в останні десятиліття та процес глобалізації призвели до збільшення швидкості та ефективності поширення інформації. Тому чільне місце серед її негативних наслідків займає інформаційна війна із застосуванням різноманітних впливів. На нашу думку, міжнародне законодавство та міжнародні практики відстежування даних є раціональними. Тому внутрішнє законодавство має відповідати міжнародному праву, а державі також важливо працювати в партнерстві з громадянським суспільством, яке може виконувати функції моніторингу безпеки даних.

Список використаних джерел

1. Ісаков М. Г., Паркулаб В.Г. Захист персональних даних у мережі Інтернет: загальнотеоретичні питання. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 5, Т. 1. С. 106-110.
2. Серьогін В. О. Соціальні мережі як загроза прайвесі. *Форум права*. 2011. № 2. С. 822-827.
3. Hoboken, Joris V. J. The Importance of Privacy: Confusion About the Civil Right of the Twenty-First Century (August 15, 2012). Open, Nr. 19 (Beyond Privacy. New Notions of the Private and Public Domains), NAI Uitgevers, 2010, Amsterdam Law School Legal Studies Research Paper No. 2012-37, Institute for Information Law Research Paper No. 2012-31. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2129751>.
2. Sultanov, E. B., Romanovsky, G. B., & Kil'deev, R. R. (2022). Transformation of the right to privacy in the context of the development of digital technologies. *BiLD Law Journal*, 7(2s), 223-228.

Куц В.В.,

здобувач вищої освіти ступеня бакалавра

Харківського національного університету імені Семена Кузнеця

науковий керівник: **Тищенко В.Ф.,**

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів

Харківського національного університету імені Семена Кузнеця

ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАСОБІВ БОРОТЬБИ З КОНТРАБАНДОЮ ТЮТЮНОВИХ ВИРОБІВ ПРИ ЇХ ПЕРЕМІЩЕННІ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ

Сьогодні явища контрабанди та порушення митних правил спостерігаються у широкому масштабі і розглядаються вже на світовому рівні, а не тільки на рівні однієї держави [8]. Для подолання їх негативного впливу та поширення всі держави докладають багато зусиль, розробляючи і реалізуючи окремі завдання, програми, вдосконалюючи своє законодавство і практику боротьби з порушеннями. Як і будь-якій іншій державі, в Україні наявні масштаби порушень митних правил та контрабанди вражають своїми обсягами та багатогранністю здійснення [6]. Такі масштаби правопорушень спонукають силові структури та органи центральної виконавчої влади шукати нові методи боротьби з цими явищами. Боротьба з контрабандою завжди була та є одним з важливих напрямів митної політики держави. Можна стверджувати, що митні органи України за своєю суттю та структурою є також і правоохоронними органами, оскільки їхня діяльність спрямована не тільки на контроль і регулювання митних кордонів, а й на здійснення протидії порушенням митного законодавства.

Контрабанда – це переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних

цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боеприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї), а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації [1].

Тютюнові вироби – найбільший предмет контрабанди у світі. Причинами зростання контрабанди є: високі ставки окремих видів податків і мит, низький рівень податкового та митного контролю, корумпованість правоохоронних та контролюючих органів, невідповідність рівня податкових та митних ставок, а також економічної ситуації, низький рівень добробуту громадян [5].

За I півріччя 2021 року митницею Державної фіскальної служби заведено 1130 справ за фактами незаконного переміщення через державний кордон понад 23600000 штук сигарет. За кількістю заведених справ, і за обсягом, і за вартістю зареєстрованих порушень – цифри вище, ніж за аналогічний період 2020 року. Загалом упродовж 10 місяців поточного року митниця попередила 633 спроби контрабанди тютюну у кількості 8 546 020 шт. (427 301 пачок) на суму майже 5,6 млн. грн. За даними ДФС в основному домінує контрабанда сигарет з України –75% всіх вилучень. Але й спроб ввезення контрабандних сигарет в Україні –287 фактів (вилучено 8700000 штук) тільки за першу половину 2021 року. Також значні обсяги нелегальної тютюнової продукції вилучаються всередині країни [9]. У 2020 році було припинено незаконну діяльність трьох великих підпільних тютюнових фабрик. З метою протидії незаконному обігу підакцизних товарів розпочато операцію «Акциз-2021», в результаті якої з незаконного обігу в 2021 році вилучено 66 млн штук сигарет.

Роботу митниці у напрямку боротьби з тютюновою контрабандою можна продемонструвати наступними цифрами: у відсотковому співвідношенні до сукупних показників Волинської, Львівської, Закарпатської та Чернівецької митниць остання сягнула 38% – за кількістю випадків, 37% – за кількістю виробів та 39% – за вартістю справ. За даними компанії TNS, протягом 2020 року рівень нелегальної тютюнової продукції значно зменшився порівняно з 2019 роком – з 8,5 до 5,6%. У лютому 2015 року – 3,1%. Зниження відбувається за рахунок падіння обсягу нелегально ввезених сигарет. Цьому сприяє і більш передбачувана акцизна система на тютюнові вироби, яка діє з 2014 року [10].

На сьогодні продовжуються заходи з метою встановлення контрабандних каналів тютюнових виробів та осіб причетних до незаконного збуту тютюнової продукції на території України. Крім того, з 18 травня 2015 року обмежено ввезення на територію України сигарет з Придністров'я. Зокрема, з переліку пунктів пропуску через державний кордон України, через які здійснюється переміщення підакцизних товарів, виключені пункти Курчуган і Платонове. Тільки через Курчуган за 2020 рік

було переміщено 360 млн штук сигарет, значна частина яких незаконно потрапила на митну територію України, поповнюючи тіньовий ринок. Також, як повідомив заступник голови ДФС, з метою подальшого скорочення тіньового ринку сигарет в березні 2021 року ДФС і асоціація «Укртютюн» підписали план заходів щодо протидії нелегальній торгівлі тютюновими виробами. Зокрема, він передбачає механізм обліку технологічного обладнання для виробництва сигарет. І вже всі легальні виробники тютюнових виробів внесли своє обладнання до Єдиного державного реєстру обладнання для промислового виробництва сигарет і цигарок.

Також для боротьби з тютюновим фальсифікатом Податковим кодексом України та Законом України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» від 19.12.1995 № 481/95-ВР [9], обмежений оборот тютюнової сировини та допоміжних матеріалів. Тільки суб'єкти господарювання, які володіють ліцензією на виробництво тютюнових виробів, мають право на імпорт і придбання тютюнової сировини, фільтрів і цигаркового паперу [10].

Проведене дослідження підтверджує, що у даний час зусилля всіх задіяних у загальнодержавній системі боротьби з контрабандою державних і правоохоронних органів консолідується Міжвідомчою координаційною радою з питань боротьби з контрабандою. За оцінками фахівців координація в роботі митних і інших органів у напрямку виявлення та упередження контрабанди товарів дозволила досягти позитивних результатів та забезпечити додаткові надходження до бюджету.

Пріоритетними напрямками для України у сфері здійснення митного контролю в контексті протидії митним деліктам є удосконалення митного законодавства та електронного декларування, спрощення процедур митного контролю, вдосконалення технологічних схем, формування ефективних моделей управління митними ризиками та запровадження жорсткої відповідальності за порушення митного законодавства як суб'єктами ЗЕД, так і самими працівниками митниць ДМС України.

Список використаних джерел

1. Бабенко А.К. Генезис та еволюція інституту відповідальності за порушення митного законодавства. URL: <http://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc24/24.pdf>.
2. Бережнюк І.Г. Митне регулювання України: національні та міжнародні аспекти: монографія. Дніпропетровськ: Акад. митної служби України, 2019. 543 с
3. Демчук М.В. Митні правопорушення: запобігання та протидія в контексті зарубіжного досвіду. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2019. Том 30 (69). №4. С. 160–165.
4. Дячкін О. П. Суспільна небезпечність контрабанди і правова відповідальність за її вчинення. Форум права. 2012. № 1. С. 281–288.

5. Калініченко А. І. Митна безпека як складова національної безпеки України. Право та інновації. Харків. 2015. № 2. С. 14–18. URL: <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2016/06/Kalinichenko10.pdf>.
6. Омельчук О.М. Об'єктивна сторона контрабанди // Вісник Львівського університету. Серія юридична. Випуск 36. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка. – 2011. – С. 482–487.
7. Пашко П. В., Пісной П. Я. Митна безпека України. Вісник НАДУ при Президентові України. Київ. 2006. № 2. С. 138–143.
8. Хамініч С.Ю. Митно-тарифне регулювання в умовах інтеграції України до світового господарства : монографія / Хамініч С.Ю. – Д. : Наука і освіта, 2018. – 210 с.
9. Аналіз обсягів контрабанди в Україні. 2021. Ukraine Economic Outlook. URL: <https://www.ukraine-economic-outlook.com/researches>
10. Звіти роботи Держмитслужби за 2021 рік. URL: <https://customs.gov.ua/plani-ta-zviti-roboti>

Шаульський М.І.,

аспірант Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності
академії правових наук України, м. Київ, Україна
orcid.org/0000-0003-4495-3180

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну Президентом України було уведено воєнний стан (указом від 24 лютого 2022 року № 64/2022), відбулися кардинальні зміни в діяльності як державних органів, так і самоврядних інституцій. В указі, зокрема, зазначено: «п. 5. Державній службі України з надзвичайних ситуацій невідкладно разом з обласними, Київською міською державними адміністраціями, іншими державними органами, установами, підприємствами, організаціями всіх форм власності привести єдину державну систему цивільного захисту, її функціональні та територіальні підсистеми у готовність до виконання завдань за призначенням в особливий період; п. 6. Обласним, Київській міській державним адміністраціям, органам місцевого самоврядування утворити ради оборони та забезпечити сприяння військовому командуванню у запровадженні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану» [1].

У воєнну площину було переведено діяльність всіх органів публічної влади, однак це не зупинило громадські та політичні процеси, законотворчу роботу щодо вдосконалення форм локальної демократії, функціонування органів місцевого самоврядування та принципах відкритості та прозорості.

Так, у Верховній Раді було зареєстровано законопроект №7283 «Про внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших законодавчих актів України щодо народовладдя на рівні місцевого

самоврядування» [2]. Як зазначено у пояснювальній записці, проект підготовлено «з метою забезпечення прав громадян України на безпосередню участь у місцевому самоврядуванні, своєчасне і повне отримання інформації про діяльність органів та посадових осіб місцевого самоврядування».

Законопроект суттєво розширює правові можливості залучення мешканців територіальних громад, громадських інституцій до вироблення рішень на місцевому рівні. Поліаспектна взаємодія органів місцевого самоврядування з громадянами, інституціями громадянського суспільства забезпечує розвиток правової держави і є показником рівня демократії в цілому. Створенню та реалізації дієвих механізмів функціонування системи прямих та зворотних зв'язків між суспільством та органами публічної влади на державному, регіональному та місцевому рівнях і має забезпечити реформа з децентралізації. А в умовах російської агресії важливо, щоб принципи відкритості та прозорості посадових осіб та органів місцевого самоврядування не втрачалися. Особливо це стосується сфер діяльності, пов'язаних з витрачанням ресурсів. Практика своєчасного оприлюднення на офіційних веб-сайтах повноти інформації виконання місцевих бюджетів, витрачання бюджетних коштів, внесення змін до кошторисів, свідчить про: по-перше, значне зменшення кількості звернень громадян за запитами щодо надання публічної інформації (відповідно до законів України «Про звернення громадян», «Про доступ до публічної інформації»); по-друге, підвищення ефективності співпраці органів місцевого самоврядування та жителів територіальних громад; і, по-третє, зміцнення довіри з боку громадян до органів влади.

Попри умови воєнного стану мають зберігатись основні засади взаємовідносин органів публічної влади та суспільства. Вони закладені у Конституції України, де зазначено: «народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» (стаття 5); «державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову» (стаття 6); «в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування» (стаття 7). На таких конституційних основах мають забезпечуватися цілісність, стабільність та безперервність роботи органів публічної влади, а також їх взаємодія з суспільством.

Погоджуючись з тим, що законопроект №7283 розширює правові можливості залучення мешканців територіальних громад, громадських інституцій до вироблення рішень на рівні місцевого самоврядування, варто зазначити, що деякі його положення є дискусійними. Зокрема, приписи проекту про обов'язковість прийняття статутів територіальних громад та концентрації в цих правових актах регулювання значної частини питань здійснення місцевого самоврядування. Відповідно до положень проекту у статутах територіальних громад мають відображатись питання на кшталт

«гарантії реалізації права жителів на участь у вирішенні питань місцевого значення», «засади взаємовідносин органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб з органами самоорганізації населення, об'єднаннями громадян, іншими суб'єктами», «засади відкритості та прозорості діяльності органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, порядок їх реалізації», на нашу думку, такі питання повинні бути предметом законодавчого регулювання. В цілому запропоновані у законопроекті новели сприятимуть розширенню прав громадян щодо участі у прийнятті рішень органами місцевого самоврядування, що, в свою чергу, сприятиме розвитку форм локальної демократії.

Потрібно зауважити, залучення громадян до вирішення питань місцевого значення, з одного боку, розширює кількість учасників управлінської діяльності, що підвищує рівень якості прийнятих рішення (адже враховуються настрої людей, їх досвіт, знання стосовно актуальних проблем, які потребують вирішення тощо). З іншого боку, консультації, наради, опитування можуть ускладнити чи затримати процес прийняття рішень (тим більше в умовах воєнного стану), адже з'являється необхідність узгодження інтересів різних верств населення, довший розгляд питань, і, як наслідок, це призводить до збільшення ресурсів: матеріальних, часових тощо. Тому серед посадових осіб органів публічної влади і в мирний час трапляються випадки скорочення або обмеження участі населення у вирішенні питань місцевого значення, вплинули на ці процеси і умови воєнного стану. Проте, саме органи публічного управління базового рівні, які є найбільше наближеними до територіальних громад, в умовах російської збройної агресії, повинні максимально забезпечити безперервний зв'язок із населенням, щоб отримувати зворотно інформацію стосовно важливих питань життєдіяльності на місцях, оперативно реагувати на соціальні потреби громадян, ініціативи громадських інституцій та спільно корегувати дії.

Серед ухвалених правових актів, якими регулюється, в тому числі, і діяльність органів місцевого самоврядування, — закон «Про внесення змін до Законів України «Про центральні органи виконавчої влади» та «Про правовий режим воєнного стану» щодо забезпечення керованості державою в умовах воєнного стану» (реєст. № 7153 від 13.03.2022 р., правовий статус - направлено на підпис Президенту) [3]. Актом спрощено процедури прийняття низки кадрових рішень щодо призначення на посади в органах місцевого самоврядування, посади керівників суб'єктів господарювання державного та комунального секторів економіки в умовах воєнного стану. Відповідно до викликів часу адаптовано механізми врегулювання і здійснення повноважень органів влади.

Реформа децентралізації і місцевого самоврядування продовжуються і в умовах воєнного стану. Так, законом України від 12 травня 2022 року

№ 2259-IX внесено зміни до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» щодо функціонування місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» [4], яким підсилена спроможність органів місцевого самоврядування приймати рішення необхідні для забезпечення життєдіяльності громад. Законом розширено перелік компетенцій міських, селищних та сільських голів; спрощено механізм прийняття актів місцевою владою, з урахуванням воєнного стану; а також змінено умови діяльності військових адміністрацій населених пунктів.

Відповідно до положень закону, на час дії воєнного стану, сільськи, селищні та міські голови отримали повноваження одноосібно приймати рішення з низки важливих питань, зокрема: звільнення земельних ділянок комунальної власності від незаконно розміщених тимчасових споруд; обстеження будівель і споруд, пошкоджених внаслідок бойових дій; демонтажу будівель і споруд, які за результатами обстеження визнані аварійно небезпечними і такими, що становлять загрозу життю людей; передачі коштів з відповідного місцевого бюджету на потреби Збройних Сил України та/або для забезпечення заходів правового режиму воєнного стану; створення установ з надання безоплатної первинної правової допомоги, призначення на посади і звільнення з посад керівників таких установ; боротьби зі стихійним лихом, епідеміями, епізоотіями; поводження з небезпечними відходами.

На час дії воєнного стану, відповідно до норм закону, спрощено процедури прийняття актів органів місцевого самоврядування та сільських, селищних, міських голів зокрема: для прийняття на службу в органах місцевого самоврядування не оголошуються та не проводяться конкурси, скасовано вимоги надання декларації, проведення спеціальної перевірки, надання сертифікату про рівень володіння державною мовою [5, с. 188–189]. Крім того, відповідно до норм закону, для актів органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб (до мирного часу) відкладено вимоги щодо оприлюднення проектів актів за Законом України «Про доступ до публічної інформації», законів України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», «Про державну допомогу суб'єктам господарювання».

Однак такі новели закону мають і низку дискусійних аспектів. Зокрема: ризики узурпації влади, концентрації її в одних руках; створення корупційних ризиків для голів територіальних громад одноосібно розпоряджатися бюджетом та земельними ресурсами; відсутність запобіжників від зловживань головами громад; у разі відсутності кворуму на засіданні місцевої ради не передбачено демократичних механізмів для ухвалення необхідних рішень тощо.

Разом із тим, Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» щодо функціонування місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» від 12 травня 2022 року № 2259-IX прийнято, органам місцевого самоврядування створені умови приймати рішення, необхідні для забезпечення життєдіяльності громад, швидше реагувати на виклики воєнного часу.

Підсумовуючи вищевикладене необхідно зазначити, демократичні форми участі членів територіальної громади в публічному управлінні [б. с. 70–90], які запроваджуються завдяки реалізації права на місцеве самоврядування, закріпленого в Конституції України, в умовах воєнного стану зазнали істотних змін. Проте, ухвалені новели для функціонування місцевого самоврядування зберігають конституційні засади забезпечення цілісності, стабільності, безперервності роботи самоврядних інституцій, взаємодію органів влади з суспільством. Відповідно до Європейської хартії місцевого самоврядування, закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших нормативно-правових актів, які регламентують питання діяльності органів місцевого самоврядування, їх взаємодії з населенням, — в країні зберігаються принципи демократичного врядування, як: відкритість влади, ефективність діяльності, участь громадян, узгодженість дій тощо. Реалізація компетенцій суб'єктами місцевого самоврядування та якості ухвалених рішень, навіть за умов воєнного часу, залежать від конструктивної комунікації органів влади з жителями територіальних громад.

Список використаних джерел

1. Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
2. Проект Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших законодавчих актів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування (реєстр.№ 7283 від 13.04.2022).
3. Закон «Про внесення змін до Законів України «Про центральні органи виконавчої влади» та «Про правовий режим воєнного стану» щодо забезпечення керованості державою в умовах воєнного стану» (реєст. № 7153 від 13.03.2022 р. (правовий статус - направлено на підпис Президенту).
4. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» щодо функціонування місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» від 12 травня 2022 року № 2259-IX
5. Шаульська Г. М. Громадянське суспільство і публічне управління України крізь призму людиноцентричної парадигми: теорія і практика: монографія. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2022. 300 с.
6. Шаульська Г. М. Механізми взаємодії громадськості з органами публічної влади в Україні: монографія / за заг. ред. Т.В. Мотренка. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2018. 200 с.

Ярош Я.С.,

аспірант кафедри економічного права та економічного судочинства
Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМИРЮВАЛЬНИХ ПРОЦЕДУР У ГОСПОДАРЬСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

На сьогоднішній день в Україні найбільш поширеними способами врегулювання господарських спорів шляхом застосування примирювальних процедур є процедура врегулювання спору за участі судді та медіація. Варто зазначити, що ці дві процедури по суті є різновидом переговорів, що відбуваються за участі незалежного та нейтрального посередника – судді або медіатора відповідно. При цьому слід зазначити, що процедура врегулювання спору за участю судді не є «судовою медіацією», хоча подібне хибне сприйняття є досить поширеним серед юристів, адвокатів та навіть суддів. Важлива відмінна особливість медіації полягає в тому, що відповідно до пункту 4 частини 1 статті 1 Закону України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [1].

Результатом успішного врегулювання спору за участю судді є укладення мирової угоди, проте досягти компромісу не завжди вдається і дана процедура припиняється, про що постановляється ухвала судді.

Для визначення та аналізу причин, які впливають на результат та ефективність застосування примирювальних процедур у господарському судочинстві, на нашу думку, насамперед необхідно визначити переваги та недоліки, що виникають в процесі їх застосування.

Так, щодо застосування процедури врегулювання спору за участю судді Н.Ф. Ментух зазначає, що до переваг даного способу врегулювання конфліктів належить: «...доступність для сторін, так, вказана процедура є елементом судового розгляду справи, додатковим етапом для сторін. Механізм застосування дає змогу досить комфортно з психологічного погляду робити м'який перехід від судового розгляду до процедури врегулювання спору за участю судді, а в разі потреби – повернутися до розгляду справи по суті в загальному порядку; відсутність додаткових грошових витрат для проведення зазначеної процедури (вартість покривається за рахунок судових витрат); відсутність ризиків, пов'язаних із позовною давністю; існування додаткових стимулів у вигляді повернення 50% судового збору у разі врегулювання спору» [2].

Запорукою успішного врегулювання спору за участю судді є й належне нормативно-правове регулювання. Що у свою чергу суттєво впливає на ефективність примирювальної процедури. Проте положення статті 188 ГПК України свідчать про наявність колізій у правовому регулюванні досліджуваної нами процедури, а саме між частинами 5, 6 та 7 статті 188 ГПК України, зокрема, частина 7 визначає, що «...під час проведення врегулювання спору суддя не має права надавати сторонам юридичні поради та рекомендації, надавати оцінку доказів у справі», натомість частини 5 та 6 цієї ж статті ГПК України встановлюють, що «під час проведення спільних нарад суддя ... роз'яснює сторонам предмет доказування щодо категорії спору, який розглядається, пропонує сторонам надати пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору та здійснює інші дії, спрямовані на мирне врегулювання сторонами спору. Суддя може запропонувати сторонам можливий шлях мирного врегулювання спору. ... Під час закритих нарад суддя має право звертати увагу сторони на судову практику в аналогічних спорах, пропонувати стороні можливі шляхи мирного врегулювання спору» [3].

Зазначені вище неузгодженості, на нашу думку, вказують на існування дуже тонкої і проблемної межі між правом судді надавати сторонам роз'яснення та заборобою надавати сторонам юридичні поради та рекомендації, надавати оцінку доказів у справі тощо. Оскільки, вважаємо, що надання суддею роз'яснень та пропозицій щодо можливого мирного врегулювання спору, а також роз'яснення суддею одній зі сторін окремо навіть судової практики в аналогічних судових спорах є юридичними порадами та рекомендаціями. Вважаємо, що у такому випадку пропозицію щодо шляхів мирного врегулювання спору, надану сторонам суддею, можна прирівняти до юридичних порад і рекомендацій, які суддя не має права надавати сторонам спору, що обумовлює існування певної правової колізії. Також варто зазначити, що гіпотетично суддя може бути зацікавлений у забезпеченні інтересів однієї зі сторін (тобто бути необ'єктивним, упередженим), що прямо заборонено господарським процесуальним законодавством України.

Оскільки під час нарад не здійснюється відео фіксація технічними засобами, залишається відкритим питання, як у разі недотримання суддями норм господарського процесуального законодавства України щодо цієї процедури можна буде це довести, а також яку відповідальність нестимуть судді за такі порушення? Дійсно, при проведенні закритих нарад (частина 2 статті 188 ГПК України) такий факт зловживань з боку судді встановити практично неможливо, рівно й як те, що чинне господарське процесуальне законодавство України не передбачає відповідальності за вищезазначені діяння.

На нашу думку, існування між частинами 5, 6 та 7 статті 188 ГПК України такої нормативно-правової колізії потребує усунення на законодавчому рівні, зокрема, шляхом розмежування між такими конструкціями як «пропонує сторонам надати пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору» та «надавати сторонам юридичні поради та рекомендації», що забезпечить, на нашу думку, незалежне та неупереджене врегулювання спору за участю судді. З урахуванням наведеного вище, пропонуємо частину 7 статті 188 ГПК України доповнити реченням такого змісту:

«Під юридичними порадами та рекомендаціями судді необхідно розуміти чіткі вказівки, надані суддею стороні (сторонам) спору, щодо дій сторони (сторін) у процедурі врегулювання спору за участю судді, які можуть бути використані ними з метою зловживання правами або як інструменти впливу одна на одну під час проведення врегулювання спору».

Щодо практичних аспектів застосування сторонами господарського спору процедури медіації для його врегулювання, то на наш погляд, необхідно зазначити, що врегулювання спору за участю судді та медіація – це дві принципово різні примирювальні процедури за суб'єктним складом, за методами та процедурою проведення. Перша, й головна, на нашу думку, відмінність між ними полягає саме в меті кожної з них. Так, врегулювання спору за участю судді має на меті досягнення консенсусу з урахуванням правових позицій сторін шляхом взаємних поступок. На відміну від попередньої примирювальної процедури, медіація має на меті повне забезпечення інтересів сторін, оскільки процедура врегулювання спору за участю судді не завжди може забезпечити однаковий рівень задоволення інтересів сторін.

Наступною відмінністю є темпоральні обмеження, зокрема, відповідно до частини 1 статті 190 ГПК України процедура врегулювання спору за участю судді проводиться протягом розумного строку, але не більше тридцяти днів з дня постановлення ухвали про її проведення, тоді як медіація не має чітких темпоральних строків, оскільки відповідно до частини 7 статті 46 ГПК України сторони можуть примиритися, у тому числі шляхом медіації, на будь-якій стадії судового процесу, тобто тривалість процедури медіації регулюється за погодженням сторін та не є обмеженою в часі.

Згідно з ухвалою Господарського суду Дніпропетровської області від 11 травня 2021 року «...у підготовчому засіданні 08.04.2021 року сторонами подано заяву, за змістом якої останні просять суд провести врегулювання спору у справі № 904/5868/18. Ухвалою Господарського суду Дніпропетровської області від 08.04.2021 року заяву позивача (за згодою відповідача) про врегулювання спору за участю судді задоволено. ... Сторонами станом на 11.05.2021 року спір в порядку, передбаченому статтею 188 цього Кодексу не врегульовано, строк врегулювання спору за

участю судді закінчився, отже, наявні підстави для припинення врегулювання спору за участю судді з огляду на недосягнення сторонами мирного врегулювання спору за наслідками проведення врегулювання спору» [4].

З окреслених у даній статті проблемних аспектів практики застосування інституту врегулювання спору за участю судді, на нашу думку, варто звернути увагу на недоцільність встановлення обмеженого строку розгляду питання щодо врегулювання спору за участю судді, а саме – врегулювання спору за участю судді проводиться протягом розумного строку, але не більше тридцяти днів з дня постановлення ухвали про його проведення (частина 1 статті 190 ГПК України). Вважаємо, що унормовуючи на законодавчому рівні дане питання, законодавцю не слід було встановлювати такі темпоральні рамки, оскільки, як засвідчує практика, це може суттєво вплинути на ефективність проведення досліджуваної процедури та призвести до певного формалізму в практичному її застосуванні.

Враховуючи наведене вище, пропонуємо частину 2 статті 190 ГПК України викласти у наступній редакції:

«2. Строк проведення врегулювання спору за участю судді залежно від обставин справи і з причин, визнаних судом поважними, зокрема, через велику кількість учасників процесу, необхідність залучення перекладача, об'єднання позовних вимог, неявку сторін з поважних причин, завантаженість судді, за участю якого здійснюється врегулювання спору, може бути продовжено до 15 днів про що суд постановляє відповідну ухвалу.».

Список використаних джерел

1. Закону України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>
2. Ментух Н. В. Врегулювання спору за участю судді в господарському судочинстві. Юридичний науковий електронний журнал. № 5. 2019. С. 101–103.
3. Господарський процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
4. Ухвала Господарського суду Дніпропетровської області від 11 травня 2021 року по справі № 904/5868/18. URL: <https://vkursi.pro/vsudi/decision/95571762>

ПРИРОДНИЧІ НАУКИ
NATURAL SCIENCES*Гайдар Г.П.,*доктор фізико-математичних наук, завідувача відділом радіаційної фізики
Інституту ядерних досліджень НАН УкраїниОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ДЕФОРМАЦІЙНИХ ПОЛІВ НА
ГЕРМАНІЙ *p*-ТИПУ

У кристалах германію *p*-типу специфіка деформаційних ефектів зумовлена особливостями структури валентної зони (енергетичний спектр дірок характеризують три гілки). У недеформованих кристалах для двох верхніх гілок валентної зони, вироджених у точці фазового $\vec{k}$ -простору, де $\vec{k} = 0$, енергія носіїв має складну залежність від хвильового вектора $\vec{k}$ та описується функцією [1]

$$E_{1,2}(k) = -\frac{\hbar^2}{8\pi^2 m} \left\{ Ak^2 \pm [B^2 k^4 + C^2 (k_x^2 k_y^2 + k_y^2 k_z^2 + k_z^2 k_x^2)]^{1/2} \right\}, \quad (1)$$

де k_x, k_y, k_z – хвильові числа для електричних хвиль, які розповсюджуються в напрямках x, y, z ; A, B, C – безрозмірні константи, що визначають параметри валентної зони, кривизну ізоенергетичної поверхні та ступінь відхилення від сферичності. Індокси 1 і 2 відносяться до зони легких і важких дірок відповідно. Знак "+" у виразі (1) відноситься до зони легких, а знак "-" – до зони важких дірок.

Зауважимо, що нижня (третя) гілка розміщується значно нижче від двох інших гілок унаслідок спин-орбітальної взаємодії, тому в германії *p*-типу за температур нижче кімнатної вона не взаємодіє з механічними напруженнями.

Уперше значення констант були обчислені теоретично і визначені експериментально за циклотронним резонансом у праці [2] ($A = 13,0 \pm 0,2$; $B = 8,9 \pm 0,1$; $C = 10,3 \pm 0,2$). Автори [3] уточнили ці значення: $A = 13,27 \pm 0,025$; $B = 8,63 \pm 0,12$; $C = 12,4 \pm 0,25$. Зазначені особливості структури валентної зони, а також анізотропний характер процесів розсіяння носіїв визначають складність задачі теоретичного опису гальваномагнітних явищ, які відбуваються в *p*-Ge.

У ході розрахунку кінетичних коефіцієнтів енергетичні поверхні зазвичай апроксимуються сферами. У цьому випадку гофрована поверхня, що відповідає рівнянню (1), приблизно описується виразом

$$E_{1,2}(k) = -\frac{\hbar^2}{8\pi^2 m} \left[A \pm \left(B^2 + \frac{C^2}{6} \right)^{1/2} \right] k^2. \quad (2)$$

У сферичному наближенні ефективні маси для цих двох поверхонь є скалярами і для германію становлять: $m_1^* = 0,044m_0$; $m_2^* = 0,28m_0$; $m_2^*/m_1^* = 6,4$. Відносне число дірок у кожній зоні визначається з умов теплової рівноваги як відношення густин станів в одній та іншій зонах

$$\frac{N_1}{N_2} = \left(\frac{m_1^*}{m_2^*} \right)^{3/2} = 0,062.$$

В експериментах із циклотронного резонансу це відношення становить 0,045 [3].

Вплив деформації на енергетичний спектр дірок теоретично вперше розглянув Адамс [4], який одержав граничний вираз для зміни спектра дірок у деформованому кристалі, придатний для не дуже низьких температур.

Бір і Пікус одержали загальний вираз для енергетичного спектра дірок у кубічних напівпровідниках залежно від деформації [1]:

$$E_{1,2}(k) = -\frac{\hbar^2}{8\pi^2 m} \left[Ak^2 + a\Delta \pm \sqrt{\varepsilon_k + \varepsilon_{\xi k} + \varepsilon_{\xi}} \right], \quad (3)$$

де $\varepsilon_k = f(B, C, k)$ – член, який описує залежність $E(k)$ у недеформованому кристалі; ξ – тензор деформації; $\varepsilon_{\xi k} = f(b, B, d, k, \xi)$; $\varepsilon_{\xi} = f(b, d, \xi)$; a, b, d – константи деформаційного потенціалу (компоненти тензора потенціалу деформації); Δ – об'ємне розширення. Константа a описує енергетичний зсув усіх станів в околі максимуму валентної зони, зумовлений деформацією, що змінює об'єм, але не змінює симетрію кристала. Константа b описує зсув енергетичних рівнів, що зумовлюється деформацією, яка змінює симетрію кристалічного поля, коли кубічний кристал трансформується в кристал тетрагонального виду ($\vec{X} \parallel [100]$, $\vec{X}$ – механічне напруження стиснення). Константа d описує енергетичні зсуви, що виникають під впливом одновісної деформації, яка трансформує кубічний кристал у ромбоєдричний ($\vec{X} \parallel [111]$).

Громіздка і складна від k і ξ залежність (3) дещо спрощується, якщо розглянути два граничні випадки. Першим є випадок низьких температур і досить великих тисків, коли всі дірки знаходяться в області таких малих значень k , що в (3) можна знехтувати членом ε_k , а підкореневий вираз розкласти за степенями $\varepsilon_{\xi k}/\varepsilon_{\xi}$. Обмежуючись першим членом розкладу, отримуємо вираз, який свідчить про те, що:

а) одновісна пружна деформація призвела до зняття виродження зон легких і важких дірок, й енергетична щільність між ними визначається пружними сталими S_{11}, S_{12}, S_{44} [5], константами деформаційного потенціалу b, d та прикладеним механічним напруженням X :

$$\Delta E_{1,2} = \begin{cases} 2b(S_{11} - S_{12})X = 2,44 \cdot 10^{-12}bX & (\text{при } \vec{X} \parallel [100]), \\ S_{44} \frac{d}{\sqrt{3}}X = 0,838 \cdot 10^{-12}dX & (\text{при } \vec{X} \parallel [111]). \end{cases} \quad (4)$$

б) поверхні сталої енергії зон, що розщепилися, поблизу мінімуму є еліпсоїдами, головні осі яких збігаються з головними осями тензора деформації.

Для окремого випадку зазначених у (4) напрямків деформації відношення поперечної до поздовжньої маси еліпсоїда зони важких дірок (а тільки там і зібрані всі носії заряду) становитимуть: $m_{\perp}/m_{\parallel} = 2,56$ ($\vec{X} \parallel [100]$) та $m_{\perp}/m_{\parallel} = 3,06$ ($\vec{X} \parallel [111]$) за теоретичним розрахунком [1], і $m_{\perp}/m_{\parallel} = 2,45$ ($\vec{X} \parallel [100]$) та $m_{\perp}/m_{\parallel} = 3,18$ ($\vec{X} \parallel [111]$) за експериментальними даними [6]. Відповідно до [1, 6] зі зростанням тиску структура спектра змінюється так, що в околі мінімуму енергії важких дірок ізоенергетична поверхня матиме вигляд сплюсненого еліпсоїда.

Було показано також, що ефективні маси легких і важких дірок не залежать від абсолютної величини компонент тензора деформації, а лише від їхнього відношення і знаку.

Другим граничним випадком зміни енергетичного спектра дірок є випадок високих температур, коли розщеплення зон унаслідок деформації, що дорівнює $2\sqrt{\varepsilon_{\xi}}$, є малим порівняно з kT . У цьому випадку основна маса дірок знаходиться в області великих значень k , таких, що $\varepsilon_k \gg \varepsilon_{\xi}$, і тому для отримання спрощеного виразу для енергетичного спектра в (3) можна знехтувати членом ε_{ξ} , а підкореневий вираз розкласти за степенями $\varepsilon_{\xi k}/\varepsilon_k$.

Одержаний таким чином вираз для енергетичної структури валентної зони показує, що добавки в енергії за рахунок деформації будуть лінійними за деформацією, а величини їх не залежатимуть від абсолютних значень k , а лише від напрямку в k -просторі. У цьому випадку енергетична щілина між зонами, які розщепилися, є малою порівняно з kT , а зміни ефективних мас легких і важких дірок є такими, що густина станів легких дірок із деформацією збільшується, а густина станів у зоні важких дірок зменшується. Тоді у розглянутому лінійному за ξ наближенні відношення концентрацій важких і легких дірок залишається сталим. Слід зазначити, що в германії анізотропія зони легких дірок значно менша, ніж анізотропія зони важких дірок.

Отже, вплив деформаційних полів на германій p -типу спричиняє а) зміни в енергетичному спектрі дірок (зі збільшенням тиску зменшується ефективна маса важких дірок і зростає – легких); б) зняття виродження зон легких і важких дірок (що викликає розподіл носіїв між зонами).

Список використаних джерел

1. Бир Г.Л. Симметрия и деформационные эффекты в полупроводниках / Г.Л. Бир, Г.Е. Пикус. – Москва: Наука, 1972. – 587 с.
2. Dresselhaus G. Cyclotron resonance of electrons and holes in silicon and germanium crystals / G. Dresselhaus, A. F. Kip, C. Kittel // Phys. Rev. – 1955. – V. 98, No. 2. – P. 368–383.
3. Levinger B.W. Cyclotron resonance measurements of the energy band parameters of germanium / B.W. Levinger, D.R. Frankl // J. Phys. Chem. Sol. – 1961. – V. 20, No. 3-4. – P. 281–288.
4. Adams E.N. Elastoresistance in *p*-type Ge and Si / E.N. Adams // Phys. Rev. – 1954. – V. 96, No. 3. – P. 803–804.
5. Электрические и гальваномангнитные явления в анизотропных полупроводниках / [П.И. Баранский, И.С. Буда, И.В. Даховский, В.В. Коломоец]. – Киев: Наукова думка, 1977. – 270 с.
6. Pollak F.H. Effect of uniaxial compression on impurity conduction in *p*-germanium / F.H. Pollak // Phys. Rev. – 1965. – V. 138, No. 2A. – P. A618–A630.

Семешкін В.А.,

аспірант кафедри термоелектрики та медичної фізики
Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича
науковий керівник: **Черкез Р.Г.,**
доктор фізико-математичних наук,
професор кафедри термоелектрики та медичної фізики
Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича

ЗАЛЕЖНІСТЬ ПАРАМЕТРІВ СЕГМЕНТНОГО ПРОНИКНОГО ТЕРМОЕЛЕМЕНТА ВІД ДОВЖИНИ КАНАЛІВ

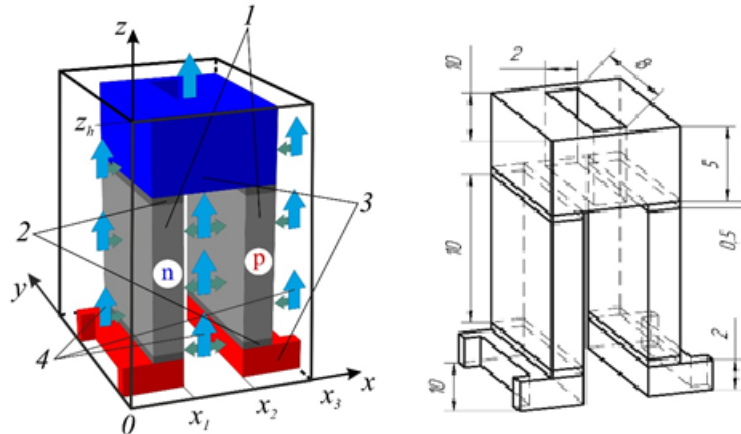
На сьогоднішній день існує дуже багато способів перетворення енергії. Однак одним із найперспективніших на даний час є термоелектричні перетворювачі. Найпоширенішим методом поліпшення ефективності перетворення енергії для термоелектричних пристроїв є збільшення такого параметру як добротність Z . Однак, як показує практика, навіть для найкращих матеріалів цей параметр зростає несуттєво. Тому, для цих цілей необхідні були інші рішення. Наприклад, застосування проникних термоелементів, які спроможні давати значно кращі результати [1–3].

Фізичну модель проникного термоелемента наведено на рис. 1. В цьому термоелементі теплообмін між джерелом та стоком здійснюється не лише на поперечних гранях комутаційних пластин, а й в об'ємі вітки. Термоелемент має вітки n – та p – типу провідності 1, які зроблені з матеріалів на основі *Bi-Te-Se-Sb*. Як і отвори в комутаційних пластинах 3, вони складають систему каналів для проведення теплового носія.

Така модель допускає перехідний шар 2, який потрібен для

прикріплення комутаційних пластин до віток термоелемента, це здійснюється за допомогою пайки, яка володіє якостями припою.

Разом з тим, модель враховує залежності параметрів матеріалів: електропровідності $\sigma(T)$, коефіцієнта термоЕРС $\alpha(T)$, теплопровідності $\kappa(T)$ від температури. Проте, матеріал є повністю однорідним. Переміщення теплового носія каналом вважається ламінарним. Беруться до уваги також об'ємні ефекти Томсона, Джоуля-Ленса й контактного ефекту Пельте. Температура теплоносія на вході така ж як і температура гарячих спаїв. Початковий потенціал задається.

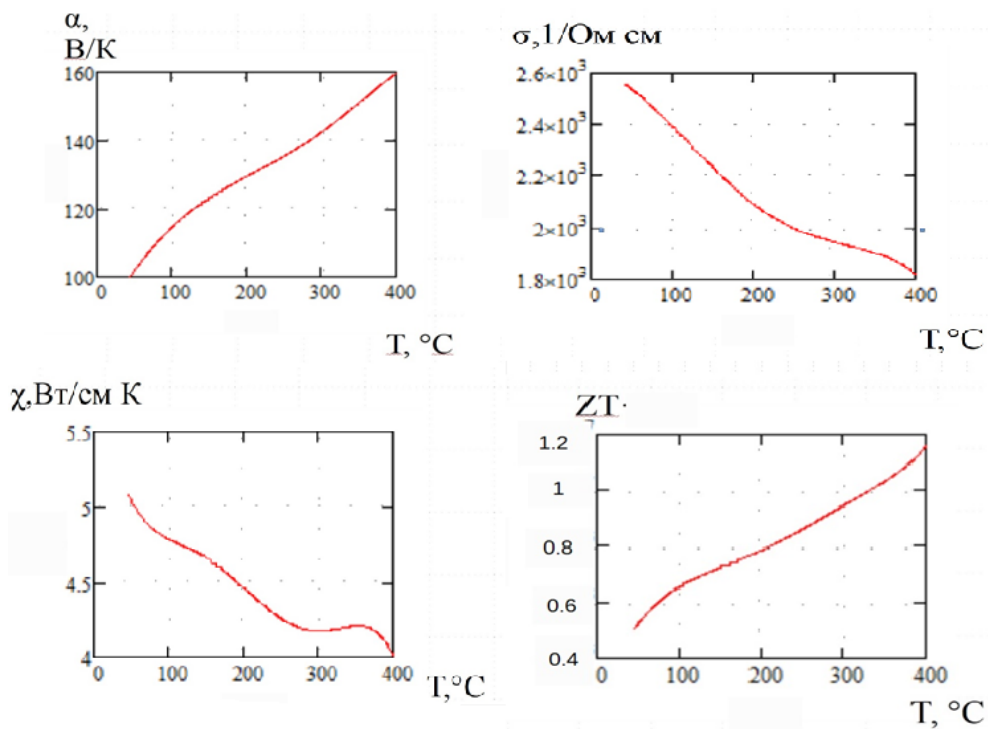

Рис. 1. Фізична модель проникного термоелемента:

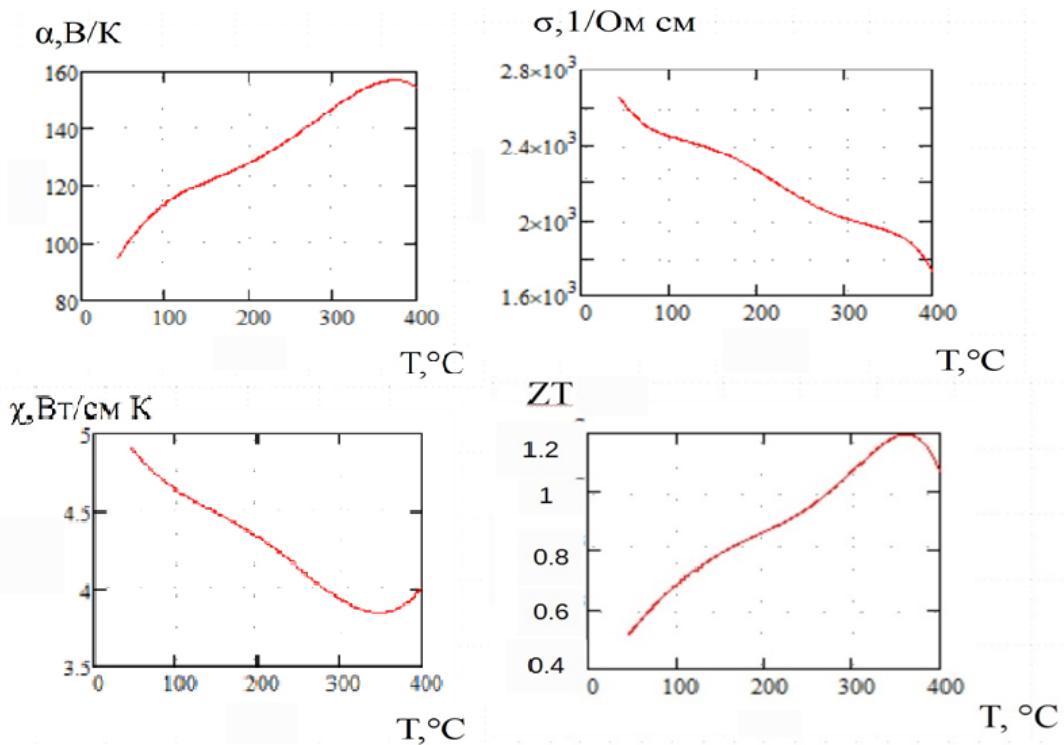
1 – вітки n-типу й p-типу провідності; 2 – проміжний шар, з якостями припою; 3 – комутаційні пластини; 4 – тепловий носій

Розміри вітки термоелемента – висота 10 мм, довжина 10 мм, ширина 2 мм. Розміри нижньої комутації – висота 2 мм, довжина 10 мм, ширина 4 мм; верхньої – висота 5 мм, довжина 10 мм, ширина 8 мм. Матеріал комутації – мідь. Для прокачки теплоносія комутаційні пластини мають прорізи, розміри яких – довжина 8 мм, ширина 2 мм і розташовані посередині пластини. Такі розрізи в комутації утворюють з вітками сполуку каналів для забезпечення прокачки теплоносія. Конструкція містить шар припою завтовшки 0.5 мм.

Дослідження проводилися для проникного термоелемента, який виготовлено з матеріалів на основі $(Zr_{0,4}Hf_{0,6})Ni(Sn_{0,98}Sb_{0,02})$ для віток n-типу провідності та $(Zr_{0,5}Hf_{0,5})Co(Sn_{0,80,4}Sb_{0,2})$ для віток p-типу провідності і його параметри залежать від температури. Ці матеріали були вибрані для комп'ютерних досліджень енергетичних характеристик проникних термоелементів. Експериментальні залежності їх параметрів було апроксимовано у вигляді поліноміальних залежностей від температури. для віток n-типу провідності (рис. 2) та для віток p-типу провідності (рис. 3).

Рис. 2. Графіки залежності термоерс α , електропровідності σ , теплопровідності χ , термоелектричної добротності Z від температури для n -типу провідності

Рис. 3. Графіки залежності термоерс α , електропровідності σ , теплопровідності χ , термоелектричної добротності Z від температури для p -типу провідності

На рисунку 4 показано залежність оптимальних густини струму і витрати теплового носія від довжини віток l_k для матеріалів на основі Bi-Te [3]. Видно, що зі збільшенням довжини вітки оптимальна густина струму зростає, а витрата теплоносія має максимум.

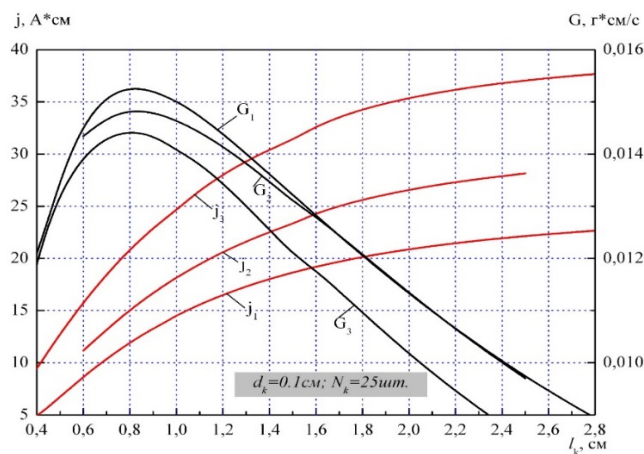

Рис. 4. Залежність оптимальних густини струму і витрати теплоносія від довжини каналів l_k

Видно, що ККД зростає зі збільшенням довжини каналів l_k та має максимум при $l_k = 2,8$ см в той час потужність максимальна при малих значеннях довжини каналів l_k , а з ростом l_k спадає. Тому існує раціональна довжина 1.0 до 1.6 см, при яких ККД і потужність будуть найкращі.

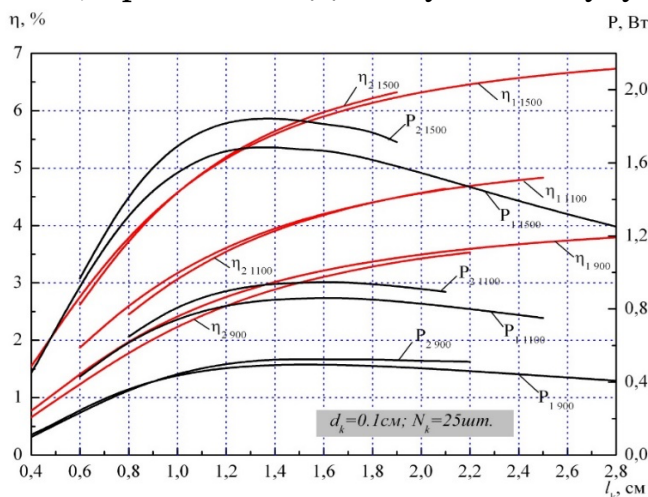

Рис. 5. Залежність ККД і потужності від довжини каналів l_k

З рисунку видно, що існує раціональна довжина віток проникного термоелемента. В залежності від температури теплоносія вона знаходиться в межах 1.0–1 см.

Висновки. Результати розрахунків ККД та потужності вказують на те, що використання сегментних віток може дати підвищення потужності в 1.1–1.3 рази в залежності від температури теплоносія.

Досліджено вплив довжини каналів у вітках та енергетичні характеристики проникного термоелемента для різної довжини каналів та показано, що існує раціональна довжина віток проникного термоелемента. В залежності від температури теплоносія вона знаходиться в межах 1.0–1 см.

Список використаних джерел

1. Черкез Р.Г. Особливості ФГМ для проникних генераторних термоелементів// Фізика і хімія твердого тіла. – 2007. – Том 8. – №2. – С. 392–396.
2. Анатичук Л.І, Черкез Р.Г. Проникний сегментний термоелемент у режимі генерації електричної енергії // Термоелектрика. – 2010. – №3. – С. 5–12.
3. Черкез Р.Г. Проникний сегментний генераторний термоелемент в оптимальних умовах роботи // Термоелектрика. – 2011. – №1. – С. 5–13.

ХІМІЧНА ІНЖЕНЕРІЯ ТА БІОІНЖЕНЕРІЯ

CHEMICAL AND BIOENGINEERING

УДК 664.920.43

Єфімова В.Г.,

кандидат технічних наук, доцент кафедри фізичної хімії
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНОЛЕПТИЧНИХ ТА ФІЗИКО-ХІМІЧНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ БІОЛОГІЧНО АКТИВНОЇ ДОБАВКИ З НАСІННЯ САФЛОРУ

Відомо, що однією з причин зростання кількості хронічних захворювань населення працездатного віку, є незбалансоване харчування за нутрієнтним складом. Поліпшення харчування населення можливе шляхом розширення асортименту збагачених продуктів повсякденного споживання, до яких у нашій країні, безсумнівно, належить хліб. Маючи традиційно звичний смак і аромат, енергетичну і харчову цінність, хліб корисний практично всім категоріям населення незалежно від віку, фізичної активності, особливостей життєдіяльності.

Чисельні дослідження [1–3] свідчать, що квітки та насіння сафлору використовуються у світовій фармацевтичній практиці. Зокрема, за кордоном застосовується настій, настоянка, відвар квіток, олія насіння та суха сировина сафлору.

При цьому особливу увагу слід приділяти отриманню та використанню при виробництві продуктів харчування компонентів з регіональної сировини, одними з яких можуть бути продукти переробки насіння сафлору, що має унікальний хімічний склад.

Таким чином, актуальними є дослідження в галузі розробки технології отримання біологічно активної добавки з насіння сафлору, що дозволяють отримувати на основі раціонального використання рослинної сировини продуктів, які сприяють покращенню структури харчування населення.

Серед місцевих ресурсів нетрадиційної рослинної сировини для хлібобулочних виробів можна виділити сафлор. Сафлор (сафлор фарбувальний, американський шафран, дикий шафран (лат. *Carthamus tinctorius* L.) – однорічна рослина з сімейства Айстрових (Asteraceae).

Сафлор фарбувальний широко застосовується у виробництві харчової олії, яку одержують з насіння цієї рослини.

Воно містить тригліцериди двічі ненасиченої лінолевої кислоти (70%) і тричі ненасиченої ліноленової кислоти (10%), причому з порівняно високим вмістом вітаміну Е. У сафлорі містяться пігменти (картамін), лігнани, полісахариди, ефірні олії, жирні олії (арахідонова кислота, лінолева кислота, ліноленова кислота, пальмітинова кислота, стеаринова кислота). Завдяки високому вмісту ПНЖК та невибагливості в обробці сафлор значно виграє серед інших олійних культур.

Нестача лінолевої кислоти у продуктах харчування або порушення метаболізму лінолевої кислоти іноді є причиною деяких захворювань.

Лінолева кислота зміцнює структуру клітинних мембран, при внутрішньому застосуванні сприяє зниженню рівня холестерину. Крім цього, лінолева кислота, що входить до складу олії сафлори володіє здатністю до регулювання метаболізму ліпідів, зниження маси тіла та жирових відкладень.

Все вищезазначене дає можливість застосування сафлору у якості нетрадиційної рослинної добавки для виробництва хлібобулочних виробів для тих, хто має надмірну масу тіла.

В цьому дослідженні для отримання біологічно активної добавки насіння сафлору було промите, висушене гарячим повітрям до остаточної вологості 10%, а потім помелене до розміру частинок не більше 0,4 мм.

Визначення органолептичних показників біологічно активної добавки здійснювали за стандартною методикою згідно ДСТУ 8840:2019 Насіння олійних культур. Методи визначення кольору та запаху.

Органолептичні показники біологічно активної добавки з меленого насіння сафлору наведено у Таблиці 1.

Масову частку вологи та вмісту олії в біологічно активній добавці з насіння сафлору визначали за ДСТУ ISO 10565:2003. Насіння олійних культур. Одночасне визначення вмісту олії та вологи.

Масову частку вологи та вмісту олії в біологічно активній добавці з насіння сафлору визначали за ДСТУ ISO 10565:2003. Насіння олійних культур. Одночасне визначення вмісту олії та вологи.

Далі було проведено виділення масла з біологічно активної добавки для визначення перекісного та кислотного числа здійснювали методом настоювання в етиловому ефірі.

Таблиця 1. Органолептичні показники біологічно активної добавки

Найменування показника	Характеристика показника	Вимоги ДСТУ 8840:2019
Зовнішній вигляд	Подрібнений сипкий продукт без сторонніх та великих включень	Подрібнений сипкий продукт без сторонніх та великих включень
Колір	Сірий з коричневим відтінком	Сірий з коричневим відтінком
Запах	Властивий запаху сафлору. Без стороннього запаху	Властивий запаху сафлору. Без стороннього запаху

Список використаних джерел

1. Middeke J., Vivanti A. Predictors of nutrition care process knowledge and use among dietitians internationally / J. Middeke, A. Vivanti // Journal of human nutrition and dietetics. – 2022. – Vol 35 (3). – P. 466–478.
2. Aloba A.P. Effect of grewia venusta fresen mucilage on the proximate composition, physical and sensory properties of bread produced from wheat and cassava composite flours. / A.P. Aloba // International Journal of Food Studies. – 2021. – Vol. 6. – P. 192–200.
3. Bergman J.W. Registration of “Nutrasaff” safflower. / J.W. Bergman // Journal of Plant Registration. – 2017. – Vol 2(1). – P. 1639–1640.

УДК 662.6***Ревіна Ю.О.,***

аспірант кафедри біоенергетики, біоінформатики та екобіотехнології,

науковий керівник: ***Щурська К.О.,***кандидат технічних наук, доцент кафедри біоенергетики,
біоінформатики та екобіотехнології

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

*julianasail999@gmail.com***ПЕРЕВАГИ ЗАСТОСУВАННЯ БІОПЛІВОК
У ТЕХНОЛОГІЯХ ОТРИМАННЯ БІОГАЗУ**

В науково-дослідній літературі термін «біоплівка» почав зустрічатися ще у сімдесятих роках минулого століття. У XVII столітті Антоні ван Левенгук помітив кластерну структуру зубного нальоту. Термін «біоплівка» ввів Білл Костертон у 1978 році. У 2002 році почалися розширені дослідження та сформувався поняття біоплівки як мікробного товариства, що прикріплене до носія за допомогою позаклітинних полімерних речовин [1, 2].

Процес промислового виробництва біогазу планктонними мікроорганізмами має ряд недоліків:

- потреба у великих витратах на спорудження громіздких установок для переробки потрібних об'ємів субстрату через низьку щільність клітин,
- тривалий час запуску процесу бродіння,
- висока чутливість до токсичних речовин,
- висока чутливість до змін рН,
- труднощі відділення культури від субстрату [3, 4].

Тому вивчення можливостей подолання цих недоліків технологіями з використанням іммобілізованих мікроорганізмів є актуальним.

Метою роботи є розгляд переваг використання біоплівки для виробництва біогазу.

Формування біоплівки надає ряд переваг для життєдіяльності мікроорганізмів. Разом з цим виникають проблеми з медичної точки зору, так як багато патогенів мають здатність утворювати біоплівки. Біоплівка – це міцна та динамічна структура, яка надає своїм членам широкий спектр переваг: здатність до адгезії, виконує роль платформи обміну метаболітів, забезпечує клітинний зв'язок, захист і стійкість до лікарських препаратів, стійкість до негативних впливів навколишнього середовища, імунних атак господаря та зсувних сил. Особини біоплівки щільно упаковані в полімерну матрицю. Позаклітинна полімерна речовина, за допомогою якої відбувається прикріплення, має у своєму складі глікопротеїни, гліколіпіди, полісахариди, позаклітинна ДНК, мінерали [5, 6].

Окрім патогенезу біоплівки була з'ясована їхня промислова цінність. Так, у біотехнології біоплівки застосовуються для отримання органічних кислот, вітамінів, пробіотиків, біодобрив, харчових продуктів, а також для генерації енергії, отримання та очищення біогазу, очистки стічних вод тощо [5, 6].

У формуванні біоплівки у якості промислового ресурсу для отримання корисних метаболітів використовуються техніки іммобілізації. Асоціація архей, що беруть участь у метаногенезі, мають потенційну можливість до утворення біоплівки [7, 8].

Вплив стресових факторів скорегував еволюцію в бік розвитку мікробних асоціацій, що супроводжується зміною фенотипу. Так, в роботі [8] розроблена система застосування інкапсуляції метаноутворюючих мікроорганізмів для отримання вищої щільності особин в подальшому для вироблення біогазу та скорочення швидкості його продукування.

Дослідження [9] показують результати використання різних носіїв для іммобілізації, окремі з яких мають підвищення виходу метану до 150%.

Описано порівняння щільності клітин в реакторах із біоплівкою та суспензією клітин на 7 день культивування при високому органічному

завантаженні. Щільність клітин з біоплівкою – $(2,96 \pm 1,05) \cdot 10^{11}$ мл⁻¹, в той час як щільність клітин в суспензії становить $(2,64 \pm 0,51) \cdot 10^{10}$ мл⁻¹ [10].

У виробництві біогазу, що отриманий за допомогою іммобілізованих мікроорганізмів, з'являється перспектива використання безперервного процесу, який виключає вимивання культури, дозволяє повторне використання культури [7].

На основі вищеперерахованих переваг отримання біогазу шляхом іммобілізації мікроорганізмів, наведено порівняльну таблицю 1.

Табл. 1. Порівняльна характеристика технологій отримання біогазу на основі планктонної та біоплівкової форми життєдіяльності мікроорганізмів [7, 8, 11].

	<i>Біоплівка мікроорганізмів</i>	<i>Вільноплаваюча біота</i>
Ріст клітин	Підвищення продуктивності за рахунок скорочення початкової фази росту	Довший час запуску за рахунок тривалої початкової фази росту
	Висока щільність клітин	Низька щільність клітин, можливе вимивання
Виробництво	Здатність переробляти високі концентрації субстрату	Необхідність використання низької концентрації субстрату для запобігання гальмування процесу
	Вищий вихід продукту	Низький вихід продукту
	Краща стійкість до інгібуючих субстратів або проміжних метаболітів	В результаті інгібування досягається низька концентрація продукту
	Характерна висока стійкість до ксенобіотиків	Низька стійкість до ксенобіотиків
Технологічний процес	Періодичний або безперервний режим у біореакторі з іммобілізованою біомасою	Періодичний режим з використанням резервуарного реактора з мішалкою
	Простота створення безперервного режиму культивування	Безперервний процес можливий, переважно використовується періодичний режим
	Менші розміри реактору	Потреба у масштабних метантенках
	Спрощення процесу за рахунок сепарування культури та субстрату	Важливий контроль розділення та концентрації субстрату

Для початку роботи з іммобілізованими мікроорганізмами варто розуміти ризики та недоліки, які чекають на систему. Доцільно відмітити, що через захоплення клітин, які знаходяться у різних фазах росту існує ризик розростання біомаси та пошкодження матриці захоплення. Наступний момент це кропіткий процес захоплення клітин та утримання біоплівки в іммобілізованому стані для забезпечення чистоти субстрату. Дуже важливо, яка здатна утримувати високу щільність клітин і забезпечувати дифузію між захопленими клітинами та культуральним середовищем [13]. Зі збільшенням кількості відмерлих клітин виникає потреба у відновленні носія. Так як іммобілізовані клітини обмежені в русі, відбувається обмеження масопередачі. Для деяких видів іммобілізації, зокрема інкапсуляції, властиві недоліки, пов'язані із чутливістю носія по відношенню до хелатуючих агентів, тому застосовують методи стабілізації капсул з іммобілізованими мікроорганізмами [14, 15].

Таким чином, використання технологій для отримання біогазу мікроорганізмами, що утворюють біоплівки, дозволяє уникнути громіздкості обладнання, підвищити продуктивність біологічних агентів та забезпечити підтримку чистоти субстрату від мікроорганізмів.

Список використаних джерел

1. Rita Chandki. Biofilms: A microbial home / Rita Chandki, Priyank Banthia. // J. Indian. Soc. Periodontol. – 2011. – №15. – p. 111–114.
2. André Luis Souza dos Santos. What are the advantages of living in a community? A microbial biofilm perspective! / André Luis Souza dos Santos, Anna Clara Milesi Galdino. // Mem. Inst. Oswaldo Cruz. – 2018. – p. 7.
4. Pei Guo. Biogas Production and Heat Transfer Performance of a Multiphase Flow Digester / Pei Guo, Jiri Zhou. // Energies. – 2019. – p. 18.
5. Li Wenjing. Conversion of food waste into biofuel and biocarbon / Li Wenjing, Jin Chenxi. // Advanced Technology for the Conversion of Waste into Fuels and Chemicals. – 2021. – p. 383–449.
6. Emel Ünal Turhan. Beneficial Biofilm Applications in Food and Agricultural Industry / Emel Ünal Turhan, Zerrin Erginkaya. // Health and Safety Aspects of Food Processing Technologies. – 2019. – p. 445–469.
7. Maric S. Characteristics and significance of microbial biofilm formation / Maric S., Vranes J. // Period. Bilogor. – 2007. – p. 115–121.
8. Ying Zhu. Immobilized Cell Fermentation for Production of Chemicals and Fuels / Ying Zhu. // Bioprocessing for Value-Added Products from Renewable Resources. – 2007. – p. 373–396.
9. Supansa Youngsukkasem. Biogas production by encapsulated methaneproducing bacteria / Supansa Youngsukkasem, Sudip K. Rakshit. // BioResources. – 2012. – №7. – p. 56–65.
10. Nicholas Adu-Gyamf. Optimizing anaerobic digestion by selection of the immobilizing surface for enhanced methane production / Nicholas Adu-Gyamf, Sreenivas Rao Ravella. // Bioresource Technology. – 2012. – №120. – p. 248–255.
11. Susanne Langer. Dynamics of biofilm formation during anaerobic digestion of organic waste / Susanne Langer, Daniel Schropp. // Anaerobe. – 2014. – №29. – p. 44–51.

12. Donlan R. M. Biofilms: Microbial Life on Surface / Donlan R. M. // Emerging Infectious Diseases. – 2002. – p. 881–890.
13. Roent Dune A. Cayetano. Biofilm formation as a method of improved treatment during anaerobic digestion of organic matter for biogas recovery / Roent Dune A. Cayetano, Gi-Beom Kim. // Bioresource Technology. – 2022.
14. Abdul Waheed. Cell Encapsulation. New Perspectives in Multiple Criteria Decision Making / Abdul Waheed, Mohammad Abu Jafar Mazumder. – 2019. – p. 377–427.
15. Ismail Eş. Principles, techniques, and applications of biocatalyst immobilization for industrial application / Ismail Eş, José Daniel Gonçalves Vieira. // Appl. Microbiol. Biotechnol. – 2015. – №99. – p. 2065–2082.
16. Ronnie Willaert. Cell Immobilization and Its Applications in Biotechnology: Current Trends and Future Prospects / Ronnie Willaert. // Fermentation Microbiology and Biotechnology. – 2007. – p. 289–362.

ЗМІСТ

Розділ 1 ОСВІТА. ПЕДАГОГІКА EDUCATION. PEDAGOGY

- Печена О.П., Демченко Ю.М.,*
ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ 3
- Руденок М., Старовойт З.П.,*
БАНДОНЕОН І ТАНГО-ОРКЕСТРИ 7

Розділ 2 КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО CULTURE AND ARTS

- Волосюк М.М.,*
ЕТИМОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКИХ ІМЕН: ВІД ДАВНИНИ ДО СУЧАСНОСТІ 11

Розділ 3 ГУМАНІТАРНІ НАУКИ РЕЛІГІЄЗНАВСТВО. ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ. ФІЛОСОФІЯ. КУЛЬТУРОЛОГІЯ. ФІЛОЛОГІЯ HUMANITIES RELIGIOUS STUDIES. HISTORY AND ARCHAEOLOGY. PHILOSOPHY. CULTURAL STUDIES. PHILOLOGY

- Богданець І.М.,*
ВПЛИВ СИМУЛЯКРІВ ТА СИМУЛЯЦІЇ НА ЛЮДИНУ У ВІРТУАЛЬНІЙ РЕАЛЬНОСТІ 13

Розділ 4 СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ ЕКОНОМІКА. ПОЛІТОЛОГІЯ. ПСИХОЛОГІЯ. СОЦІОЛОГІЯ SOCIAL AND BEHAVIORAL STUDIES ECONOMICS. POLITICAL SCIENCE. PSYCHOLOGY. SOCIOLOGY

- Верцанова Н.Є.,*
ВИЯВЛЕННЯ ПРОЯВІВ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ 16
- Паржніцька В.А., Богацька Н.М.,*
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОПТОВОЇ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ 18
- Попело О.В.,*
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА ТЕНДЕНЦІЇ СТИМУЛЮВАННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ
ІННОВАЦІЙНО-ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ФІНАНСОВИМИ УСТАНОВАМИ ЄС 24

<i>Samoilovych A., Popelo O.,</i> EUROPEAN EXPERIENCE OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC ENSURING THE PROVISION OF DIGITAL SERVICES	27
<i>Смирнова Н.В., Грабарчук А.М.,</i> ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ КОНТЕКСТ ЕВОЛЮЦІЙНОГО РОЗУМІННЯ СУТНОСТІ ГРОШЕЙ	30
<i>Татарко А.Ю. Дембицька Н.М.,</i> КОРЕЛЯЦІЯ МІЖ РІВНЕМ СПРИЙМАНОГО СТРЕСУ І РІВНЕМ ОСОБИСТІСНОЇ ТРИВОЖНОСТІ	35
<i>Філіппова І.Г.,</i> ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОКРАСТИНАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ	40
<i>Чуєнков А.А., Король С.Я.,</i> СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ВАРТІСТЬ БІЗНЕСУ»: ІНТЕГРОВАНІЙ ПІДХІД	50

Розділ 5
УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ
MANAGEMENT AND ADMINISTRATION

<i>Миков Д.М.,</i> ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ МАРКЕТИНГУ ТА ОЧІКУВАННЯ НА 2023 РІК.....	54
<i>Оринчак О.М.,</i> НАГЛЯДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ У СФЕРІ НАДРОКОРИСТУВАННЯ.....	57
<i>Шаульська Г.М.,</i> РЕАЛІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ НАРОДОВЛАДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ДЕЯКІ ЗАКОНОДАВЧІ ЗМІНИ	60

Розділ 6
ПРАВО
LAW

<i>Калашников М.Ю.,</i> НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ	65
<i>Кравчук В.О.,</i> ПРАВО НА НЕДОТОРКАНІСТЬ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ	68
<i>Куц В.В., Тищенко В.Ф.,</i> ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАСОБІВ БОРОТЬБИ З КОНТРАБАНДОЮ ТЮТЮНОВИХ ВИРОБІВ ПРИ ЇХ ПЕРЕМІЩЕННІ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ	70
<i>Шаульський М.І.,</i> МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	73

Ярош Я.С.,
СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ
ПРИМИРЮВАЛЬНИХ ПРОЦЕДУР У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ 78

Розділ 7
ПРИРОДНИЧІ НАУКИ
NATURAL SCIENCES

Гайдар Г.П.,
ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ДЕФОРМАЦІЙНИХ ПОЛІВ НА ГЕРМАНІЙ *p*-ТИПУ 82

Семешкін В.А., Черкез Р.Г.,
ЗАЛЕЖНІСТЬ ПАРАМЕТРІВ СЕГМЕНТНОГО ПРОНИКНОГО
ТЕРМОЕЛЕМЕНТА ВІД ДОВЖИНИ КАНАЛІВ..... 85

Розділ 8
ХІМІЧНА ІНЖЕНЕРІЯ ТА БІОІНЖЕНЕРІЯ
CHEMICAL AND BIOENGINEERING

Єфімова В.Г.,
ДОСЛІДЖЕННЯ ОРГАНОЛЕПТИЧНИХ ТА ФІЗИКО-ХІМІЧНИХ
ВЛАСТИВОСТЕЙ БІОЛОГІЧНО АКТИВНОЇ ДОБАВКИ З НАСІННЯ САФЛОРУ 90

Ревіна Ю.О., Щурська К.О.,
ПЕРЕВАГИ ЗАСТОСУВАННЯ БІОПЛІВОК У ТЕХНОЛОГІЯХ ОТРИМАННЯ БІОГАЗУ 92

Підписано до друку 06.03.2023. Формат 60x84/16. Папір офсетний білий.
Гарнітура «Charter». Друк цифровий. Ум. друк. арк. 5,75. 2-е вид., випр. і доп.
Зам. № 76. Тираж 50 прим. Ціна договірна.
Виходить українською та англійською мовою.

Видавництво «АА Тандем»
Адреса: 69006, м. Запоріжжя, вул. В. Лобановського, 27, кв. 69
Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців: Серія ДК №2899

Віддруковано з готового оригінал-макета ФОП Москвін А.А.
Адреса: м. Київ, вул. Кирилівська, 47

Інститут інноваційної освіти. Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України
e-mail: novaosvita@gmail.com; сайт: www.novaosvita.com

Видання здійснене за експертної підтримки
Науково-навчального центру прикладної інформатики НАН України
03680, Київ-187, просп. Академіка Глушкова, 40